

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**ΕΚΦΡΑΣΗ ΕΚΘΕΣΗ
ΓΙΑ ΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ
ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΚΥΚΛΟΙ**

**4ος τόμος
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

Γεώργιος Μανωλίδης

Θωμάς Μπεχλιβάνης

Φωτεινή Φλώρου

Συντονισμός: Χρίστος Λ. Τσολάκης

**ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ
για το ενιαίο λύκειο
ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΚΥΚΛΟΙ**

4ος τόμος

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

Συγγραφείς

Γεώργιος Μανωλίδης

**Δρ. Φιλοσοφίας, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας
Εκπαίδευσης**

Θωμάς Μπεχλιβάνης

Φιλολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Φωτεινή Φλωρού

Φιλολόγος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Συντονιστής

Χρίστος Λ. Τσολάκης

**Καθηγητής Νεοελληνικής Γλώσσας στο Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης**

Υπεύθυνες για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Χριστίνα Αργυροπούλου

Σύμβουλος του Π.Ι.

Χριστίνα Βέικου

Σύμβουλος του Π.Ι.

Δημιουργική ομάδα

**Θεόφιλος Ζαχαριάδης (ηλεκτρονική σελιδοποίηση,
τεχνική επιμέλεια)**

**Γιώργος Μεταξιώτης (εικονοθεσία, επιμέλεια
εικονογράφησης)**

Υπεύθυνος δημιουργικού σχεδιασμού και τεχνικής υλοποίησης

Αναστάσιος Α. Μπάρμπας

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα εργασίας του Ινστιτούτου

Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προσαρμογή: Ιωάννα Σταυρακάκη

Επιμέλεια: Αικατερίνη Μπαμιά

**Επιστημονικός υπεύθυνος: Βασίλης Κουρμπέτης,
Σύμβουλος Α΄ του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ**

**Υπεύθυνη του έργου: Μαρία Γελαστοπούλου,
Μ.Εδ. Ειδικής Αγωγής**

**Τεχνική υποστήριξη: Κωνσταντίνος Γκυρτής,
Δρ. Πληροφορικής**

Αποχρωματισμοί: Alpha Write

Σκίτσο εξωφύλλου: Γιώργος Αγγελίδης

Πώς έγινα δάσκαλος

[...]Κοίταζα τα περασμένα κι έβλεπα ένα παιδί ολοζώντανο με πηγαία ενδιαφέροντα άλλοτε να παίζει τρελά και άλλοτε ανήσυχο και ακούραστο να δοκιμάζει, να σκέπτεται, να συνδυάζει, να επιχειρεί, να συγκεντρώνεται ώρες και μέρες σε δικά του προβλήματα, να διψά τη γνώση και το φως. Και τώρα; Άκουα φιλοσοφία και άλλα μαθήματα στο ξένο πανεπιστήμιο, και όπου κατόρθωνα να συγκεντρωθώ και να προσέξω, τα καθηγητικά λόγια μού ξέφευγαν σαν να 'ταν ιερογλυφικά σημεία. Και όμως είχα ζήσει παιδί ακόμα στο δικό μου κόσμο και με το δικό μου τρόπο, κάτι απ' αυτά που έφταναν τώρα στ' αυτιά μου. Ποιο χέρι πήρε ένα θεόρατο σφουγγάρι κι' έκαμε την ίδια ψυχή τάμπουλα ράζα,¹ τι της στέγνωσε έτσι κάθε δροσιά;

Κι έβλεπα τότε ξέχωρα από το δικό μου κόσμο ένα πελώριο και άδειο κτίριο, σωστό «νησί των νεκρών», αποκλεισμένο με ψηλά, πυκνά και μαύρα κυτταρίσσια απ' όλη τη ζωή. Ήταν το ελληνικό σχολείο και το γυμνάσιο, όπου είχα περάσει εφτά χρόνια, πέντε και έξι ώρες την ημέρα. Αν από το δημοτικό δε μου είχαν απομείνει παρά ένα δυο σκηνές και μια θολή εικόνα, το νησί των νεκρών το ξαναζούσα ολόκληρο:

Το παιδί του Παρνασσού ακούει Γεωγραφία. Ο σχολάρχης, μην μπορώντας να περπατήσει, καθόταν στην έδρα του με μια βέργα μακριά.

¹ τάμπουλα ράζα: άγραφος πίνακας

Ένας χάρτης κρεμόταν κοντά στον πίνακα, κι εκεί φώναζε ένα ένα τα παιδιά με ονόματα ειδικά το καθένα: «κουτσουκέρα γίδα»² ή «ρούσικο στιβάλι»³ ή «καλαπόδι» και άλλα παρόμοια. Τα φώναζε να ειπούν και να δείξουν το μάθημα. Αλίμονο αν ξεχνιόταν ένα ποτάμι της Αμερικής ή ο αριθμός των κατοίκων από κάποια πόλη της. Η βέργα έπεφτε βροχή μαζί με τις βρισιές. Κι αυτό ήταν το μόνο που συγκέντρωνε την προσοχή όλων μας. Μόλις τελείωνε όμως και φώναζε για μάθημα άλλο παιδί, γυρίζαμε αμέσως στη δουλειά μας. Άλλοι διάβαζαν κλεφτά κάτω από το θρανίο το παρακάτω, άλλοι παίζαμε με κλωτσιές αθόρυβες, ώσπου να συγκεντρωθούμε πάλι με νέο ξύλο και νέες βρισιές. Και συλλογιζόμουν τώρα τη Γεωγραφία που την είχα όλη μάθει απ' έξω, κι έβρισκα μονάχα πλήθος αριθμούς και ατελείωτα μπερδεμένα ονόματα και ποταμούς, βουνά και πόλεις...

Το μικρό ταχτικό καλλιεργητή του δικού του περιβολιού τον έπαιρνε η σχολική Φυτολογία και η διδασκαλία της. Αποστήθιζε πώς αναπτύσσονται και ζουν τα φυτά, διάβαζε για «υπέρους, στήμονας, θρίδακας» και τα παρόμοια, και δεν καταλάβαινε τίποτα, αν και ήτανε τα ίδια φυτά και λουλούδια, που τόσο αγαπούσε και τα φρόντιζε στο σπίτι του. Και την άλλη μέρα θα το έλεγε το μάθημα νεράκι, αν τον «έβγαζε έξω» ο δάσκαλος, ένας άνθρωπος αγέλαστος με μεγάλη επιβολή, αλλά και με μάτι που δεν του ξέφευγε τίποτα.

² κουτσουκέρα γίδα: κατσίκια με σπασμένο κέρατο

³ στιβάλι: μπότα

Σ' αυτόν ήμαστε αρνάκια· αρνάκια όμως που έτρεμαν και παπαγάλιζαν ή μάθαιναν το πολύ ορθογραφία και κάποια σύνταξη.

Αλέξανδρος Δελμούζος
«Πώς έγινα δάσκαλος»

1. Ποιες εμπειρίες και εικόνες από τη σχολική ζωή έμειναν ζωντανές στη μνήμη του συγγραφέα;
2. Ο συγγραφέας σχολιάζει τον τρόπο διδασκαλίας της Γεωγραφίας και της Φυτολογίας με δύο τριτοπρόσωπους χαρακτηρισμούς. Να τους υπογραμμίσετε και να δικαιολογήσετε τη μετάβαση αυτή από το α' στο γ' πρόσωπο.
3. Η τιμωρία αποτελούσε για το δάσκαλο παιδαγωγικό τρόπο. Συμφωνείτε μ' αυτή την τακτική ή νομίζετε ότι υπάρχουν άλλες πιο αποτελεσματικές μέθοδοι; Να αναφέρετε παραδείγματα.

Αγαπητή Κίτυ,¹

Ολόκληρη η Πέμπτη τάξη τρέμει περιμένοντας το συμβούλιο των καθηγητών. Οι μισοί μαθητές περνούν τον καιρό τους βάζοντας στοιχήματα για το ποιοι ή ποιες θα περάσουν. Οι δυο γείτονές μας, ο Βιμ και ο Ζακ, που στοιχημάτισαν ο ένας εναντίον του άλλου όλο τους το κεφάλαιο των διακοπών, μας κάνουν ν' αρρωσταίνουμε από τα γέλια, τη Μιπ ντε Ζονγκ κι εμένα. Από το πρωί ως το βράδυ δεν ακούς άλλο από το: «Θα περάσεις;», «Όχι». «Ναι». Ούτε τα βλέμματα της Μιπ, που ικετεύουν για ησυχία, ούτε οι δικοί μου παροξυσμοί οργής μπορούν να καλμάρουν αυτούς τους δυο δαιμονισμένους.

Κατά τη γνώμη μου, το ένα τέταρτο της τάξης μας θα 'πρεπε ν' απορριφθεί, με τα τούβλα που βρίσκονται 'κει μέσα, αλλά οι καθηγητές είναι οι πιο ιδιότροποι άνθρωποι του κόσμου· ίσως, για μια φορά, να φανούν ιδιότροποι από τη σωστή άποψη.

Για τις φίλες μου κι εμένα δε φοβάμαι πολύ, πιστεύω πως θα τα καταφέρουμε. Για τον εαυτό μου δεν είμαι και τόσο σίγουρη στα μαθηματικά. Όπως και να 'χει δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτ' άλλο παρά να περιμένουμε. Στο μεταξύ, έχουμε την ευκαιρία να ενθαρρύνουμε ο ένας τον άλλο.

Συεννοούμαι αρκετά καλά με τους καθηγητές μου, εννέα συνολικά, εφτά άντρες και δύο γυναίκες. Ο γηραιός κύριος Κέπλερ, καθηγητής των μαθηματικών, ήταν πολύ στεναχωρημένος μαζί μου για κάμποσο καιρό, γιατί φλυαρούσα πολύ στο μάθημα·

¹ «Κίτυ» ονομάζει η Άννα Φρανκ το ημερολόγιο της

μου σύστηνε κατ' επανάληψη να είμαι προσεκτική, ώσπου στο τέλος με τιμώρησε. Υποχρεώθηκα να γράψω ένα δοκίμιο με θέμα: «Μια φλύαρη γυναίκα». Μια φλύαρη γυναίκα! Αλήθεια, τι μπορούσε να γράψει κανείς πάνω σ' αυτό; Ας είναι, θα σκεφτόμουν αργότερα· αφού το σημείωσα στο πρόχειρο μου, προσπάθησα να καθίσω ήσυχη.

Το βράδυ, στο σπίτι, αφού ετοίμασα όλα μου τα μαθήματα, το μάτι μου έπεσε στη σημείωση με το θέμα της τιμωρίας. Άρχισα να συλλογιέμαι δαγκώνοντας την άκρη του στυλογράφου μου. Ασφαλώς μπορούσα, γράφοντας μεγάλα γράμματα και αραιώνοντας τις λέξεις όσο γινόταν περισσότερο, ν' αραδιάσω μερικές ιδέες στις καθορισμένες σελίδες· ήταν το πιο εύκολο πράγμα· εκείνο που δυσκολευόμουν να βρω ήταν το επιχείρημα που θ' αποδείκνυε την αναγκαιότητα της «πάρλας». Σκέφτηκα ακόμη και ξαφνικά – «εύρηκα!» Τι ικανοποίηση, να γεμίσω τρεις σελίδες χωρίς πολύ κόπο! Επιχείρημα: η φλυαρία είναι ένα γυναικείο ελάττωμα, που θα έβαζα τα δυνατά μου να το διορθώσω λίγο, δίχως πάντως να μπορώ να το κόψω εντελώς, γιατί και η μητέρα μου μιλά όσο κι εγώ, για να μην πω περισσότερο· κατά συνέπεια, δεν μπορώ να κάνω και μεγάλα πράγματα, μια και πρόκειται για κληρονομικό ελάττωμα.

Το επιχείρημά μου έκανε τον κύριο Κέπλερ να γελάσει με την καρδιά του, μα όταν στο επόμενο μάθημα επανέλαβα την φλυαρία μου, μου επέβαλε μια δεύτερη τιμωρία. Θέμα: «Μια αδιόρθωτη φλύαρη». Έκανα αυτό που έπρεπε· εξάλλου, ο κύριος Κέπλερ δεν είχε λόγους να παραπονεθεί στα δύο επόμενα μαθήματα. Στο τρίτο όμως το παράκανα.

– Άννα, θα σας επιβάλω ακόμη μια τιμωρία για τη φλυαρία σας: Το θέμα της θα είναι: «Η κυρία Παρλαπίπα λέει πάντα πα πα πα».

Έσκασαν όλοι στα γέλια. Άρχισα κι εγώ να γελώ μαζί τους· τι άλλο μπορούσα να κάνω άλλωστε; Όμως ήξερα πως η φαντασία μου είχε εξαντληθεί πάνω σ' αυτό το θέμα. Έπρεπε να βρω κάτι, οπωσδήποτε κάτι και μάλιστα πρωτότυπο. Η τύχη με βοήθησε. Η φίλη μου Σάνε, που ήταν καλή ποιήτρια, μου πρόσφερε τις υπηρεσίες της για να συντάξω το δοκίμιο σε στίχους απ' την αρχή ως το τέλος. Ένιωθα πραγματική αγαλλίαση. Ο Κέπλερ ήθελε να με κατατροπώσει. Ε, λοιπόν, θα τον εκδικιόμουν, κατατροπώνοντάς τον εγώ.

Το δοκίμιο σε στίχους ήταν πολύ επιτυχημένο και υπέροχο. Επρόκειτο για μια πάπια-μητέρα κι έναν κύκνο-πατέρα, με τα τρία μικρά τους παπάκια· αυτά τα παπάκια ο πατέρας τους τα δάγκωσε στο λαιμό και τα έπνιξε γιατί τον είχαν παραζαλίσει κάνοντας αδιάκοπα «πα πα πα». Για καλή μου τύχη , το αστείο άρεσε στον ευαίσθητο Κέπλερ. Διάβασε το δοκίμιο στην τάξη μας και σε πολλές άλλες, με ευνοϊκά σχόλια. Ήταν κάτι που δεν το περίμενα.

Ύστερ' απ' αυτό το γεγονός δεν ξανατιμωρήθηκα πια για φλυαρία. Αντίθετα, ο Κέπλερ είναι πάντα ο πρώτος που θα πει ένα αστείο σχετικά μ' αυτό το θέμα.

Δική σου,
Άννα

Άννα Φρανκ
«Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ»
Απόδοση Γιάννης Θωμόπουλος

1. Ποια εξωτερικά στοιχεία σάς βοηθούν να αναγνωρίσετε το είδος των κειμένου; Σε ποιον απευθύνεται η Άννα Φρανκ (να σχολιάσετε την προσφώνηση στην αρχή), για ποιο σκοπό και πώς αυτό καθορίζει το ύφος της;
2. Ποια τιμωρία επιβάλλεται στην Άννα, και γιατί, από τον κ. Κέπλερ; Να τον χαρακτηρίσετε ως δάσκαλο από την τιμωρία που επέλεξε και τις αντιδράσεις του απέναντι στην υλοποίησή της από τη μαθήτριά.
3. Γιατί το δοκίμιο σε στίχους ήταν πολύ επιτυχημένο; Νομίζετε ότι το περιεχόμενο αξιολογήθηκε έτσι ή ο ποιητικός λόγος έχει θαυματουργικές ιδιότητες; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.

Η φυσιογνωμία του δασκάλου

Το οποιοδήποτε επάγγελμα, όταν ασκείται με επίγνωση, φορτώνει στους ώμους του ανθρώπου ευθύνες, άλλοτε μεγαλύτερες και άλλοτε μικρότερες. Ανεύθυνο δεν είναι κανένα. Και αν για τις ευθύνες του ο επαγγελματίας δεν καλείται να δώσει λόγο στις δικαστικές Αρχές ή σε άλλους αντιπροσώπους της εξουσίας, θα υποστεί τον έλεγχο από τον εαυτό του, από τη δική του συνείδηση. Ο υδραυλικός που τοποθετεί ή επιδιορθώνει ένα θερμοσίφωνα στο σπίτι μας, ο κομμωτής που μας καλλωπίζει, ο μηχανικός που σχεδιάζει ένα γεφύρι, δεν είναι λιγότερο υπεύθυνοι από το γιατρό που κάνει μια διάγνωση, το φαρμακοποιό που εκτελεί μια συνταγή, ή το δικαστή που βγάζει μια καταδικαστική (ή μίαν αθωωτική) απόφαση. Γιατί ένας κακός χειρισμός, από άγνοια ή αμέλεια, απροσεξία ή βιασύνη, του υδραυλικού, του κομμωτή ή του μηχανικού μπορεί να προκαλέσει βαρύτατες και κάποτε ανεπανόρθωτες ζημιές στους συνανθρώπους,

όπως και μια πλάνη του γιατρού, του φαρμακοποιού ή του δικαστή. Τη μια φορά καίγεται ένα σπίτι, παραμορφώνεται ένα πρόσωπο, πέφτει στο γκρεμό ένα όχημα· την άλλη βασανίζεται ή πεθαίνει ένας άνθρωπος, πληγώνεται το αίσθημα του Δικαίου και υπονομεύεται η κοινωνική ευστάθεια. Όλα λοιπόν τα έργα, τα πιο ευγενή και τα πιο βάναισα, έχουν τις ευθύνες τους. Δηλαδή μιαν ηθική διάσταση. [...] Κανένα έργο δεν είναι τόσο φορτωμένο με βαριές, βαρύτατες ευθύνες όσο το παιδευτικό, το έργο του δασκάλου. Η έννοια του «δασκάλου» χρειάζεται πολλές διευκρινήσεις.

Δάσκαλος δεν είναι εκείνος που μαθαίνει στα παιδιά μας τα σχολικά «γράμματα», καλούς τρόπους ή μουσική, κολύμπι, ξιφασκία και άλλα αθλητικά ή ψυχαγωγικά παιχνίδια. Αυτά τα «μαθήματα» είναι εξωτερικά, μένουν στην επιφάνεια, σαν τα ρούχα που φορούμε (και τ' αλλάζουμε ή τα πετούμε). Δεν εισχωρούν παραμέσα, στην ψυχή μας, δεν μας πλάθουν, δεν διαμορφώνουν αυτό που ονομάζουμε προσωπικότητά μας: το πνεύμα, το ήθος, το χαρακτήρα μας. (Πόσο εύκολα λέγονται αλλά δύσκολα εννοούνται αυτές οι κομψές λέξεις...). Εκτός εάν εκείνοι που τα προσφέρουν δεν περιορίζονται στην απλή μετάδοση εξωτερικών, επιδερμικών γνώσεων, αλλά αποβλέπουν σ' αυτό το σκοπό και μεταχειρίζονται τα μαθήματα που διδάσκουν ως μέσα για να τον επιτύχουν. Τότε πραγματικά ο φιλόλογος ή ο μαθηματικός, ο μουσικός ή ο γυμναστής είναι δάσκαλος και το έργο του αξίζει να λέγεται παιδευτικό. Διαφορετικά μοιάζουν με τους ανύποπτους «βοηθούς» που τους παίρνει μαζί του ο «τεχνίτης», για να του κουβαλούν τα υλικά, να του δίνουν στο χέρι τα εργαλεία, ή και να εκτελούν μικροδουλειές, χωρίς πρωτοβουλία και ευθύνη, αφού άλλωστε δεν έχουν σαφή και πλήρη γνώση ούτε του τελικού σκοπού ούτε της μεθόδου που οδηγεί στην πραγμάτωσή του. Τέτοια

έργα, δευτερεύοντα και χωρίς βαθύτερη σημασία για την αγωγή των νέων ανθρώπων, οι αρχαίοι Αθηναίοι τα ανάθεταν σε δούλους –όπως και τα οικιακά, τα έργα του νοικοκυριού... Από το «δάσκαλο» περιμένουμε κάτι άλλο: ώριμος αυτός, γεμάτος από την πείρα της ζωής που αποκτάται με κόπο και με πόνο, να σταθεί κοντά στον νέο, τον άπλερο¹ άνθρωπο και να τον βοηθήσει να ωριμάσει, να ενηλικιωθεί πνευματικά, να γίνει ένας αυθύπαρκτος άνθρωπος. Υπάρχει όμως και μια άλλη, πολύ σημαντική διαφορά που χωρίζει το Δάσκαλο από τους άλλους επαγγελματίες, και τον πλησιάζει προς όσους ασκούν μέσα στην κοινωνία ευγενή, σοβαρά και για τούτο ευαίσθητα λειτουργήματα, όπως π.χ. ο ιερέας, ο δικαστής, ο πολιτικός. Όταν καλούμε ένα αρχιτέκτονα να μας σχεδιάσει το σπίτι που θα χτίσουμε, ή πηγαίνουμε σ' ένα γιατρό να μας χειρουργήσει ή διαπραγματευόμαστε ένα ζωγραφικό πίνακα που μας αρέσει, δεν ρωτούμε (θα ήταν ανόητο να ρωτήσουμε) για το ήθος του αρχιτέκτονα, του γιατρού, του ζωγράφου, τι είδος άνθρωπος είναι, τι χαρακτήρα έχει, αν μπορούμε να έχουμε εμπιστοσύνη στην ευσυνειδησία, στην ευγένεια των αισθημάτων, στην αρετή του. Όλα αυτά –πιστεύουμε– αφορούν την ιδιωτική ζωή, είναι άσχετα με το έργο που ζητούμε, και επομένως δεν μας ενδιαφέρουν. Κι ένας ακόλαστος αρχιτέκτων, κι ένας υποκριτής ή αναξιόπιστος χειρουργός, κι ένας άτακτος στη ζωή του καλλιτέχνης μπορεί να κάνει άριστα τη δουλειά του. Στο δάσκαλο όμως που έχει αμφίβολο ήθος, εμπαθή και διεστραμμένο χαρακτήρα, πώς να παραδώσουμε το παιδί μας να το μορφώσει;

¹ άπλερος: όχι τέλεια διαπλασμένος, ασχημάτιστος

Σ' αυτόν (καθώς λέγει ο Πλάτων στο περίφημο προοίμιο του «Πρωταγόρα» με το στόμα του Σωκράτη) πάμε και δίνουμε όχι το σώμα αλλά την ψυχή μας· είναι λοιπόν δυνατόν να αδιαφορήσουμε για τον ψυχικό του κόσμο, για το ποιόν της προσωπικότητάς του; – Μα είναι λαμπρός μαθηματικός, εξάίρετος φιλόλογος, θαυμάσιος γυμναστής... – Παρ' όλες όμως αυτές τις ιδιότητες του μπορεί να μην είναι «άνθρωπος» στις ηθικές διαστάσεις του, οπότε κάνει για ερευνητής, για συγγραφέας, για συνδικαλιστής, αλλά δεν κάνει για δάσκαλος. Κάτι περισσότερο, κάτι πιο πέρα από τα προσόντα αυτά χρειάζεται ο δάσκαλος: μέταλλο ψυχής γνήσιο και υψηλής ποιότητας. (Ο αναγνώστης θα έχει, πιστεύω, καταλάβει ότι στη σειρά τούτων των σκέψεων η «αρετή» δεν εννοείται με στενή έννοια, ούτε προσδιορίζεται με τα κοινά μέτρα).

Ποια ακριβώς είναι, μέσα στο χαρακτηρολογικό πίνακα, η ιδιομορφία του δασκάλου; Πολλά γνωρίσματα της έχουν επισημάνει όσοι έχουν συστηματικά μελετήσει το θέμα. Θα περιοριστώ σε τρία, τα κατά τη γνώμη μου σπουδαιότερα.

1. Στόφα δασκάλου έχει εκείνος που παραμένοντας ενήλικος μπορεί να γίνεται παιδί –και κάθε χρόνο, με τα νέα παιδιά που έρχονται στα χέρια του, να γίνεται ένα νέο παιδί. Τούτο μπορούμε να το διατυπώσουμε και αλλιώς: ο αληθινός δάσκαλος ενηλικιώνεται παραμένοντας παιδί στην ψυχή –άνθρωπος δηλαδή αγνός, δροσερός, εύπλαστος. –Αδύνατο να φαντασθεί κανείς πόσο δύσκολο, υπεράνθρωπο σχεδόν, είναι αυτό που του ζητούμε: να συνθλίψει μέσα του το χρόνο, να γερνάει φυσιολογικά και όμως να μένει νέος στην ψυχή, για να μπορεί να έχει εύκολη την πρόσβαση στα αισθήματα, στις σκέψεις, στις επιθυμίες του νέου ανθρώπου που θα διαπαιδαγωγήσει, να τον «καταλαβαίνει», να χαίρεται και να διασκεδάζει μαζί του, να σκέπτεται τις

σκέψεις του, να επιθυμεί τις επιθυμίες του, να πονάει τον πόνο του. Να κατορθώνει δηλαδή εκείνο που δεν μπορούν να επιτύχουν οι γονιοί (πιο πολύ ο πατέρας παρά η μητέρα), όταν η ηλικία έχει υπέρμετρα μεγαλώσει την απόσταση που τους χωρίζει από τα παιδιά τους. «Μιλούν» παραπονούνται «μιαν άλλη γλώσσα, ακατανόητη για μας». Ο δάσκαλος λοιπόν πρέπει ακριβώς να καταλαβαίνει, να μιλεί αυτή τη γλώσσα, για να συνεννοείται με τους νέους, για να μπορεί να έρχεται πολύ κοντά τους και να τους παραστέκεται στις δυσκολίες που θα βρουν πορευόμενοι την (ανώμαλη και επικίνδυνη) οδό της ζωής. Όσοι βλέπουν με σκεπτικισμό τούτο το «πλησίασμα» και κάποτε ανησυχούν για τις συνέπειές του, θα αναθεωρήσουν τη στάση τους άμα σκεφτούν ότι, εάν δεν πάμε κοντά στο παιδί, δεν θα το φέρουμε ποτέ κοντά μας, και όσο μακριά του στεκόμαστε, τόσο κι εκείνο θα σταθεί ακόμα πιο μακριά από μας. Με αυτό το πρίσμα θεωρούμενο το έργο του δασκάλου είναι σήμερα πολύ πιο δύσκολο από όσο ήταν στις άλλες εποχές. Γιατί με τον ιλιγγιώδη ρυθμό που εξελίσσονται σήμερα οι κοινωνίες μας, η απόσταση (όχι χρόνου, αλλά αντιλήψεων και διαθέσεων «νοοτροπίας») που χωρίζει τη μια γενεά από την άλλη έχει γίνει εκπληκτικά μεγάλη. Ο κόσμος μας δεν είναι πια ο δικός τους και για να μετατεθεί κανείς στη δική τους «πραγματικότητα», όπως μόνο ο αληθινός δάσκαλος μπορεί να το κάνει, είναι σωστός άθλος. Ποτέ δεν ήταν το παιδευτικό λειτούργημα τόσο δύσκολο όσο σήμερα.

2. Το δεύτερο που ζητούμε από το δάσκαλο είναι: στις σχέσεις του με το μαθητή σ' ένα στόχο να βλέπει πάντοτε σταθερά –πώς να αχρηστέψει τον εαυτό του. Ξέρετε άλλο επάγγελμα που αποκλειστική επιδίωξή του έχει να αχρηστεύει τις υπηρεσίες του; Ο νους μας πηγαίνει στο ιατρικό· όταν μας θεραπεύσει, ο γιατρός

παύει να μας είναι χρήσιμος. Αν όμως καλοεξετάσουμε τα πράγματα, δεν θα εξαιρέσουμε ούτε το γιατρό, γιατί και το σώμα που υπερνίκησε μια νόσο, φθείρεται διαρκώς με την ηλικία και έχει πάντοτε την ανάγκη του γιατρού. Με το δάσκαλο συμβαίνει το αντίθετο. Επιτυχημένος είναι εκείνος ο δάσκαλος που έκανε με το έργο του τόσο ώριμο το μαθητή του, ώστε εκείνος να μην τον χρειάζεται πια. Αυτό είναι το μεγάλο κατόρθωμα, ο θρίαμβος του δάσκαλου: να κάνει το νέο άνθρωπο σε τέτοιο βαθμό αυθύπαρκτο και ανεξάρτητο –στον τρόπο που μεθοδεύει τις παρατηρήσεις και τις σκέψεις του, που κάνει τις εκτιμήσεις του, που καταρτίζει το πρόγραμμα της δράσης του, που βλέπει και σημασιολογεί τον κόσμο και τη ζωή– ώστε να μην έχει πλέον ανάγκη από τη χειραγώγηση κανενός άλλου, ούτε φυσικά του δασκάλου του. Πώς γίνεται όμως αυτός ο διανοητικός και ηθικός απογαλακτισμός; Πρώτα πρέπει να τον θελήσει και να τον επιδιώξει ο δάσκαλος, πράγμα πολύ σπάνιο, άμα συλλογιστεί κανείς πόσο εγωιστής και ματαιόδοξος, δεσποτικός και αδιάλλακτος γίνεται ο άνθρωπος, όταν συμπεριφέρεται προς τους άλλους από «θέσιν ισχύος». Και έπειτα πρέπει να μπορεί να τον επιτύχει, γιατί πολύ λίγοι είναι ικανοί για ένα τέτοιο λεπτό και δύσκολο έργο. Κλασικό και απaráμιλλο υπόδειγμα δασκάλου απ' αυτή την άποψη θα παραμείνει ο αρχαίος Σωκράτης (όπως μας τον παρουσιάζουν τα κείμενα των μαθητών του, του Πλάτωνα και του Ξενοφώντα). Αυτός –έλεγε στους νέους που ζητούσαν τα φώτα του– δεν ξέρει τίποτα και όπως η μητέρα του, η Φαιναρέτη η μαμή, ξεγεννούσε τις επίτοκες μητέρες, δεν γεννούσε τα παιδιά που έφερνε στον κόσμο, το μόνο που μπορούσε κι εκείνος να τους προσφέρει, είναι να τους παρασταθεί στον πνευματικό τοκετό, για να γεννήσουν υγιείς ιδέες, όχι ανάπηρα πλάσματα. Η «μαιευτική» είναι λοιπόν η μέθοδος και η

τέχνη του αληθινού δασκάλου· με αυτήν ό,τι μαθαίνει ο νέος είναι δική του κατάκτηση, όχι ξένη εισφορά. Κάτι περισσότερο: με αυτήν μαθαίνει το «πώς να μαθαίνει», μόνος και αυτοδύναμος. Το πώς επομένως θα πάψει να χρειάζεται το δάσκαλο.

3. Άφησα τελευταία την κύρια ιδιότητα (ορθότερα: την πρώτη αρετή) του δασκάλου: την αγάπη του στο παιδί. Στο παιδί που δεν είναι δικό του, αλλά γίνεται δικό του, όταν συνδεθεί μαζί του με την παιδευτική σχέση. Στο παιδί ως παιδί, ως ένα δηλαδή νέο και τρυφερό βλαστάρι, που δεν έχει ακόμα ξεδιπλώσει τα φύλλα του, αλλά κλείνει μέσα του τόσους θησαυρούς – νοημοσύνης, ευαισθησίας, δραστηριότητας– και περιμένει τη δική του στοργή και φροντίδα για ν' ανθοβολήσει, ν' αναπτυχθεί και να ολοκληρωθεί. Είναι απίστευτο με πόση αγάπη (ανιδιοτελή, θερμή, αφειδώλευτη) αφοσιώνεται ο αληθινός δάσκαλος στους μαθητές του. Το παιδί που του εμπιστεύτηκαν να διδάξει, γίνεται ο άξονας της ζωής του, αυτό της δίνει το περιεχόμενο και το νόημά της. Έχουμε και στο κεφάλαιο τούτο της ψυχολογίας του δασκάλου ένα κλασικό και απaráμιλλο υπόδειγμα: την άγια μορφή του Pestalozzi.² Σ' ένα ατελείωτο έργο του («ο άρρωστος Pestalozzi προς το υγιές Κοινόν», 1812) εξομολογείται: «Όταν μέσα στη συναίσθηση της μεγάλης καταστροφής, μέσα στην πιο μεγάλη αγανάκτησή μου για όσα με περιτριγύριζαν, έβρισκα ένα παιδί στο δρόμο και το βαζα κοντά στο στήθος μου και το μάτι του εσωτερικού του ουρανού μόλις έστω άγγιζε το σκληρό μου βλέμμα, τότε χαμογελούσε

² Ιωάννης Ερρίκος Πεσταλότσι (Jean Henri Pestalozzi, 1746 – 1827): Ελβετός παιδαγωγός, από τους διαμορφωτές της σύγχρονης παιδαγωγικής

αμέσως το μάτι μου όπως το μάτι του παιδιού και ξεχνούσα ουρανό και γη, ξεχνούσα ακόμη –θα λεγα– και του Θεού και των ανθρώπων τη δικαιοσύνη και ζούσα μέσα στη μακαριότητα της ανθρώπινης φύσης και της άγιας αθωότητάς της, έτσι καθώς χανόμουν κυριολεκτικά, ή μάλλον ξανάβρισκα τον εαυτό μου μέσα στο παιδί που κρατούσα πάνω στο στήθος μου· ξαναχαιρόμουν τότε πάλι με βαθιά συγκίνηση για την ύπαρξή μου με την άγια χαρά που έβαζε μέσα στην ερημωμένη μου ψυχή η ύπαρξη του παιδιού που καθόταν απάνω μου». Ας προσέξουμε σ' αυτή τη θαυμάσια σελίδα τη φράση του μεγάλου Ελβετού: «Ξανάβρισκα τον εαυτό μου μέσα στο παιδί». Με την αγάπη που διεγείρει ανεξάντλητα την παιδαγωγική ακτινοβολία, ο αληθινός δάσκαλος ξαναβρίσκει τον εαυτό του μέσα στο παιδί.

Ε. Π. Παπανούτσος
«Οι δρόμοι της ζωής»

- 1. Με ποιον τρόπο αναπτύσσεται η πρώτη παράγραφος;**
 - 2. Ποιον θεωρεί πραγματικό «δάσκαλο» ο συγγραφέας και σε τι διαφέρει αυτός από τους άλλους επαγγελματίες;**
 - 3. Να σχολιάσετε τις παρακάτω απόψεις του συγγραφέα, αφού λάβετε υπόψη σας όσα αναφέρονται στο κείμενο και όσα έχετε αποκομίσει από τη σχέση σας με τους δασκάλους σας.**
- A. «Ο αληθινός δάσκαλος ενηλικιώνεται παραμένοντας παιδί στη ψυχή»,**

- B. «Επιτυχημένος είναι ο δάσκαλος που έκανε με το έργο του τόσο ώριμο το μαθητή του, ώστε εκείνος να μην τον χρειάζεται πια»,
- Γ. «Με την αγάπη που διεγείρει ανεξάντλητα την παιδαγωγική ακτινοβολία, ο αληθινός δάσκαλος ξαναβρίσκει τον εαυτό του μέσα στο παιδί».

Με αφορμή τα κείμενα...

Να υποθέσετε ότι είστε μέλος της βουλής των εφήβων και έχετε αναλάβει να παρουσιάσετε σύντομα σε μια συνάντηση τις απόψεις σας σχετικά με:

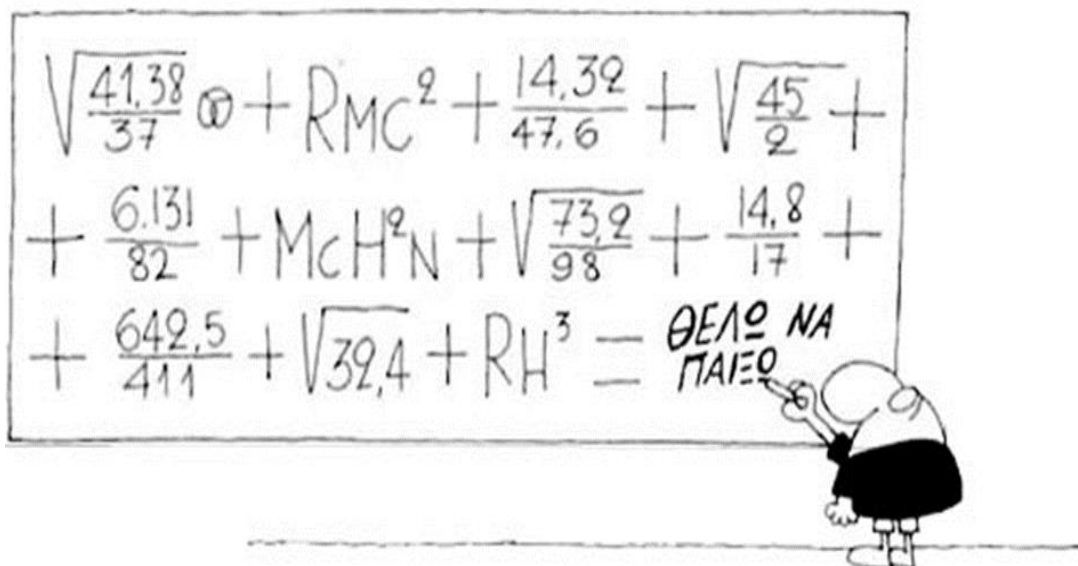
A. Το περιεχόμενο της εκπαίδευσης (πώς την εννοείτε, ποια γνωστικά πεδία οφείλει να καλύπτει, και γιατί, σε ποιους χώρους πρέπει να πραγματώνεται κτλ.),

B. Την προσωπικότητα του δασκάλου (ήθος, επιστημονική κατάρτιση, παιδαγωγική και διδακτική ικανότητα) και τις σχέσεις του με το μαθητή,

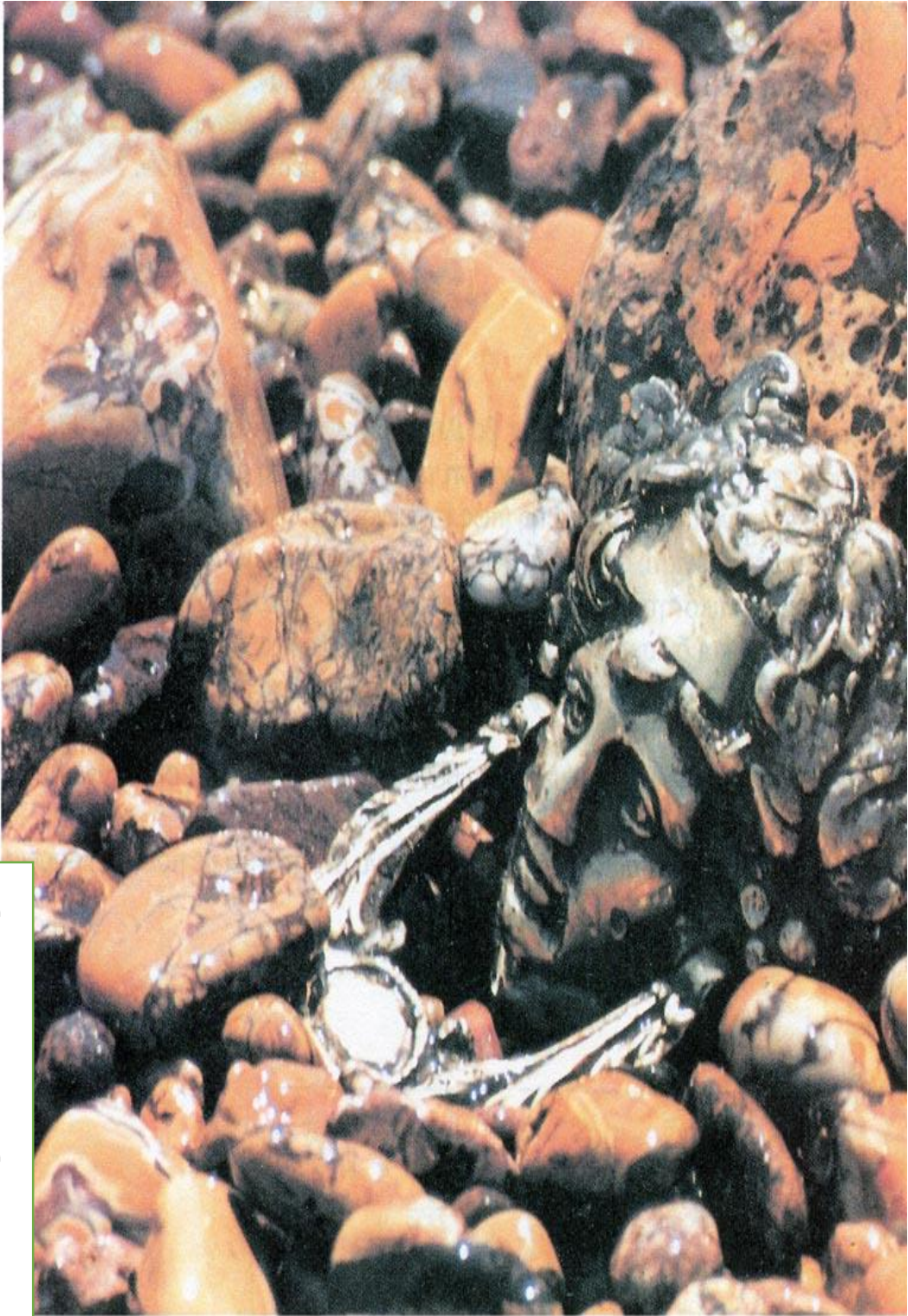
Γ. Την αναγκαιότητα μιας ευρύτερης παιδείας, της οποίας φορέας δεν είναι μόνο το σχολείο.

Να γράψετε τα ανάλογα κείμενα, λαμβάνοντας υπόψη σας ότι απευθύνεστε σε συνομηλίκους σας.

(Μπορεί να δοθεί και σαν ομαδική εργασία ή να αναπτυχθεί με προσχεδιασμένο προφορικό λόγο.)

Μάκης Σταματάκης

Οι ελληνικοί τόποι και τα μνημεία τους

Αυτός, ο κόσμος ο μικρός, ο μέγας!
Προοπτική
Ο ελληνικός τόπος και η ελληνική τέχνη
Τα γλυπτά του Παρθενώνα
Η ελληνική φύση
Πέτρες...
Ο τόπος μας ως πολιτισμός
Την Ελλάδα την εκπροσωπεί η τέχνη της
Τα ελγίνεια μάρμαρα
Η σημασία των αρχαίων μνημείων και η διαφύλαξή
τους

Αυτός, ο κόσμος ο μικρός, ο μέγας!

[...]

Τότε είπε και γεννήθηκεν η θάλασσα
Και είδα και θαύματα
Και στη μέση της έσπειρε κόσμους μικρούς κατ' εικόνα
και ομοίωσή μου:
Ίππιοι πέτρινοι με τη χαίτη ορθή
και γαλήνιοι αμφορείς
και λοξές δελφινιών ράχες
η Ίος η Σίκινος η Σέριφος η Μήλος
«Κάθε λέξη κι από 'να χελιδόνι
για να σου φέρνει την άνοιξη μέσα στο θέρος» είπε
Και πολλά τα λιόδεντρα
που να κρησάρουν¹ στα χέρια τους το φως
κι ελαφρό ν' απλώνεται στον ύπνο σου
και πολλά τα τζιτζίκια

¹ κρησαρίζω: κοσκινίζω το αλεύρι με την κρησάρα
(είδος κόσκινου)

που να μην τα νιώθεις
όπως δε νιώθεις το σφυγμό στο χέρι σου
αλλά λίγο το νερό
για να το 'χεις Θεό και να κατέχεις τι σημαίνει ο λόγος
του
και το δέντρο μονάχο του
χωρίς κοπάδι
για να το κάνεις φίλο σου
και να γνωρίζεις τ' ακριβό του τ' όνομα
φτενό στα πόδια σου το χώμα
για να μην έχεις πού ν' απλώσεις ρίζα
και να τραβάς του βάρους ολοένα
και πλατύς επάνου ο ουρανός
για να διαβάζεις μόνος σου την απεραντοσύνη
ΑΥΤΟΣ
ο κόσμος ο μικρός, ο μέγας!

Οδυσσέας Ελύτης
«Άξιον Εστί»
Απόσπασμα από τη "Γένεσι"

Προοπτική

Τα σπίτια μας είναι χτισμένα πάνω σ' άλλα σπίτια
ευθύγραμμα, μαρμάρινα,
κι εκείνα πάνω σε άλλα. Τα θεμέλιά τους
κρατιούνται πάνω στα κεφάλια όρθιων αγαλμάτων
δίχως χέρια.
Έτσι, όσο χαμηλά, στον κάμπο, κάτω απ' τις ελιές,
κι αν απαγκιάζουν¹ τα καλύβια μας,

¹ απαγκιάζω: καταφεύγω, αποτραβιέμαι σε μέρος
απάνεμο, προφυλαγμένο από την κακοκαιρία

μικρά, καπνισμένα, με μια στάμνα μονάχα πλάι στην
πόρτα,
θαρρείς πως μένεις στα ψηλά, και σου φέγγει
ολοτρόγυρα
ο αέρας
ή κάποτε θαρρείς πως είσαι έξω απ' τα σπίτια, πως
δεν έχεις
κανένα σπίτι, και πορεύεσαι ολόγυμνος,
μονάχος κάτω απόναν ουρανό τρομαχτικά γαλάζιο ή
άσπρο
κ' ένα άγαλμα, καμιά φορά, ακουμπά ελαφρά το χέρι
του στον ώμο σου.

Γιάννης Ρίτσος
«Μαρτυρίες»

Ποια στοιχεία της φύσης και της πολιτισμικής
παράδοσης του ελληνικού χώρου αναδεικνύονται μέσα
από το απόσπασμα του «Άξιον Εστί» του Οδ. Ελύτη και
την «Προοπτική» του Γ. Ρίτσου; Να συζητήσετε στην
τάξη τη σχέση ανάμεσα στα στοιχεία αυτά και την
επίδρασή τους στη φυσιογνωμία του Έλληνα.

Ο ελληνικός τόπος και η ελληνική τέχνη

Η ιστορία λέει, ότι κάποτε ένας σοφιστής, που γύριζε
στην Ελλάδα για να δείξει τη δεξιοτεχνία του, έφτασε και
στη Σπάρτη· λογαριάζοντας, ότι θα άρεσε στους
Σπαρτιάτες ν' ακούσουν ωραία λόγια για τον κατ'
εξοχήν Δωρικό ήρωα, άρχισε να απαγγέλλει έναν
έπαινο στον Ηρακλή. Μα στις πρώτες λέξεις του κιόλας
τον έκοψε ένας Σπαρτιάτης από κάτω με την ερώτηση:
«και ποιος τον κατηγορεί τον Ηρακλή;».

Δεν θα είναι πολύ ευκολότερη η θέση εκείνου που θα θελήσει σήμερα να μιλήσει επαινετικά για την ομορφιά του ελληνικού τοπίου. Δεν την αρνιέται κανείς είτε μέσα στην Ελλάδα είτε έξω απ' αυτήν. Από τότε που οι Ευρωπαίοι άρχισαν να την προσέχουν περισσότερο, εδώ και 200 περίπου χρόνια, μερικοί, προπάντων βόρειοι, αισθάνθηκαν κάποτε να τους λείπει στην Ελλάδα η ζωηρή και άφθονη πρασινάδα της πολλής υγρασίας. Όλοι όμως –γεωγράφοι ή ιστορικοί της τέχνης ή καλλιτέχνες ή και λαϊκοί– έχουν καταλάβει σήμερα, ότι δεν μπορεί να είναι τέτοιο το έδαφος, όπου εφύτρωσε ο ελληνικός πολιτισμός και η ελληνική τέχνη (το ξερικό χωράφι δεν δίνει πάντοτε καρπό, αν όμως πετύχει η σοδειά, η γεύση του καρπού του δεν συγκρίνεται με του ποτιστικού). Η προσπάθεια των σημερινών είναι να συλλάβουν όσο γίνεται πιο σφιχτά, όσο γίνεται πιο ταιριαστές την πρωτοτυπία και τις διάφορες όψεις της ομορφιάς του ελληνικού τόπου· γιατί η πολυμορφία του λίγου αυτού τόπου και η πολλαπλότητα των στιγμών του –στοιχεία σύμφυτα της πρωτότυπης ομορφιάς του– είναι τόση, ώστε η διατύπωσή της είναι γύμνασμα άξιο του πιο μεγάλου καλλιτέχνη. Μπορεί κανείς να επαναλάβει γι' αυτό εκείνο που έλεγε για το «ον» ο Γοργίας: «και αν ακόμη μπορεί κανείς να το συλλάβει, δεν μπορεί όμως να το εκφράσει και να το εξηγήσει στον άλλον». Αυτή τη σημασία έχει, στο βάθος, η διαπίστωση των σπουδαιότερων μελετητών της αρχαιότητας, ότι στις περιγραφές (με λέξεις ή με χρώματα) αλλά και στην ποίηση και στ' αγάλματα και στους ναούς των Ελλήνων, δηλαδή στον κόσμο των συμβόλων, θα βρούμε έκφραση του ελληνικού τόπου ισοδύναμη με τον πρωτότυπο χαρακτήρα του. Δεν είναι πολύ συχνό να μπορεί κανείς να μιλάει με τα ίδια σχεδόν λόγια για τον τόπο ή τα μνημεία του.

Το αισθανόμαστε αυτό άμεσα προπάντων στα μεγάλα ελληνικά ιερά, όπου το θέμα αποχτάει και άλλη, ξεχωριστή θερμότητα. Πουθενά αλλού δεν βλέπουμε τη βαθιά και στενή συνάφεια των παραγόντων και των εκδηλώσεων του ανθρώπινου πολιτισμού, δηλαδή του τόπου, της θρησκείας, της ιστορίας και της τέχνης, τόσο ζωντανή και συναρπαστική και διδακτική όσο στα αρχαία ιερά. Μέσα σ' αυτά συγκεντρώθηκε με τον καιρό καλλιτεχνικός πλούτος τεράστιος και εξαιρετικός σε ποιότητα, ακριβώς επειδή ήταν εστίες θρησκευτικής ζωής βαθιάς και έντονης. Τα κτίρια, τα γλυπτά και τα ζωγραφικά έργα του ιερού τα αφιέρωναν οι αρχαίοι στο θεό επειδή αισθανόντουσαν ως αυτονόητο χρέος να του δείξουν και με υλικό τρόπο την ευγνωμοσύνη τους για τη νίκη ή για όποια άλλη επιτυχία· και έπρεπε να είναι τέτοια ώστε να αρέσουν στο θεό, να τον κάνουν να καμαρώνει για το σπίτι του (άγαλμα = αγάλλεσθαι τον θεόν) και να τους είναι και στο μέλλον ευνοϊκός: έπρεπε να είναι «τέλεια», εξαίρετα στο υλικό και στην καλλιτεχνική ποιότητα. Με τέτοιο πνεύμα αφιερωμένα τα αρχιτεκτονικά ή γλυπτικά ή ζωγραφικά μνημεία του ιερού θα μπορούσαν να έχουν όλα ως επίγραμμα τους στίχους του Σολωμού:

Κ' είναι δικό σου δόξασμα, δικός σου πλούτος είναι,
πνεύμα καλό, που σ' άρεσε φωνή να μου χαρίσεις.

Είναι πολυσύνθετη η συγκίνηση που προκαλεί στον ψυχικό και πνευματικό μας κόσμο ένα αρχαίο ιερό. Από τα στοιχεία του ο τόπος δεν είναι το λιγότερο σημαντικό. Και όχι μόνο για την τέτοια ή τέτοια ομορφιά του, αλλά γιατί, αν προσέξομε καλύτερα, καταλαβαίνομε ότι κάθε θεός έχει διαλέξει τον τόπο του (ή, πράγμα που είναι το ίδιο, οι άνθρωποι για λογαριασμό του). Δεν πάει οποιοσδήποτε θεός σ' οποιονδήποτε τόπο. Βέβαια, είναι δύσκολο σήμερα να εξηγήσομε, γιατί οι

αρχαίοι αισθάνθηκαν την παρουσία ενός ορισμένου θεού σ' έναν συγκεκριμένο τόπο: πρώτα πρώτα έχουμε ελάχιστα μέσα για να εξακριβώσουμε τον ψυχικό και πνευματικό κόσμο των πρώτων εκείνων Ελλήνων, που αναγνώρισαν στο χαρακτήρα ενός τόπου την ουσία και τη μορφή ενός ορισμένου θεού· ακόμη δεν μπορούμε να εξακριβώσουμε τι ρόλο έπαιξαν τα κατάλοιπα, υλικά και πνευματικά, που άφησαν οι προκάτοχοι τους λαοί· τέλος, και του κάθε συγκεκριμένου θεού ο χαρακτήρας δεν έμεινε αναλλοίωτος μέσα στην ιστορία. Και όμως, έστω και αν εμείς δεν μπορούμε να συλλάβομε για ποια ακριβώς αιτία και με ποιον ακριβώς τρόπο ένας ορισμένος θεός δέθηκε μ' έναν ορισμένο τόπο, αισθανόμαστε, ότι είναι αδύνατο ο χαρακτήρας του τόπου να μην έχει καμιάν απολύτως σχέση με το χαρακτήρα του δικού του θεού: π.χ. δεν μπορεί να είναι τυχαίο γεγονός ότι η Δήμητρα και η Περσεφόνη δεν λατρεύτηκαν επάνω σε βράχια· ή ότι ο Απόλλων, στην Ελλάδα, δεν λατρεύτηκε ποτέ, σαν κυρίαρχος θεός, σε τόπους ολότελα καμπίσιους: το λέει μάλιστα καθαρά ο «ομηρικός» ύμνος στον Απόλλωνα: «...σου άρεσαν όλες οι βίγλες και οι βουνοκορφές και τα ποτάμια που τραβούν στη θάλασσα και οι βράχοι του γιαλού που γέρνουν στη θάλασσα και στα λιμάνια της.» [...]

Το θαυμαστό είναι, ότι σε κανέναν ελληνικό ερειπιώνα δεν αισθανόμαστε ασυμφωνία ανάμεσα στο χαρακτήρα του τόπου και στην αρχιτεκτονική μορφή των μνημείων του. Το υλικό και το χρώμα τους, η κάτοψή τους, οι αναλογίες τους και η μορφή των μελών τους, η σύνταξη των μνημείων σε μικρές ομάδες, όπου το κάθε στοιχείο, ενώ βοηθάει για το σύνολο, δεν χάνει την αυθυπαρξία του και όπου η κάθε ομάδα δεν λησμονεί την ύπαρξη της άλλης, δείχνουν ασύγκριτη ευαισθησία για τον τόπο, τόση ώστε φαίνεται σαν αυτός

να καλεί τα μνημεία να είναι τέτοια· και τούτα πάλι έχουν τόσο πολύ κρατήσει την ουσία της μορφής του τόπου, δίνοντάς της σταθερότητα και διάρκεια, ώστε δεν είναι σπάνιο να μας οδηγήσουν, αυτά πρώτα, στο να προσέξουμε την ιδιομορφία του τόπου.

Αλλά τα μνημεία αυτά της ελληνικής ευαισθησίας παίρνουν αμέσως και ξεχωριστή θερμότητα άμα τα αισθανθούμε μέσα στη ζωή, μέσα στην ιστορία. Αν κατορθώσουμε να περάσουμε το μεγαλύτερο κίνδυνο, αν αποφύγουμε να στρεβλώσουμε¹ τη μοναδικότητά τους εφαρμόζοντας επάνω τους τις δικές μας έννοιες και τα δικά μας μέτρα και σταθμά, αν σταθούμε μπροστά τους με υπομονή βάζοντάς τους διακριτικά ερωτήματα, χωρίς να βιαστούμε να δώσουμε την απάντηση που έχουμε ετοιμάσει προτού ακόμη να ξεκινήσουμε με το αεροπλάνο, τότε τα μνημεία αυτά θα γίνουν ο καλύτερος ερμηνευτής του ποια είναι η ουσία της ελληνικής ιστορίας και ποια η μοναδική της σημασία για τον άνθρωπο. Ας σταθούμε μια στιγμή σε μια πλευρά της μονάχα. Πόσες φορές στα ελληνικά ιερά, περνώντας ανάμεσα στα αφιερώματα που έχει κάμει μια πόλη για τη νίκη της εναντίον κάποιας άλλης και βλέποντας τη φανερή πρόθεσή της όχι μόνο να εξυψώσει τον εαυτό της αλλά και ν' αγγίξει την καρδιά του αντιπάλου της, δεν έχουμε ακούσει τις γνωστές κοινοτυπίες που καταδικάζουν το «αδελφικό μίσος» και τα όμοια. Αλλά και όταν τέτοιες σκέψεις πηγάζουν όχι από πεπιοίηση στη δική μας εξυπνάδα και ανωτερότητα, παρά από πραγματικό ενδιαφέρον και γνήσια μελαγχολία (όπως π.χ. στον Πλούταρχο, που βρισκόμενος στο τέλος της αρχαιότητας έβλεπε απομονωμένο πια το τελικό αποτέλεσμα των ενδοελληνικών εκείνων πολέμων και

¹ στρεβλώνω: παραμορφώνω

το αποτέλεσμα αυτό ήταν πραγματικά το αδυνάτισμα όλης της Ελλάδας και ο αφανισμός της ελευθερίας της), και πάλι οι σκέψεις αυτές περιέχουν ένα ποσοστό μονάχα της αλήθειας. Αν μελετήσουμε όμως με λιγότερη αυτό-πεποίθηση και με περισσότερο σεβασμό τα αφιερώματα εκείνα και τα λόγια που τα συνοδεύουν, αυτά θα μας οδηγήσουν πολύ κοντά στην κινητήρια δύναμη της ελληνικής ιστορίας. Τα παλιά αυτά αφιερώματα, τα αρχαϊκά και τα κλασσικά, φανερώνουν όχι μίσος αλλά κάποια άλλη έμφυτη ανάγκη των Ελλήνων να ξεσυνερίζονται για το ποιος θα είναι ο καλύτερος, ο δυνατότερος, ο πρώτος. Είναι χαρακτηριστικό, ότι όσο βρισκότανε στην ακμή της η «πόλις-κράτος», δηλαδή στα αρχαϊκά και στα κλασσικά χρόνια ως τον 4ον αι., σχεδόν οι ενδοελληνικοί πόλεμοι γίνονται μ' ένα πνεύμα και μ' έναν τρόπο που μοιάζει σαν άμιλλα σε αθλητικό αγώνα: οι νικητές στήνουν τρόπαιο, παίρνουν τα λάφυρα και συνήθως ξαναγυρίζουν στον τόπο τους χωρίς να εκμεταλλευθούν τη νίκη ως τις τελευταίες της συνέπειες (σπανιότατα και μόνο για ειδικούς λόγους φτάνουν ως την εξόντωση του αντιπάλου).

«Χαλεπά τα καλά» έλεγαν οι παλιοί. Δεν ανήκει στις εύκολες και πρόχειρες απολαύσεις ο ελληνικός τόπος με τα μνημεία του. Χρειάζεται αργό περπάτημα, συγκέντρωση, σιγανή μελέτη. Αν περάσομε βιαστικοί ή με έστω και υποσυνείδητη περηφάνεια για το πόσο εμείς έχομε προοδεύσει (wie herrlich weit wir es gebracht haben, έλεγε ο Βάγνερ στο Φάουστ), όχι μόνο δεν θα κερδίσομε τίποτε από τον πλούτο του, αλλά και θα φύγομε ζημιωμένοι. Πολλές φορές ο τόπος τούτος και η ιστορία του, δηλαδή η ζωή του, μας βάζει αινίγματα· και ο γέρος παιδαγωγός στον «Ίωνα» του Ευριπίδη μας έχει προειδοποιήσει:

«αιπεινά² τα μαντεία». Αλλά δεν έχει αμφισβητηθεί ως τώρα ποτέ, ότι η ποιότητα (ακόμη και το μέγεθος) της χαράς και της ωφέλειας του ανθρώπου είναι κατευθείαν ανάλογη με τον κόπο του.

Χρήστος Καρούζος
«Η αρχαία ελληνική τέχνη»

1. Ο Χρήστος Καρούζος επικαλείται συχνά στο κείμενο του απόψεις αρχαίων και νεότερων συγγραφέων. Τι επιδιώκει μ' αυτό, κατά την άποψή σας;
2. Να επισημάνετε τις λέξεις και τις εκφράσεις του κειμένου που δηλώνουν τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τόπου και τη σχέση του με τα μνημεία που υπάρχουν σ' αυτόν.
3. Σύμφωνα με το συγγραφέα, είναι δύσκολο να εξηγήσουμε σήμερα γιατί οι αρχαίοι αισθάνθηκαν την παρουσία ενός ορισμένου θεού σ' έναν συγκεκριμένο τόπο. Με ποια επιχειρήματα στηρίζει την άποψή του;
4. Ο συγγραφέας προτείνει έναν τρόπο να προσεγγίζουμε τα μνημεία του τόπου μας. Συμφωνείτε μ' αυτόν;

Stackelberg

² αιπεινά: δύσκολα

Τα γλυπτά του Παρθενώνα

[...] Στην απaráμιλλη αρχιτεκτονική δημιουργία του Παρθενώνα προστέθηκε και πρωτοϊδωτή γλυπτική κόσμηση. Ο Φειδίας είχε ριζοσπαστικές ιδέες και ο Περικλής τού παρέχει τα μέσα να τις πραγματώσει. Αποφασίζει να κοσμήσει και τις 92 μετόπες του ναού με ανάγλυφα, κάτι που δεν τόλμησε ποτέ καμιά ελληνική πόλη, γιατί η δαπάνη ενός τέτοιου έργου ήταν ανυπολόγιστη. Τα θέματα που διάλεξε ιστορούν αγώνες της Αθηνάς και των Αθηναίων. Στην ανατολική πλευρά Γιγαντομαχία, στη δυτική Αμαζονομαχία, στη νότια Κενταυρομαχία, στη βόρεια σκηνές από τον Τρωικό πόλεμο. Οι μετόπες τοποθετημένες στο εξωτερικό του ναού, έπαθαν μεγάλες ζημιές και οι περισσότερες από όσες σώθηκαν (οι πιο πολλές της νότιας πλευράς) βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο.

Οι μετόπες έδωσαν στο Φειδία την ευκαιρία να ιστορήσει τους πανάρχαιους μύθους της Αττικής και την ιερή διήγηση της Γιγαντομαχίας, που αποκάλυπτε στους ανθρώπους το θρίαμβο των Ολυμπίων θεών, καθώς εξόντωσαν πρώτα τους αρχέγονους Τιτάνες και ύστερα τα νεότατα τέκνα του Ουρανού και της Γης, τους Γίγαντες, προτού βασιλεύσουν πανίσχυροι στον κόσμο επιβάλλοντας τη θεία τάξη. Αυτά όλα ήταν μια σπουδαία δημιουργία ικανή να δώσει σε ένα μεγάλο γλύπτη την ευκαιρία να δείξει όλες του τις αρετές. Όχι όμως στον Φειδία. Αυτός, μαζί με τον Περικλή και τους άλλους εμπνευσμένους ποιητές και φιλοσόφους της συντροφιάς τους, οιστρηλατημένους από τα οράματα της αθηναϊκής δημοκρατίας στην πιο γόνιμη στιγμή της, έβαλε στο νου του κάτι μοναδικό και αξεπέραστο: να απαθανατίσει επάνω στο μάρμαρο την Αθήνα, το λαό της, τους νέους και τους ώριμους άντρες και τις κοπέλες, και τους θεούς της, όλους μαζί, στην πιο λαμπρή

και ευτυχισμένη μέρα της ζωής τους, όταν οι άνθρωποι ανέβαιναν πασίχαροι, με τις καρδιές τους να χτυπούν όλες μαζί σαν μία, να προσκυνήσουν με ευλάβεια τη μεγάλη και αγαπημένη τους θεά, την Παρθένο Αθηνά, τριγυρισμένη από όλους τους ευδαίμονες θεούς που συνεόρταζαν και αυτοί. Τον είχε δει τόσες φορές αυτό το λαό στην εορταστική πομπή των μεγάλων Παναθηναίων, μέσα στην καρδιά του καλοκαιριού, στα τέλη του Ιουλίου (την 28η μέρα του Εκατομβαιώνος) κάτω από τον αστραφτερό ήλιο της Αθήνας, να οδεύει κύματα κύματα πίσω από το ιερό πλοίο, που είχε κρεμασμένο ιστίο του τον πέπλο της Αθηνάς, υφασμένο από τα κορίτσια της Αθήνας, αυτόν που θα παρέδιδαν στους ιερείς της θεάς. Αυτό το όραμα, ζωντανή εικόνα της αθηναϊκής δημοκρατίας, φλόγιζε τις καρδιές των ταγών της. Του Περικλή, που την ύμνησε με πάθος στο Επιτάφιο του, λέγοντας στους πολίτες της να γίνουν «εραστές» μιας τέτοιας πόλης, καθώς βλέπουν με τα μάτια τους τη δύναμή της στα έργα της (και θα γύριζε περήφανος τη ματιά του στον Παρθενώνα, που μόλις είχε τελειώσει). Του Σοφοκλή, που την τραγουδά με τον πιο δροσερό λυρισμό στο έξοχο χορικό του Οιδίποδα επί Κολωνώ γέρος πια, 90 χρόνων, στο κατώφλι του θανάτου.

Ο Φειδίας όμως ήταν πλάστης· και ο ύμνος δεν μεταμορφώνεται εύκολα σε πλαστική εικόνα· δεν αρκούν γι' αυτό οι ωραίες προθέσεις· χρειάζεται και ο νους της μεγαλοφυΐας και η μαστοριά του έμπειρου τεχνίτη, και η τόλμη του πρωτοπόρου. Ένα τέτοιο όραμα, για να μετουσιωθεί επάνω στο μάρμαρο, απαιτεί μια έκταση που δεν την πρόσφεραν ούτε οι μετόπες του δωρικού ναού ούτε τα εναέτια· ήταν λοιπόν ανάγκη να νεωτερίσει και να προσθέσει στο δωρικό κτίριο ένα μέλος που ανήκε στον ιωνικό ρυθμό: τη ζωοφόρο, μια συνεχή ζώνη από πλάκες όπου

μπορούσε να εικονίσει σε ανάγλυφο τη σύλληψή του. Αλλά έπρεπε να βρεθεί μια κατάλληλη αρχιτεκτονικά θέση για την πρόσθετη αυτή ζωφόρο. Ο εμπνευσμένος δημιουργός δεν δίστασε· τοποθέτησε τη ζωφόρο επάνω από τον κυρίως ναό, επάνω δηλαδή από το επιστύλιο του πρόναου και του οπισθόναου και στην κορυφή των μακρών τοίχων του σηκού. Έτσι του προσφερόταν μια επιφάνεια που είχε 160 μ. μήκος και ύψος 1,06 μ. Στα 160 αυτά μέτρα άπλωσε την εικόνα της παναθηναϊκής πομπής με τρόπο ασύλληπτο αρχίζοντας από τη ΝΔ γωνία κίνησε την πομπή προς δύο κατευθύνσεις· από την άκρη της δυτικής πλευράς προχωρούν οι ιππείς προς βορρά· στη ΒΔ γωνία η πομπή συνεχίζει στη βόρεια πλευρά με κατεύθυνση τη ΒΑ γωνία· η άλλη πτέρυγα της πομπής κινείται στη νότια πλευρά από τη ΝΔ γωνία προς τη ΝΑ. Τέλος, τα δυο ρεύματα, βόρειο και νότιο, όταν φτάσουν στην ανατολική πλευρά, συγκλίνουν προς το κέντρο της πλευράς αυτής, όπου με θεϊκή μεγαλοπρέπεια κάθονται οι θεοί. Από τη ζωφόρο το δυτικό τμήμα της, που μαζί με το ανατολικό αποτελούν τα πιο έξοχα μέρη και στη σχεδίαση και στην εκτέλεση, βρίσκεται ολόκληρο επάνω στο κτίριο· η θέση του όμως δυσχεραίνει το θεατή να το δει καλά και να εκτιμήσει την απaráμιλλη πλαστική του τελειότητα. Από την υπόλοιπη ζωφόρο αρκετές πλάκες, μερικές από τις πιο καλές, βρίσκονται μέσα στο μουσείο· οι περισσότερες όμως, μαζί με ό,τι σχεδόν απόμεινε από τα εναέτια, αποτελούν το καμάρι του Βρετανικού Μουσείου, όπου βρίσκονται από την εποχή που τα πούλησε σ' αυτό ο λόρδος Έλγιν (1816). [...]

Μανόλης Ανδρόνικος
«Ακρόπολη»

1. Ποια είναι η ιδιαιτερότητα του Παρθενώνα σε σχέση με τους άλλους ελληνικούς ναούς ως προς τη γλυπτική του διακόσμηση; Ποιο όραμα θέλησε να αποτυπώσει ο Φειδίας πάνω στα αρχιτεκτονικά του μέλη;
2. Μελετήστε τον τρόπο, με τον οποίο περιγράφει ο Μ. Ανδρόνικος τη ζωφόρο του Παρθενώνα. Πώς μεθοδεύει την περιγραφή του;

Η ελληνική φύση

Η φύση έχει ποικίλες όψεις· όλες όμως συνοψίζονται σε δυο βασικούς τρόπους. Μια φορά, η φύση στέκεται απέναντι σου· σου αντιστέκεται. Κάποτε μάλιστα σου είναι και εχθρική. Είναι ό,τι εσύ δεν είσαι. Μια άλλη φορά η φύση σε αγκαλιάζει, σχεδόν συγχωνεύεται μαζί σου. Είναι λιγότερο απέναντι σου και περισσότερο μέσα σου. Αντί να τη φοβάσαι σαν μια ανυπερνίκητη τεράστια εχθρική δύναμη, συναδελφώνεται μαζί σου, και συνομιλεί μαζί σου. Δεν είναι το «έτερον» της ψυχής του ανθρώπου· είναι μια όψη του ανθρώπου του ίδιου.

Σε αυτή την τελευταία κατηγορία ανήκει και η ελληνική φύση, στα μέρη της τα πιο χαρακτηριστικά, σε αυτά ιδίως που την ξεχωρίζουν από κάθε άλλη φύση.

Εισδύοντας εντός μας η ελληνική φύση γίνεται ένα στοιχείο της ψυχής μας. Γίνεται νόμος της ψυχής μας. Η ελληνική φύση είναι ελληνικός νόμος· ο βασικός νόμος της ελληνικής ψυχής. Από αυτό το νόμο προκύπτει το βασικό νόημα και κάθε ελληνικής ψυχής, γενικά της ελληνικής ζωής, το μέτρο· το μέτρο στα φυσικά μεγέθη, στις φυσικές δυνάμεις και στις ψυχικές εντάσεις.

Ο νόμος αυτός του μέτρου κάνει τα πάντα στην ελληνική φύση εποπτεύσιμα·¹ το φέρνει στα μέτρα του ανθρώπου. Το τιτανικό, το γιγάντιο υπάρχει μόνο ως αντίθεση στις παρυφές του ελληνικού κόσμου. Εδώ όλα τα συλλαμβάνει το μάτι, τα ελέγχει· γιατί όλα φαίνονται. Ο νόμος του μέτρου ανεβάζει την ελληνική φύση στο άπλετο φως. Η ελληνική φύση είναι από φως. Οι φωτισμοί της κάνουν το κάλλος της.

Καθώς όμως η ελληνική φύση βρίσκεται και μέσα μας, το φως αυτό γίνεται ψυχικό, νοητό φως. Γίνεται Λόγος. Η ελληνική φύση είναι η τέλεια ένυλη έκφραση του λόγου· του καθαρού λόγου. Δεν είναι όμορφη από τα κρυφά της μυστήρια, αλλά από τις φανερές της μορφές.

Άλλοτε οι μορφές αυτές, καθαρές και φωτεινές, είχαν γίνει ολύμπιοι θεοί· φυσικά αποκυήματα² της ελληνικής φύσης, του νόμου της και του μέτρου της. Αργότερα οι μορφές αυτές έγιναν είδωλα θεών, αγάλματα. Έγιναν τέλος οι μορφές αυτές της ελληνικής φύσης έλλογες αισθητικές μορφές, ναοί και βωμοί, ιερά άλση. Οι ναοί των ελλήνων όσο είναι τέχνη, τόσο είναι και φύση. Φυτρώνουν όπως τα δέντρα. Υπαγορεύει στον καλλιτέχνη τη μορφή τους ο νόμος του μέτρου και του φωτός, που διέπει την ελληνική φύση.

Για να αναδειχτεί όμως το φως και το μέτρο και στη φύση και στην τέχνη των ελλήνων χρειαζόταν κάποιος διαλεκτικός αντίλογος, κάποια δυνατότητα αντιπαράθεσης, κάποια υπόμνηση της αντίθετης δυνατότητας.

¹ εποπτεύσιμος: που μπορεί να γίνει αντικείμενο εποπτείας· ελεγχόμενος

² αποκύημα: δημιουργημα, γέννημα

Όσοι έζησαν βαθιά την ελληνική φύση, αυτήν την εσωτερική αντιδιαστολή τη δισαισθάνθηκαν. Χαρακτηριστικός είναι ο λόγος του Παλαμά: «Μα το γαλάζιο σου, ουρανέ μου είναι βαθύ, τόσο βαθύ που με το μαύρο γίνετ' ένα· κι αν η χαρά κάτω από σε αρμονία ξανθή, μα η λύπη χαλκοπράσινη ερινύα μ' εσένα, τρίςβαθε αιθέρα. Στη νυχτιά που είναι γλαυκή και η τραγωδία της ζωής πιο τραγική».

Πραγματικά περικλείει η ελληνική φύση, όταν τη στοχαστείς βαθιά, και μια τραγική όψη. Έχει μια τραγικότητα η φωτεινότητα της. Αυτή δίνει βάθος στο φως της. Αυτό αναδείχνει το φως της.

Τραγική όψη έχει η ελληνική φύση, αλλά ποτέ απάνθρωπη. Είναι μια τραγικότητα που δεν σε απομακρύνει, που δε κάνει τη φύση να σου αντιστέκεται εχθρικά. Η τραγικότητά της είναι η ίδια η τραγικότητα της ζωής του ανθρώπου.

Τα γενικά αυτά γνωρίσματα τα αναγνωρίζεις διάσπαρτα παντού, όσο περιδιαβάσεις τον ελληνικό χώρο και όσο και αν έχει ο χώρος αυτός ποικίλες όψεις. Γιατί η Ελλάδα κάθε πενήντα μίλια είναι ένας άλλος κόσμος. Άλλες γραμμές βουνών, άλλα χρώματα, άλλη σύσταση της γης, άλλη πανίδα, άλλη ψυχή. Και ενώ αποτελείται από ένα πλήθος μικρόκοσμων, είναι και μια αδιαίρετη και ομοούσια ενότητα, από όλους τους άλλους φυσικούς κόσμους ριζικά διαφορετική· ενιαία στην ποικιλία της. Και τούτη η ποικιλία πληθαίνει ακόμα περισσότερο, όταν σκεφτεί κανείς ότι η ελληνική φύση δεν είναι μόνο από γη, αλλά και από θάλασσα, ότι τα δύο αυτά στοιχεία είναι μέσα της σφιχτοδεμένα, έτσι που ορίζοντας ελληνικός δύσκολα νοείται χωρίς καμιά γαλάζια χαραμάδα θάλασσας, χωρίς ένα νησί, χωρίς

ένα βράχο στημένο ενάντια στα κύματα, χωρίς κάποιο κόρφο γης που να αγκαλιάζει το πέλαγος.

Η ελληνική φύση είναι γη και θάλασσα, διότι είναι προπαντός αυτό που ενώνει τα δύο αυτά στοιχεία: ουρανός.

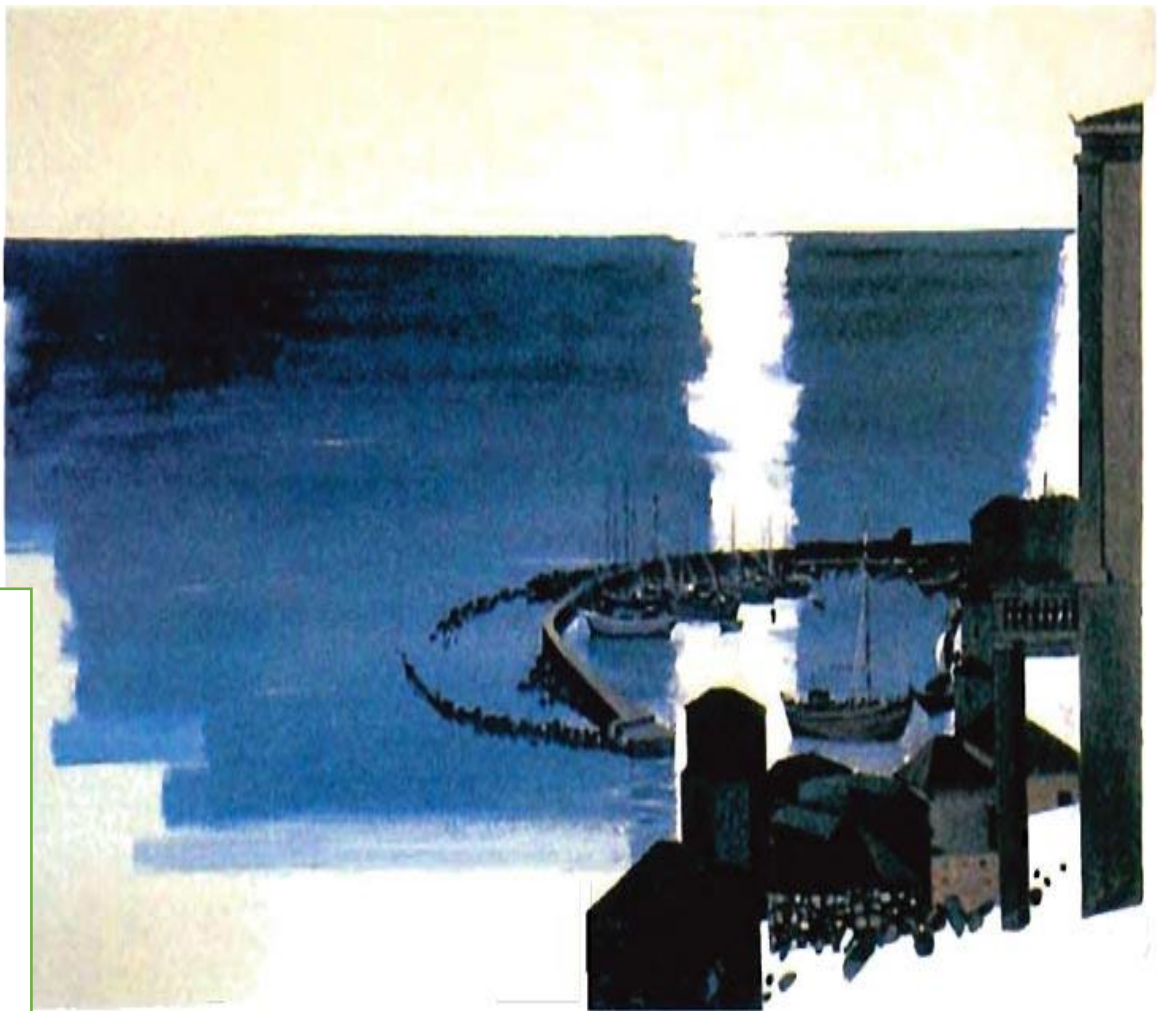
Τέτοια η ελληνική φύση γέννησε τον ελληνικό κόσμο. Τέσσερις τώρα χιλιετηρίδες ανθοφορεί και καρπίζει. Έτσι, στην ενότητά της κοιταγμένη, δεν είναι μόνο μια ωραία τροφός· είναι και κάτι περισσότερο· είναι μέγας διδάχος. Η ελληνική φύση διδάσκει αιώνες τώρα το ανθρώπινο γένος· όσοι την καταλάβανε διδάχτηκαν από αυτήν. Διάβασαν σαν σ' ένα μεγάλο ανοιχτό βιβλίο τις πρώτες αρχές του αληθινού, του καλού, και του ωραίου. Αυτές είναι και οι αρχές του ευρωπαϊκού πολιτισμού, αυτές που ούτε οι αμμοθύελλες των καιρών μας πρόκειται να μετακινήσουν από το βάθρο τους.

**Κωνσταντίνος Τσάτσος
«Πριν από το ξεκίνημα»**

- 1. Ποια χαρακτηριστικά της ελληνικής ζωής προκύπτουν από τη σχέση του Έλληνα με τη φύση του τόπου του;**
- 2. Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι το τιτανικό, το γιγάντιο υπάρχει μόνο ως αντίθεση στο νόμο του μέτρου στις παρυφές του ελληνικού κόσμου. Πιστεύετε ότι η διαπίστωση αυτή του συγγραφέα ισχύει και στις μέρες μας;**

3. Εντοπίστε στο απόσπασμα από το «Άξιον Εστί» του Ο. Ελύτη τα χαρακτηριστικά στοιχεία του ελληνικού τόπου. Έχοντας υπόψη σας και το δοκίμιο του Κων/νου Τσάτσου, συζητήστε για την επίδραση που άσκησε ο τόπος αυτός στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του Έλληνα.
4. «Πραγματικά περικλείει... αναδείχνει το φως της». Να ανιχνεύσετε στοιχεία της τραγικότητας αυτής στο απόσπασμα από το ποίημα του Γ. Σεφέρη «Στα περίχωρα της Κερύνειας» που ακολουθεί.

Σπ. Βασιλείου

Τα περίχωρα της Κερύνειας, κατά την εποχή της αγγλικής αποικιοκρατίας στην Κύπρο, ήταν προσφιλής τόπος διακοπών για τους Άγγλους της «υψηλής» κοινωνίας. Το ποίημα «Στα περίχωρα της Κερύνειας» (από τη συλλογή «Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ΄») του Γ. Σεφέρη δομείται με τη μορφή μιας συζήτησης μεταξύ Άγγλων στον τόπο αυτό, κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης. Προσέξτε στο απόσπασμα που ακολουθεί τι είναι αυτό που «ενοχλεί» την ηρωίδα και για ποιους λόγους. Σκεφτείτε επίσης ότι η έννοια της τραγικότητας, όπως τη συνέλαβαν οι αρχαίοι Έλληνες, προκύπτει από τη σύγκρουση του ανθρώπου με την πραγματικότητα, μέσα από την οποία «παθαίνει» μεν, ανακαλύπτει όμως την αλήθεια του προσώπου του. Ο Γ. Σεφέρης πιστεύει ότι το ελληνικό τοπίο και το φως έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη σύλληψη της έννοιας αυτής. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του στις «Δοκιμές» (Μια σκηνοθεσία για την «Κίχλη»): «...έχω ένα πολύ οργανικό συναίσθημα που ταυτίζει την ανθρωπιά με την ελληνική φύση... Δε θα μου περνούσε ποτέ από το νου να ονομάσω «μεγαλοπρεπή» τα κυρίως ελληνικά τοπία που σκέφτομαι. Είναι ένας κόσμος: γραμμές που γίνονται και ξεγίνονται· σώματα και φυσιογνωμίες, η τραγική σιωπή ενός προσώπου... Τι να γίνει, πιστεύω πως υπάρχει μια λειτουργία ενανθρωπισμού στο ελληνικό φως».

[...]

– Γινόσαστε μελαγχολική, Μαργαρίτα. Μα
είναι τόσο ωραία·
ο ήλιος, η θάλασσα· ένα παντοτινό
καλοκαίρι...

– Α! τούτη η θέα
που όλο ρωτά κι όλο ρωτά. Προσέχετε κάποτε
τον καθρέφτη
πώς κάνει εντάφιο το πρόσωπό μας; Και τον

ήλιο τον κλέφτη
πώς παίρνει τα φτιασίδα μας κάθε πρωί; Θα
προτιμούσα
τη ζεστασιά του ήλιου χωρίς τον ήλιο
θ' αποζητούσα
μια θάλασσα που δεν απογυμνώνει· ένα μαβί
χωρίς φωνή,
χωρίς αυτή την ανάγωγη ανάκριση την
καθημερινή.
Θα με ξεκούραζε το σιωπηλό χάδι της ομίχλης
στα κρόσσια του ονείρου·
αυτός ο κόσμος δεν είναι δικός μας, είναι του
Ομήρου,
η καλύτερη φράση που άκουσα γι' αυτό τον
τόπο. [...]

Γιώργος Σεφέρης
«Στα περίχωρα της Κερύνειας»
Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ΄)

Πέτρες...

Πάνε πεντέξι χρόνια. Επισκέπτης στον αρχαιολογικό χώρο του Δίου, αρκετά κοντά στη Βεργίνα –οι κάτοικοι της οποίας διαδηλώνουν τούτες τις μέρες, με το αίτημα να μην εγκατασταθεί βουστάσιο, δίπλα στις τούμπες με τους τάφους των Μακεδόνων– θαύμασα πρώτα τα ευρήματα του Μουσείου και του κεντρικού, φυλασσομένου χώρου, κι ύστερα προχώρησα στη γειτονική, «υποδεέστερη» αρχαιολογική περιοχή, επίσης προστατευόμενη, πλην με πρόχειρο φράχτη. Σε λίγο ακούστηκαν κουδούνια και βελάσματα· ο τσοπανάκος έσυρε την ταπεινή αμπάρα και το κοπάδι πέρασε δίπλα στα υπολείμματα του ναού της Ίσιδας, ομολογώ με κάποια συστολή, αποκτημένη έπειτα από ποιος ξέρει πόσες φωνές του βοσκού. Μάλλον φυσική η ενόχληση, καταπραΰνθηκε κάπως από την παρατήρηση του πιτσιρίκου μου: «Έλα μωρέ μπαμπά, πέτρες είναι. Κι από που θα περάσουνε τ' αρνάκια;».

Για αιώνες ολόκληρους, σκλαβωμένους αιώνες, κι όσο το όνομα «Έλλην» χανόταν μέσα στις στοές της μνήμης, πέτρες ήταν, σωριασμένες οι πιο πολλές από την επιθετική νέα θρησκεία. Τις έτρωγε ο χρόνος· η ανάγκη έλιωνε τα μάρμαρα και κέρδιζε ασβέστη, κέρδιζε φάρμακο δηλαδή. Κι όταν με τον καιρό ακούστηκε το μακρυγιάννειο εκείνο «για τούτες εδώ τις πέτρες πολεμήσαμε», για σαλό θα τον πέρασαν πολλοί το στρατηγό, όπως σήμερα ακόμη περνάμε εμείς για σαλούς τους Γιαπωνέζους ή τους Γερμανούς που ξεφυτρώνουν και στα ερείπια εκείνα που δεν τα υποδεικνύει κανένας χρηστικός τουριστικός χάρτης.

Όσπου αποδείχτηκε πως οι πέτρες δεν είναι μόνο κειμήλια και παρακαταθήκη και αίγλη, δεν είναι μόνο πόρος της μνήμης αλλά και πόρος του χρήματος. Πόσα μέρη της Ελλάδας δεν χρωστάνε τη μισή τους

τουλάχιστον φήμη, άρα και τους μισούς επισκέπτες τους, στα μάρμαρά τους; Και κάπως έτσι, πήρε ελαφρώς το χρώμα της ιδιοτέλειας η αγάπη μας γι' αυτά. Τα έχουμε ανάγκη, άρα τα νοιαζόμαστε, κι ας μη μας φέρνει πολύ συχνά ο δρόμος μας ως αυτά, γεγονός πάντως που δεν μας απαγορεύει να οργιζόμαστε για τα ποικίλα ελγίνεια. «Πόσοι ανεβαίνουν ως εδώ;», ρώτησα λίγα χρόνια πριν το φύλακα στο θαυμαστό Επικούρειο Απόλλωνα –μια πρόκληση προς το ύψος των θεών–, στα βουνά της Πελοποννήσου. «Πες χίλιοι τον Ιούλιο κι άλλοι τόσοι τον Αύγουστο. Οι εφτακόσιοι ξένοι. Κι έχουν και τα βιβλία τους με όλη την ιστορία. Ενώ εμείς, ένα δίφυλλο δίνουμε, κι αν δεν έχει τελειώσει». Κι οι πέτρες, πέτρες μένουν, φόντο σε αναμνηστικές φωτογραφίες.

Παντελής Μπουκάλας
Από τον ημερήσιο Τύπο

Με αφορμή το άρθρο, συζητήστε στην τάξη για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν σήμερα η ελληνική κοινωνία και πολιτεία τα απομεινάρια του πολιτισμού μας. Ιδιαίτερα διερευνήστε αν η ελληνική εκπαίδευση προσφέρει την απαραίτητη υποδομή, ώστε τα αρχαία μνημεία, πέρα από «πόροι χρήματος», να είναι και «πόροι μνήμης» για τις νέες γενιές.

Ο τόπος μας ως πολιτισμός

Κάποτε μαθαίναμε ότι κάθε κίονας δένεται με το περιβάλλον όπου εγγράφεται όχι ως απλός κίονας αλλά ως κίονας στον χώρο ή ως κίονες με τα μετακιόνιά τους. Για να καταλάβετε την τέχνη των κιόνων πρέπει να δείτε τα μετακιόνια ως τέχνη, δίδασκε ο Μανόλης Ανδρόνικος. Και έδειχνε πώς ο κίονας με τις γλυφές του σώματος του και τις καμπύλες και του όγκους της στέψης του παίζει με το κενό· περιέχον και περιεχόμενο συνάπτονται στον χώρο και δίνουν υλικότητα και νόημα στον πολιτισμό. Όπως κάθε αγγείο αγκαλιάζεται από ένα αντίστροφο άυλο αγγείο που δίνει μορφή και νόημα στο σχήμα του υλικού αγγείου, έτσι ο πολιτισμός αγκαλιάζεται με το χώρο συνθέτοντας τον τόπο του.

Γνωρίζουμε ότι παλιότεροι πολιτισμοί σέβονταν όχι μόνον τον τόπο αλλά και το τοπίο –δύσκολα ξεχωρίζουν άλλωστε. Κάθε προσκυνητάρι στην παραδοσιακή ελληνική κοινωνία σημείωνε τα περάσματα, έδειχνε το δρόμο, όριζε το χώρο, τον καθαγίαζε, τον προστάτευε. Σημάδευε το χώρο δείχνοντας τη λογική του ή το περιεχόμενο του –το κοινωνικά ορισμένο περιεχόμενο του, για να κυριολεκτούμε. Προσκυνητάρια και νεκροταφεία, ναοί και ξωκκλήσια, χοροστάσια¹ και πανηγυρότοποι, καλύβια και σπίτια, οικισμοί και χωράφια, μαντριά και τσαρδάκια, δρόμοι και μονοπάτια δεν ρίχνονταν όπως όπως πάνω στη γη εγγράφονταν στον χώρο και τον πλούτιζαν με κοινωνικά νοήματα. Οι παλιοί γνώριζαν το χώρο γύρω τους και ονομάτιζαν υλικά και συμβολικά κάθε πραγματική και φανταστική μορφή του, κάθε διακύμανση του, την παραμικρή του

¹ χοροστάσι: ανοικτός χώρος όπου στήνουν το χορό

διαφορά. Οι παλιοί πρόσεχαν να μένει ελεύθερο το αγνάντεμα· φρόντιζαν τα δένδρα οπού κάτωθεν τους αναπαύονταν άφηναν ήσυχο κι απείραχτο ό,τι δεν χρειάζονταν δεν πετούσαν ό,τι είχαν χρησιμοποιήσει. Ή έτσι θα θέλαμε να πιστεύουμε.

Οι σημερινές τοπωνυμίες δηλώνουν τη γη ως οικόπεδο και όχι ως χώρο κοινωνικής δραστηριότητας και πολιτισμού. Στο δικό μας πολιτισμό το βλέμμα μοιάζει να σταματά στις αντένες των τηλεοράσεων που διαγράφουν το άνω περίγραμμα πόλεων, χωριών και κατοικιών· το κάτω χάνεται σε άδηλα βάθη. Άλλωστε αυτός ο πολιτισμός αποφεύγει γενικώς να στρέφει το βλέμμα ψηλά, γύρω ή χαμηλά κατά βάση, φοβάται να βλέπει και αμελεί να προβλέπει, ίσως γιατί μόνον απόβλέπει. Μήπως δεν το γνωρίζουμε; Τον μαθαίνουμε και τον ζούμε προτού τον μελετήσουμε· είναι τοπικός και μαζί εθνικός, παγκοσμιοποιημένος αλλά με έθνικ απόχρώσεις και περιοδικές παραδοσοκεντρικές εξάρσεις. Φεύγουμε και γυρνούμε με αυτόν· οι είσοδοι και οι έξοδοι σε πόλεις και χωριά μάς αποπέμπουν² και μας υποδέχονται με σκουπίδια και ανεπιθύμητες δραστηριότητες. Τον χρησιμοποιούμε και μας χρησιμοποιεί και δεν υπάρχουν πια αποθέτες³, για να ακουμπήσουμε όσα δεν χρειαζόμαστε –οι σημερινοί αποθέτες είναι μπαζώματα και σκουπιδοτόποι και ως τέτοια τα βλέπουμε και ως τέτοια τα προσπερνούμε.

² αποπέμπω: διώχνω, απομακρύνω

³ αποθέτης: χώρος όπου γινόταν η αποθήκευση των άχρηστων ιερών αντικειμένων που δεν έπρεπε να καταστραφούν χώρος απορρίψεως αχρήστων

Προσπαθώ να πω πως άλλο ένα πέτρινο, πλίνθινο ή τενεκεδένιο (δεν έχει σημασία) προσκυνητάρι κι άλλο τα μπετονένια αναθήματα που στιγματίζουν γύρω μας ως αναθέματα στους δρόμους τα σημεία αυτοκινητικών δυστυχημάτων. Προσπαθώ ακόμη να πω πως αλλιώς εγγράφεται στο χώρο μια κοινότητα, μια κοινωνία με ιστορική συνείδηση, δηλαδή ένας πολιτισμός που σέβεται αυτό που βρίσκει και σκέφτεται αυτό που θα αφήσει, κι αλλιώς ένας πολιτισμός που θεωρεί τη φύση ως απλό πλαίσιο, το χώρο ως πεδίο δραστηριοτήτων, τα μνημεία και τις μνήμες των πολιτισμών που προηγήθηκαν ως εξάρτημα και την ιστορία ως πάρεργο, ως πολυτέλεια, ως διασκέδαση ή απλώς ως ανιαρή υποχρέωση. [...]

Ελεωνόρα Σκουτέρη – Διδασκάλου
Από τον ημερήσιο Τύπο

Πώς αντιμετώπιζαν τον τόπο τους οι παλιοί και πώς τον αντιμετωπίζουν οι σύγχρονοι άνθρωποι; Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε για το επίπεδο του πολιτισμού των παλαιών και των σύγχρονων από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν τον τόπο τους;

Την Ελλάδα την εκπροσωπεί η τέχνη της

[...]

Θα πρέπει οι αρχαιολογικοί θησαυροί, είτε αιγυπτιακοί που κοσμούν το Βρετανικό Μουσείο είτε ελληνικοί που κοσμούν τα μουσεία του Μονάχου, να επιστρέψουν στον τόπο τους;

«Αυτή είναι μια δύσκολη ερώτηση που πρέπει να απαντηθεί μόνο μέσα από την ιστορία. Εγώ μπορώ να μιλήσω μόνο για τη Συλλογή Αρχαιοτήτων του Μονάχου. Είναι λάθος να υποστηρίζει κανείς ότι όλα αυτά είναι κλεμμένα. Τα αγγεία αυτά βρέθηκαν τις αρχές του 19ου αιώνα στην Ετρουρία –σημερινή Τοσκάνη της Ιταλίας– σε ιδιωτικές συλλογές. Το 90% των εκθεμάτων είναι αγορασμένα από εκεί από το Λουδοβίκο. Πώς λοιπόν μπορούν να επιστραφούν αυτά και πού; Το ίδιο συμβαίνει με κάθε είδος τέχνης. Η ιταλική ζωγραφική, για παράδειγμα, είναι παντού. Δεν καταλαβαίνω το πρόβλημα. Ο μεγαλύτερος πρεσβευτής της Ελλάδας είναι η τέχνη της. Και αγγελιοφόρος της ελευθερίας της ήταν επίσης η τέχνη. Μην ξεχνάμε ότι, όταν το 1821 άρχισε ο απελευθερωτικός αγώνας των Ελλήνων, λίγα πράγματα ήταν γνωστά εκτός από τους αρχαίους συγγραφείς της και τα έργα τέχνης. Οι Άγγλοι ήταν ενθουσιασμένοι με τον Παρθενώνα. Και η Αγγλία έπαιξε ένα μεγάλο ρόλο στον απελευθερωτικό αγώνα».

Οι Αιγινήτες για τους οποίους είναι περήφανη η Γλυπτοθήκη;

«Οι Αιγινήτες βρέθηκαν το 1811 στην Αίγινα. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχε ελληνικό κράτος. Αγοράσθηκαν εκεί και πουλήθηκαν αργότερα στη Ζάκυνθο σε ανοιχτό πλειστηριασμό. Έχουμε ακόμη το τιμολόγιο αγοράς.

Δεν καταλαβαίνω γιατί κάποιοι λένε ότι εκλάπησαν. Και το πιο ενδιαφέρον από όλα είναι ότι οι Αιγινήτες έτσι σώθηκαν! Γιατί ό,τι υπήρχε πάνω από την επιφάνεια της γης τότε οι Έλληνες από άγνοια το έκαιγαν για να κάνουν ασβέστη».

Ποια είναι η θέση σας για το θέμα των Ελγίνειων;

«Είναι ένα δύσκολο θέμα. Καταλαβαίνω ότι για τους Έλληνες το όλο ζήτημα είναι πολύ παραπάνω από ένα έργο τέχνης, αλλά και από την άλλη πλευρά αναρωτιέμαι πού μπορεί να σταματήσει μια τέτοια διεκδίκηση. Ποιος θα ορίσει τα όρια; Πώς μπορεί κανείς να αλλάξει την ιστορία έπειτα από 200 χρόνια; Και τι θα συνέβαινε αν όλοι οι λαοί ζητούσαν το ίδιο; Δεν θα ήταν βαρετό να βλέπεις στις πινακοθήκες του Μονάχου μόνο γερμανούς ζωγράφους; (γέλια) Είναι πάντως ένα θέμα πολύ περίπλοκο και για την Ελλάδα αλλά και για τους συναδέλφους μου στο Βρετανικό Μουσείο. Δεν μπορώ να μιλήσω εγώ γι' αυτό». [...]

**Συνέντευξη του Raimund Wunsche
στην Μ. Π. Κουφοπούλου
Από τον ημερήσιο Τύπο**

Τα ελγίνεια μάρμαρα

Όταν αντίκρισα τα μάρμαρα στο Βρετανικό Μουσείο, αν και χωρίς φανατικό εθνικισμό, με πλημμύρισε ένα συναίσθημα θλίψης, όπως όταν αντικρίζεις κάποιον στην εξορία.

Σίγουρα τέτοια αντικείμενα ανήκουν σ' έναν και μοναδικό τόπο, όπου κυριαρχεί άπλετο το φως κι η ατμόσφαιρα είναι ταιριαστή. Νομίζω πως στο Λονδίνο, ίσως να φταίει ο καθαρισμός, έχουν κιτρινίσει. Πιστεύω πάντως πως όταν μια μέρα επιστρέψουν, ο ήλιος θα τους ξαναδώσει το αρχικό τους χρώμα.

Δεν μπορώ να πως ότι και τα οχτώ εκατομμύρια των Ελλήνων έχουμε συνειδητοποιήσει τη σημασία τους, είμαι όμως σίγουρος πως ένα μεγάλο ποσοστό τη γνωρίζει, κι όχι μονάχα οι πνευματικοί μα και οι απλοί άνθρωποι. Κατανοώ βέβαια τη δυσκολία τη δική σας να ενδώσετε.¹

Οδυσσέας Ελύτης
Από τα «Τα ελγίνεια μάρμαρα»

Να εντοπίσετε και να αξιολογήσετε τα επιχειρήματα με τα οποία ο R. Wunsche και ο Ο. Ελύτης υποστηρίζουν τις απόψεις τους για τα ελληνικά έργα τέχνης που βρίσκονται σε ξένα μουσεία.

¹ απευθύνεται στους Άγγλους
Αν όμως γίνει κάτι τέτοιο, θα είναι νίκη για την τέχνη κάθε χώρας.

Η σημασία των αρχαίων μνημείων και η διαφύλαξή τους

[...] Τα ελληνικά μουσεία βρίσκονται σκορπισμένα σε όλες τις περιοχές της ελληνικής γης, από την Κρήτη ως τη Θεσσαλονίκη και από τη Σάμο ως την Κέρκυρα. Όλα σχεδόν φυλάγουν τους θησαυρούς της περιοχής τους, με εξαίρεση το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας, όπου έχουν μεταφερθεί πολύτιμα έργα από πολλές ελληνικές περιοχές. Αυτό σημαίνει πως σε όλα σχεδόν τα ελληνικά μουσεία υπάρχουν έργα που ανήκουν σε όλες τις περιοχές του αρχαίου κόσμου.

Όμως η κάθε περιοχή της αρχαίας Ελλάδας είχε μια δική της φυσιογνωμία και, ενώ αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνικού κόσμου, πορευόταν έναν ιδιαίτερο δρόμο και δημιουργούσε τη δική της πολιτιστική ιστορία· αυτά τα πολυάριθμα ρεύματα κινήθηκαν πολύ συχνά παράλληλα και ισότιμα, όμως μέσα στους αμέτρητους αιώνες που πέρασαν είχαν το καθένα και τη δική του πλημμυρίδα και άμπωτη, κάποτε μερικά χάθηκαν τη στιγμή που άλλα δυνάμωναν, κάποτε μετατοπιζόταν η κοίτη τους, οπωσδήποτε η συνολική διαδρομή τους δεν έχει πουθενά την ίδια έκταση. Έτσι το κάθε ελληνικό μουσείο προσφέρει στον επισκέπτη του ένα κομμάτι της κοινής καλλιτεχνικής δημιουργίας, την ίδια όμως στιγμή συγκεντρώνει έργα που εκφράζουν με ξεχωριστή έμφαση είτε μια ορισμένη χρονική περίοδο είτε μια πιο πλούσια εκδήλωση σ' έναν ιδιαίτερο τομέα του ελληνικού πολιτισμού.

Θα νόμιζε κανείς πως ο αρχαίος ελληνικός κόσμος είχε για πάντα ξεχαστεί στη μνήμη των ανθρώπων. Όταν όμως ύστερα από αιώνες οι Ευρωπαίοι αναζητούν νέες δυνάμεις, για να οδηγηθούν σε χώρους όπου το πνεύμα θα κινηθεί με ελευθερία για την κατάκτηση της ομορφιάς και της αλήθειας, θα ανακαλύψουν τα

κλασικά πρότυπα της τέχνης και του λόγου και θα οικοδομήσουν τη σύγχρονη πνευματική και καλλιτεχνική Ευρώπη επάνω σ' αυτά. Τα ελληνικά αγάλματα και τα ρωμαϊκά τους αντίγραφα, τα ελληνικά αγγεία και τα ελληνικά μικροτεχνήματα θα στολίσουν πλούσια παλάτια και συλλογές και θα δημιουργήσουν τον πυρήνα των μεγάλων μουσείων.

Παράλληλα οι αρχιτεκτονικές μορφές των ελληνικών ναών θα χρησιμοποιηθούν σε τέτοια έκταση και με τέτοιο πάθος, που να προκαλούν κάποτε τον κόρο¹ της πλησμονής.² Και οι ελληνικοί μύθοι θα εικονογραφήσουν και πάλι ύστερα από αιώνες κτίρια και βιβλία και θα τροφοδοτήσουν πλούσια τη νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Οι μορφές της Αθηνάς και του Ερμή, του Ηρακλή και του Οιδίποδα είναι τόσο οικείες στο σύγχρονο κόσμο, όσο ήταν και στην κλασική Ελλάδα. Έτσι η επίσκεψη στα ελληνικά μουσεία σημαίνει για όλους τους σύγχρονους ανθρώπους μια άμεση και ποθητή γνωριμία με τα αρχέτυπα του πολιτισμού μας, μια συνομιλία θερμή με τις πνευματικές μορφές που μας γαλούχησαν, ένα άγγιγμα της γενέθλιας γης, όπου βυθίζονται οι ρίζες μας και από όπου αντλούμε ακόμα ζώπυρους³ χυμούς.

«Γιατί γνωρίσαμε τόσο πολύ τούτη τη μοίρα μας στριφογυρίζοντας μέσα σε σπασμένες πέτρες, τρεις ή έξι χιλιάδες χρόνια».

Μανόλης Ανδρόνικος «Τα ελληνικά μουσεία»
Τι μπορεί να προσφέρει στο σύγχρονο άνθρωπο, σύμφωνα με το συγγραφέα, η επίσκεψη στα ελληνικά μουσεία;

¹ κόρος: κορεσμός

² πλησμονή: πλήθος, αφθονία, κορεσμός

³ ζώπυρος: που ζωογονεί

Τουρισμός

Τουριστικά
Homo turisticus
Ο εύκολος πλουτισμός
Ο εκμαυλισμός της Καλλίστης
Το μέλλον του τουρισμού

Τουριστικά

Ο Ηρόδοτος διηγείται στο πρώτο βιβλίο της ιστορίας του πως ο Σόλων, αφού υποχρέωσε τους Αθηναίους με όρκο να κρατήσουν για δέκα χρόνια τους περίφημους νόμους του χωρίς να τους μετατρέψουν, έφυγε από την Αθήνα για δέκα χρόνια και έκανε ταξίδια σε μακρινές χώρες. Πήγε στην Αίγυπτο στο βασιλιά Άμασι και ύστερα έφτασε στις Σάρδεις, όπου τον φιλοξένησε ο περιλάλητος βασιλιάς της Λυδίας, ο Κροίσος. Στη συνέχεια μάς ιστορεί μια περίφημη συνομιλία του σοφού Αθηναίου με τον Ασιάτη βασιλιά· ο Κροίσος άρχισε τη συζήτηση μ' αυτά τα λόγια: «Ξένη Αθηναίε, μεγάλη είναι η φήμη που έφτασε ως εμάς και για τη σοφία σου και για τα ταξίδια σου, πως αγαπώντας τη μάθηση γύρισες χώρες πολλές μόνο και μόνο για να τις δεις».

Τα ίδια λόγια θα μπορούσε ν' απευθύνει κανείς στον Ηρόδοτο τον ίδιο που γύρισε «θεωρίας είνεκεν» χώρες και χώρες. Από το ίδιο το έργο (του Ηρόδοτου) πιστοποιούμε ότι ο συγγραφέας του είδε και ξέρει: τη Μίλητο, ένα μέρος της Ασίας, τη φοινικική και συριακή ακτή μαζί με την Κύπρο, την Αίγυπτο, την Κυρήνη, τον Πόντο, τις ακτές της Θράκης, τη Μακεδονία, τα περισσότερα από τα νησιά του Αιγαίου, την Πελοπόννησο, τη Στερεά και μέρος της βορείου και βορειοδυτικής Ελλάδος, την κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Και δεν ήταν ο μόνος· πριν απ' αυτόν ο Έκαταίος είχε γυρίσει πολλές χώρες για να δει και να γνωρίσει λαούς και τόπους.

Αυτή η περιήγηση του κόσμου με στόχο την άδολη γνώση, σε αντίθεση προς την «εμπορία», το ταξίδι για κέρδος, συνεχίστηκε και στάθηκε ακένωτη πηγή πνευματικών κατακτήσεων του ανθρώπου που

«ορέγεται φύσει του ειδέναι»¹. Άνθρωποι με δυνατή παρόρμηση και τόλμη, αποφασισμένοι να ταλαιπωρηθούν, ακόμα και να κινδυνέψουν, ξεκινούσαν από την πατρίδα τους για χώρες μακρινές, φημισμένες για την παράξενη φύση τους, τα ιδιόρρυθμα έθιμά τους ή τα θαυμαστά δημιουργήματα του πολιτισμού τους. Οι δυο τόμοι του Κυριάκου Σιμόπουλου που έχουν τον τίτλο «Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα» προσφέρουν συναρπαστικές πληροφορίες για το θέμα και συνθέτουν μια πλουσιότατην εικόνα της περιηγητικής έλξης που άσκησε η Ελλάδα ύστερα από τα ρωμαϊκά κιόλας χρόνια ως το 18ο μεταχριστιανικό αιώνα. Από τους πιο γνωστούς περιηγητές της αρχαιότητας είναι ο Παιυσανίας, που περιηγήθηκε την Ελλάδα ύστερα από τα μέσα του 2ου μ.Χ. αιώνα και μας άφησε την πολύτιμη Ελλάδος περιήγησιν, όπου μέσα σε 10 βιβλία ιστορεί τα ταξίδια του και περιγράφει τα μνημεία που είδε με γεωγραφική τάξη, αρχίζοντας από την Αττική (1ο βιβλίο) και τελειώνοντας στη Φωκίδα (10ο βιβλίο). [...]

Αυτούς τους παλαιότερους και νεότερους περιηγητές διαδέχτηκαν στα νεότερα χρόνια ταξιδιώτες με καλλιέργεια πνευματική και άνεση οικονομική, που τους επέτρεπε να επισκέπτονται και να παραμένουν σε τόπους με καλλιτεχνικά ενδιαφέροντα τέτοια, που πρόσφεραν άφθονα η Ιταλία λ.χ. και η Ελλάδα. Η Αθήνα, η Δήλος, η Ολυμπία και οι Δελφοί ήταν για όλους αυτούς ένα όνειρο και μια πνευματική Ιερουσαλήμ, που ήθελαν να αξιωθούν να προσκυνήσουν μια φορά στη ζωή τους. Η «Προσευχή στην Ακρόπολη» του ορθολογιστή Ρενάν² μαρτυρεί τον

¹ επιθυμεί από τη φύση του να γνωρίζει

² Ζοζέφ-Ερνέστ Ρενάν (Ernest Renan, 1823 – 1892): Γάλλος φιλόλογος, φιλόσοφος και θρησκευολόγος

ψυχικό και ιδεολογικό κόσμο εκείνων των προσκυνητών. Την ίδια στάση πρέπει να έχουν πολλοί από τους επισκέπτες των ιερών αυτών χώρων ακόμα και σήμερα, μολονότι δεν είναι πια εύκολο να τους διακρίνεις μέσα στον αμέτρητον «όχλο» που τους κατάκλύζει, αυτόν που ονομάζονται με τον ξενόφωνον όρο: τουρίστες.

Οι τουρίστες και ο τουρισμός είναι ουσιαστικά μεταπολεμικό φαινόμενο και δεν αποτελούν ποσοτική διαφοροποίηση του παλαιού ταξιδιώτη, ούτε μπορεί να θεωρηθούν μεταγλωττισμός του «περιηγητής» και «περιήγηση», που έχουν εντελώς διαφορετικό νόημα. Η διαφορά του τουρίστα από τον παλαιό ταξιδιώτη δεν είναι μονάχα ότι ανήκει σε μεγάλες ομάδες που κινούνται «οργανωμένα» και άβουλα· η διαφορά βρίσκεται στη στάση του απέναντι στον τόπο που επισκέπτεται και στο λαό που κατοικεί την περιοχή με το τουριστικό ενδιαφέρον.

Ο σύγχρονος τουρίστας θεάται τους χώρους και τους ανθρώπους της ξένης χώρας που επισκέπτεται με την όραση του θεατή μιας θεατρικής σκηνής, άλλοτε θαμπωμένος, άλλοτε αδιάφορος, άλλοτε γοητευμένος και άλλοτε αγανακτημένος, ποτέ όμως με την πνευματική εκείνη μέθεξη³ που θα του επέτρεπε να ζήσει μέσα σ' αυτούς τους χώρους αληθινά και να συζητήσει με τους γηγενείς⁴ κατοίκους που θα μπορούσαν να του μεταδώσουν το πνεύμα και των κτισμάτων αλλά και των φυσικών ακόμα πραγμάτων, μιας ρεματιάς λ.χ. ή μιας ακρογιαλιάς.

Δεν είχα την τύχη να ζήσω από μικρός στην Αττική, όταν το τοπίο και οι άνθρωποι δεν είχαν ακόμα υποστεί

³ μέθεξη: ψυχική συμμετοχή

⁴ γηγενής: ντόπιος

τις τρομαχτικές αλλοιώσεις του τεχνολογικού μας κόσμου. Ωστόσο και σήμερα ακόμη μπορεί ένας άνθρωπος που άκουσε τη φωνή του Αισχύλου και του Σοφοκλή και που φωτίστηκε από τη μαγεία της παρθενώνας ζωφόρου,⁵ μπορεί, αν το θέλει, να ξαναβρεί την αττική γη και την αττική θάλασσα, την ελληνική γραμμή και το ελληνικό χρώμα εκείνου του Περικλή Γιαννόπουλου,⁶ που χάθηκε μέσα στη θάλασσα καβάλα στ' άλογο. «Παρατηρήσατε το φαληρικόν πεδίων [...]. Παρατηρήσατε τα... βουνά ελαφρότατα, ελαστικότατα, συστέλλονται, διαστέλλονται, υψώνονται, χαμηλώνουν, μεγαλώνουν, μικραίνουν, κινούνται, περιπατούν, πηγαινοέρχονται. Τα βουνά της Αιγίνης έρχονται ενίοτε εις το Φάληρον. Ο Υμηττός το πρωί φεύγει μακράν συνήθως φαίνεται απέχων δύο βήματα· περί τα βασιλεύματα καταφθάνει εις το Ζάππειον· το χέρι μας ασυναίσθητως σηκώνεται να του θωπεύσει⁷ την πλάτην». Είναι φυσικά εντελώς αδύνατο να δει ο τουρίστας τα βουνά μ' αυτόν τον τρόπο (αλλά και πόσοι γηγενείς τα βλέπουν;), είναι αμφίβολο αν βλέπει καν τα βουνά και τη θάλασσα.

Ο τουρίστας ταξιδεύει από τόπο σε τόπο με την απληστία να κορέσει το κενό που του προκαλεί η καθημερινή του ζωή, άμοιρη τις πιο πολλές φορές από μόνιμα και ουσιαστικά ενδιαφέροντα. Θέλει να δει

⁵ ζωοφόρος: διακοσμητική ζώνη με ανάγλυφες συνήθως παραστάσεις ανάμεσα στο επιστύλιο και στο γείσο των κλασικών ιωνικών ναών

⁶ Περικλής Γιαννόπουλος (1869 – 1910): μεταφραστής και δοκιμιογράφος, ο οποίος αυτοκτόνησε με τον τρόπο που περιγράφεται στο κείμενο

⁷ θωπεύω: χαϊδεύω

αξιοθέατα και να βρεθεί σε χώρες εξωτικές ή να απολαύσει σε μίαν άλλη βαθμίδα ή έστω και σε μίαν άλλη ποιότητα τις αισθησιακές ηδονές που μπορεί να του προσφέρει η οικονομική του δυνατότητα.

Ο βόρειος κατεβαίνει στη Μεσόγειο να χαρεί τον ήλιο που τον στερείται και ο νότιος ανεβαίνει προς τον βορρά για να ζήσει μέσα στην «πολιτισμένη» ζωή της ευρωπαϊκής πόλης. Και ο ένας και ο άλλος όμως βρίσκονται, κατά κανόνα, μέσα σ' ένα περιβάλλον που έχει δημιουργηθεί από τους ίδιους, στα ξενοδοχεία τα γεμάτα από τουρίστες, στα εστιατόρια που ξεφυτρώνουν με στόχο τους τουρίστες, στα θεάματα που προσφέρονται για τους τουρίστες, σιγά σιγά δημιουργούνται και οι καταυλισμοί οι ειδικοί για τους τουρίστες, αυτοί που δεν κατόρθωσαν ούτε να βαφτιστούν με όνομα του τόπου και κρατούν την ξένη τους φωνή: camping.

Η τελευταία εμπειρία μίας τέτοιας τουριστικής σύναξης μου έτυχε στην Capella Sistina⁸ του Βατικανού. Ένα αμέτρητο πλήθος που έσπρωχνε, που φλυαρούσε, που έβλεπε βιαστικά και σχεδόν αδιάφορα τα φοβερά τοιχογραφήματα του Μιχαήλ Αγγέλου, αυτά που ορα-0ματίστηκε και εκτέλεσε με επίπονη δουλειά χρόνων και χρόνων. Εκεί που αισθανόσουν την επιτακτική ανάγκη να σταθείς με άκρα σιωπή και κατάνυξη, «ενώπιος ενωπίω» στη συντριπτική μορφή του Κριτή Χριστού, κάτω από το βλέμμα του Θεού που δημιουργεί τον κόσμο,

⁸ Capella Sistina: παρεκκλήσι του Βατικανού, περίφημο για τις τοιχογραφίες του Μιχαήλ Αγγέλου

βρισκόσουν μέσα σ' ένα πολύβουο συρφετό⁹ της Βαβέλ, το ίδιο ασεβή και αυθάδη.

Κάποτε σε πιάνει απελπισία όταν βλέπεις το πνεύμα να μετατρέπεται σε εμπόρευμα, οι ιδέες να διαφημίζονται από μεταπράτες,¹⁰ τα άγια να έχουν μιανθεί. Προσωπικά ωστόσο διατηρώ μια μόνο αισιοδοξία: ότι όλα αυτά τα ανθρώπινα καμώματα είναι εφήμερα, ότι η αλήθεια είναι πιο δυνατή από το ψέμα και ότι ο άνθρωπος ύστερα από κάθε καταστροφική περιπέτεια κατορθώνει να βρει το αληθινό του πρόσωπο. Και το πρόσωπο αυτό πρέπει να κρύβεται ακόμα και κάτω από το προσωπίο του τουρίστα!

Μανόλης Ανδρόνικος
«Παιδεία ή Υπνοπαιδεία»

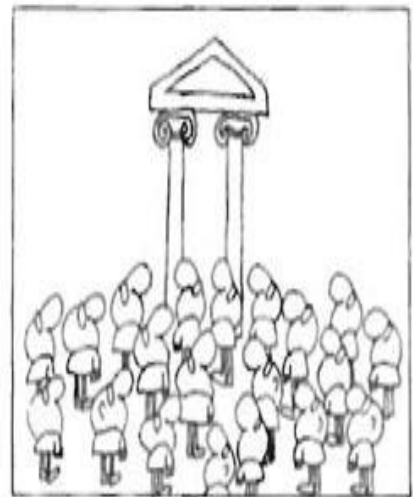
1. Ο συγγραφέας αντιπαραθέτει στο κείμενο δύο τύπους ταξιδιωτών. Ποιοι είναι αυτοί και ποια χαρακτηριστικά αποδίδει στον καθένα;
2. Να περιγράψετε μια εμπειρία σας παρόμοια με αυτή του συγγραφέα στην προτελευταία παράγραφο καθώς και τα συναισθήματα που σας δημιουργεί «ένας πολύβουος συρφετός τουριστών».
3. Συμμερίζετε την αισιοδοξία που εκφράζει ο συγγραφέας στον επίλογο; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με επιχειρήματα.

⁹ συρφετός: όχλος, πλήθος ανθρώπων χαμηλής στάθμης

¹⁰ μεταπράτης: έμπορος, μεσάζοντας

TΙ ΟΡΑΙΟΣ ΠΟΥ ΘΑ ΗΤΑΝ
Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΑΝ ΔΕΝ ΥΠΗΡΧΑΝ
ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ...

Homo turisticus

[...] Διακοπές χωρίς τουρισμό σημαίνει πως δεν είσαι «in». Η ελληνική φυγή παίρνει τεράστιες διαστάσεις κατά τον Αύγουστο, που πρέπει να αναγορευθεί κατ'εξοχήν ο μήνας των διακοπών. Υπάρχουν πρώτα οι ξένοι που κατακλύζουν τη χώρα μας, ώστε σιγά σιγά να τείνουμε να γίνουμε δακτυλοδεικτούμενη μειοψηφία μέσα στην πατρίδα μας, όπως οι ερυθρόδερμοι στην Αμερική. Και φυσικά προέχει και εδώ η σωματική απόλαυση. Η ρομαντική επιδίωξη των ταξιδιών του παλιού καιρού, η αρχαιογνωσία, ο θαυμασμός της παλιάς κλασικής Ελλάδος έχει σχεδόν εγκαταλειφθεί. Η εποχή, για την οποία ίσχυε το του Ηροδότου: «φιλοσοφών γην πολλήν θεωρήης είνεκεν επε-λήλυθας» παρήλθε από μακρού. Αφορά ελάχιστο μέρος των επισκεπτών. Ο σημερινός homo turisticus δεν υποφέρει, όπως ο Renan αν «φτάνει αργά στο κατώφλι των μυστηρίων της Αθήνας», ούτε κουβαλά «στο βωμό της πολλές τύψεις». Οι σύγχρονοι ξένοι τουρίστες ανακάλυψαν τη νεότερη Ελλάδα. Συνεπείς προς τις επιταγές της καταναλωτικής κοινωνίας και του ευδαιμονισμού, προτιμούν τη θάλασσα από τον Ποσειδώνα, τον ήλιο από τον Απόλλωνα, την ελληνική ρετσίνα από τον Διόνυσο, τις ζωντανές ομορφιές από τις Καρυάτιδες και τη μέθη του οδηγού από την αισθητική του Ηνίοχου. Προτιμούν τα σύγχρονα Διονύσια, τα Λήναια, τα Παναθήναια.

ΚΑΙ Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ των δικών μας έχει ανάλογη προσαρμογή. Πριν από όλα ο σημερινός συμπατριώτης καταφεύγει στον τουρισμό ως σήμα κοινωνικής διάκρισης, ως μέσο υψηλής κοινωνικής ιεράρχησης. Τις πιο πολλές φορές κοιτάζει χωρίς να βλέπει. Το περιβάλλον εμμεσοποιείται. Τα πάντα βλέπονται μέσα από τον φακό της φωτογραφικής

μηχανής. Είναι μια αποθήκευση εικόνων για να συζητεί ο περιηγητής μας θριαμβευτικά στις βραδινές συγκεντρώσεις του χειμώνα στο σπίτι του. Αυτή φαίνεται να είναι σε έσχατη ανάλυση και η απόλαυση του τουρισμού. Είναι μάλλον πιθανόν ότι ο τουρίστας δεν ζητεί να συναντήσει κατοίκους, ούτε να δει «ανθρώπων άστεα και νόον». Ο Boorsting αναλύει σε μια μελέτη του «τον χαμένο χαρακτήρα του τουρισμού», τονίζοντας πως τώρα έχασε την κοπιαστική προπαρασκευή του (το travel παράγεται από το travail!), την επιθυμία να συναντήσεις άλλους κατοίκους.

Τώρα πολλές φορές ταξιδεύεις για να μην έλθεις σε επαφή. Για να αποφύγεις τους ανθρώπους. Βλέπεις τον κόσμο μέσα στον καθρέφτη σου, έξω από το παράθυρό σου. Από την άλλη πλευρά, σωστά παρατηρούσε ο Alfonse Karr: τα ταξίδια αποδεικνύουν λιγότερο περιέργεια για τα πράγματα που πάει κανείς να δει και περισσότερο ανία γι' αυτά που αφήνει.

Τώρα πολλές φορές ταξιδεύεις για να μην έλθεις σε επαφή. Για να αποφύγεις τους ανθρώπους. Βλέπεις τον κόσμο μέσα στον καθρέφτη σου, έξω από το παράθυρό σου. Από την άλλη πλευρά, σωστά παρατηρούσε ο Alfonse Karr: τα ταξίδια αποδεικνύουν λιγότερο περιέργεια για τα πράγματα που πάει κανείς να δει και περισσότερο ανία γι' αυτά που αφήνει.

Και όπως παρατήρησα από την αρχή, το ταξίδι είναι ή φυγή ή σήμα κοινωνικής ιεράρχησης. Ο Erzenberg (*Eine Theorie des Tourismus*, 1963) προχωρεί πιο πέρα. Υποστηρίζει πως ο τουρισμός υπήρξε ένα κίνημα κοινωνικής απελευθέρωσης από την αστική κοινωνία. Όμως, τελικά έγινε μια κίνηση μέσα στην ίδια την κοινωνία, μια προσαρμογή στη νοοτροπία της. Δεν ταξιδεύεις πια για ιστορικά ή αρχαιολογικά μουσεία, αλλά

για να προβληθείς, να μιμηθείς μια ανώτερη ζωή, για να αναρριχηθείς.

Ένας σημαντικός συντελεστής της τουρισμοφρενίας είναι το αυτοκίνητο– εκμαυλιστής.¹ Ζούμε, καθώς θα 'λεγε ο Πίνδαρος, «εν πτερόεντι τροχώ κυλινδομένω».² Ο κάτοχος του αυτοκινήτου εντάσσεται στους κοινωνικά απελευθερωμένους, υπέρτερος των άνευ οχήματος συνανθρώπων του. Αλλά δεν ικανοποιεί μόνο τη φιλοδοξία. Παρωθεί στη μανία της ταχύτητας, της δαπάνης, της φαντασίας. Γίναμε γενεά Κενταύρων. Ασπαστήκαμε τον λυρισμό της μηχανής και της ταχύτητας και τα υμνούμε με τον ίδιο λυρισμό που υμνούσαμε άλλοτε το άλογο και το πουλί. Η μέθη της ταχύτητας και του διαγκωνισμού³ μάς έχει οδηγήσει στη συμφιλίωση με ανατριχιαστικά συνθήματα επικίνδυνης αγριότητας: βάλε έναν τίγρη στη μηχανή σου, αντί βάλε ένα δένδρο στον κήπο σου. Κατηγορούσαμε τον ρομαντισμό των ιπποτών του Μεσαίωνα. Και ζούμε σήμερα τους ιππότες πολλών ίππων στα πλαίσια ενός περίεργου τεχνολογικού ρομαντισμού.

Και φυσικά προσφέρουμε με κάθε έξοδο, κάθε φορά, εκατοντάδες θύματα στο Μολώχ⁴ των τροχών. Πόσο άμεσοι και κοντινοί γίνονται οι στίχοι του Κάλβου:

¹ εκμαυλιστής: αυτός που ωθεί κάποιον σε ηθική κατάπτωση, διαφθορά

² Σε φτερωτό τροχό που κυλά

³ διαγκωνισμός: σπρώξιμο με τους αγκώνες για να διανοίγει πέρασμα, συνωστισμός

⁴ Μολώχ: Θεός των αρχαίων Μωαβιτών που απαιτούσε ανθρωποθυσίες

...ομοίως υπερπετάξαντες,
μακράν οπίσω ιδώμεν
την οργήν των τροχών
από τυφλάς ηνίας
διασυρομένων

Εύβουλος⁵
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Σε τι διαφέρουν οι σύγχρονοι ξένοι τουρίστες από τους παλαιότερους;
2. Πώς αντιλαμβάνονται τον τουρισμό, σύμφωνα με την άποψη του συγγραφέα, οι σημερινοί συμπατριώτες μας; Συμμερίζετε την άποψή του;
3. Σχολιάστε την άποψη του Alfonse Karr για τα σημερινά ταξίδια. Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με αυτή; Τεκμηριώστε την απάντησή σας.

Ο εύκολος πλουτισμός

[...] Από τα μέσα της δεκαετίας του '50 φάνηκε ότι ο κυριότατος παράγοντας, που θα κανόνιζε τους όρους του τοπίου της Ελλάδας, αλλά και την όλη ανθρωπογεωγραφία της, θα ήταν ο ξένος τουρισμός. Δύο ήταν – και παραμένουν – τα κύρια σημεία, που καθορίζουν τη σπουδαιότητα από τη μια μεριά και από την άλλη την προβληματικότητά του: σε οικονομίες, όπως η ελληνική, ο τουρισμός γίνεται η πρώτη πηγή εισροής ξένου συναλλάγματος ωστόσο η ανάπτυξη του τουρισμού, έτσι όπως πραγματοποιήθηκε στις δεκαετίες του '60 και του '70, με τον πρωταγωνιστικό ρόλο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, που τη χαρακτήριζε, στον τομέα αυτόν, έλλειψη όχι μόνο απαραίτητων γνώσεων, αλλά

⁵ Εύβουλος: δημοσιογραφικό ψευδώνυμο του πολιτικού Αθανασίου Κανελλόπουλου

και μιας ιστορικής και πολιτιστικής ευθύνης και ευαισθησίας, που δεν ενδιαφερόταν παρά για τον πιο εύκολο δυνατό πλουτισμό, προκάλεσε πάρα πολλές, συχνά αθεράπευτες αλλοιώσεις και παραμορφώσεις του χώρου.

Ο εύκολος, μέσω του τουρισμού, πλουτισμός έγινε πιο πέρα μια καθολική στάση ζωής –ο προσδιορισμός καθολική δικαιολογείται από το εντυπωσιακά, πράγματι, υψηλό ποσοστό του πληθυσμού, που συμμερίστηκε αυτή τη στάση. Το άξιο να υπογραμμιστεί είναι, ότι η μεγαλύτερη ανταπόκριση εκδηλώθηκε από τα θεωρούμενα κατεξοχήν παραδοσιακά στρώματα του πληθυσμού, τα οποία αφενός ήταν τα κύρια θύματα της οικονομικής καχεξίας του τόπου και αφετέρου δέχτηκαν, κατά κύριο λόγο, την επίθεση του ξένου τουρισμού: οι κάτοικοι του ελληνικού υπαίθρου, και εντελώς ιδιαίτερα της παραθαλάσσιας ζώνης, είδαν το τουριστικό συνάλλαγμα σαν το μάνα εξ ουρανού· και σχεδόν ακαριαία το «λάτρεψαν». [...]

Μιχαήλ Γ. Μερακλής,
«Ελληνική Λαογραφία»

Να εντοπίσετε και να σχολιάσετε τα κύρια σημεία, τα οποία, κατά την άποψη του συγγραφέα, καθορίζουν τη σπουδαιότητα και την προβληματικότητα του φαινομένου «ξένος τουρισμός» στην πατρίδα μας.

Ο εκμαυλισμός της Καλλίστης

Όχι, δεν θα μιλήσω για κάποια όμορφη κοπέλα, που πήρε τον «κακό δρόμο». Αλλά για ένα πανέμορφο νησί, που το απαρομοίαστο κάλλος του, του είχε χαρίσει το επίθετο «Καλλίστη», ωραιότατη: για τη Σαντορίνη, βέβαια. Δεν είναι, μάλιστα, πολύς καιρός που –στη σύνοδο των 17 χωρών-μελών του «Σχεδίου Δράσης για τη Μεσόγειο» του Ο.Η.Ε. (Σεπτ. 1987), η Θήρα είχε ανακηρυχθεί ένας απ' τους 100 «ιστορικούς και φυσικούς τόπους κοινού ενδιαφέροντος» της Μεσογείου. [...]

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ έχει πάθει πολλές η Σαντορίνη, μέσα στους αιώνες. Η (προ)τελευταία ήταν ο φοβερός σεισμός του Ιουλίου 1956, που ρήμαξε μεγάλο μέρος απ' τις κωμοπόλεις και τα χωριά της. Η συμφορά εκείνη επουλώθηκε, λίγο-λίγο, καλά ή κακά (περισσότερο κακά παρά καλά), και το νησί ξαναβρήκε τη ζωή και τον ρυθμό του, κάτω απ' τον ήλιο και τον άνεμο. Όσπου ήρθε ο άλλος όλεθρος, ο πιο ύπουλος και δίμορφος: ο «τουρισμός».

Ξένοι κι Έλληνες «ανακάλυψαν» ξαφνικά την απολησμονημένη Σαντορίνη, 600.000 τουρίστες περνάν από κει κάθε χρόνο, αφήνοντας χρήμα στους κατοίκους της, μαζεύοντας χρήμα όταν «εγκαθίστανται» εκεί –και αφανίζοντάς την. Όπως, άλλωστε, έγινε σε τόσες άλλες γλαφυρές περιοχές του τόπου μας και του κόσμου.

Μέσα σε λίγα χρόνια, η Σαντορίνη μεταμορφώθηκε – παραμορφώθηκε. Αυτή που είχε διασωθεί απ' τις απανωτές μανίες του Εγκέλαδου, παραδόθηκε τώρα στην ακράτητη επιδρομή των «σπεκουλαδόρων»¹, που κατόρθωσαν ακόμη και τη φυσική ομορφιά της να

¹ σπεκουλαδόρος: κερδοσκόπος

διαφθείρουν. Άναρχη, κακόγουστη και κακότεχνη δόμηση, κατακλυσμός από «κέντρα» και «μαγαζιά», στρατιές «πολιτισμένοι» και βάρβαροι τουρίστες, υπηρεσίες ανεπαρκείς και απρόθυμες, εμπορευματοποίηση τόπων και ανθρώπων... όλα όσα φέρνει πίσω η τουριστική αξιοποίηση –όπως κατ' ευφημισμό ονομάζεται η αναξιοποίηση, η κακοποίηση, η εξαχρείωση...

Λίγο μετά τον σεισμό του 1956, έγγραφα πως μόνο «αν ζήσεις το νησί σαν σάρκα εκ της σαρκός σου, μπορεί να γνωρίσεις αληθινά αυτή την απίστευτη σύμμιξη ταραχής και γαλήνης, νεκρής "φρίκης" και ζωντανής ηρεμίας, πέτρινης "θηριωδίας" και χωματένιας ανθρώπινης αγαθότητας».

Σήμερα, η γαλήνη, η ηρεμία, η αγαθότητα φαίνεται πως έχουν χαθεί –και μένει η «ταραχή», η «φρίκη», ακόμα και η «θηριωδία»– που δεν είναι έργα του τρομερού Πλούτωνα, αλλά των πολύ τρομερότερων ανθρώπων του άπληστου πλουτισμού.

Δεν θα παραθέσω παρά ελάχιστα δείγματα απ' τις καταγγελίες γνωστών και αγνώστων μου:

«Παλιότερα –γράφει μια αναγνώστρια, γέννημα θρέμμα του νησιού– ονομαζόταν η Σαντορίνη "κόλαση των μουλαριών", επειδή τα συμπαθή αυτά τετράποδα ήταν το βαρύ μεταγωγικό μέσο του νησιού. Τώρα, η Σαντορίνη μας κοντεύει να γίνει "κόλαση των ανθρώπων", που πηγαίνουν εκεί να ξαναβρούν τα "αρχαία τα μονοπάτια" ή να περάσουν τις διακοπές τους.

Οι "ζωντανές ορχήστρες" τζαζ κτλ. σε ανοιχτούς χώρους, μέσα σε κήπους παλιών αρχοντικών, ουρλιάζουν ασταμάτητα και ανεμπόδιστα ως τις 4 το πρωί...

και η σκαιά² συμπεριφορά των ιδιοκτητών των δήθεν μπαρ, σε αφήνει άναυδο. Όσο για την αστυνομία είναι ανύπαρκτη. Αν έχεις την αφέλεια να τους τηλεφωνήσεις, σου κατεβάζουν το τηλέφωνο ή σου απαντούν πως "έχουν σοβαρότερα πράγματα να ασχοληθούν, κλεψιές και μαχαιροβγάλματα".

Αλλά ούτε οι κλεψιές τους συγκινούν. Αν λείψεις λίγη ώρα απ' το σπίτι σου, κινδυνεύεις να πάθεις ό,τι και γνωστή κυρία, που μένει πλάι σε ένα ανεκδιήγητο "κλαμπ": κάποιοι έσπασαν ένα τζάμι του σπιτιού της, και άρπαξαν χρήματα και κοσμήματα. Και η αστυνομία όπου κατέφυγε η ποθούσα για να μηνύσει τους "αγνώστους", της απάντησε αποστομωτικά: "Δεν παίρνουμε μηνύσεις!" Προφανώς παίρνουν μόνο ανθοδέσμες...»

Μια άλλη λάτρης του νησιού –όχι Σαντορινιά, αυτή– εξομολογείται: «Από την πρώτη φορά που γνώρισα τη Σαντορίνη, έλεγα: "Αν θέλεις να προσευχηθείς, πρέπει να βρεθείς το ηλιοβασίλεμα, απέναντι στο ηφαίστειο". Αλλά πώς να προσευχηθείς πια, μέσα στον ορυμαγδό,³ τη χλαλοή,⁴ την κακοφωνία, που σε περιτριγυρίζει;»

Άλλος παθόν καταγγέλλει άλλες πληγές: «Τα Φηρά, το πιο εκπληκτικό θεωρείο του κόσμου, όσο κι αν προσπαθούν οι κοινοτικές αρχές, κοντεύουν να μοιάσουν με χωματερή, καθώς οι (αλητο)τουρίστες χρησιμοποιούν τους δρόμους, τα καλντερίμια, τις γωνιές, για απόθεση κάθε είδους "αποβλήτων" τους. Και μόνο αυτό;

² σκαιός: που συμπεριφέρεται με τρόπο απότομο και βάνασο

³ ορυμαγδός: σύνολο από δυνατούς θορύβους

⁴ χλαλοή: οχλοβοή, οχλαγωγία

ανάμεσα στη γενικευμένη κακοτροπία και ασχημοσύνη). Μια φίλη ανακάλυψε πως οι βόθροι γειτονικού ξενοδοχείου ξεχύνονται καμουφλαρισμένοι στον πίσω κήπο της». Και πάλι η αστυνομία, παρούσα-απούσα: «Στις καταγγελίες της, ο αρμόδιος απάντησε ολύμπια: "Ε, πού θες να πάνε; Στα γκρεμνά ή στα χωράφια των άλλων;"»

(Φυσικά, υπάρχουν κι εξαιρέσεις σ' αυτές τις αθλιότητες. Υπάρχουν καταστήματα και υπηρεσίες, όπου η καθαριότητα και η ευγένεια δεν αποτελούν περιττή πολυτέλεια. Και φαντάζουν ακόμα πιο έντονες,

ΚΑΙ η συγκοινωνία... Τα αεροπλάνα φτάνουν, συχνά με 3 ώρες καθυστέρηση, μερικοί τελωνειακοί αντιμετώπιζουν τους επιβάτες σαν κλέφτες!... «Τα λεωφορεία συναγωνίζονται τους στάβλους» –γράφει άλλος–, «έρχονται με 1 1/2 ώρα αργοπορία, κι ύστερα τρέχουν ξέφρενα, για να προλάβουν το καράβι που φεύγει. Ευτυχώς, σε παρηγορεί η πολύ "σέξυ" εμφάνιση της εισπρακτόρισσας, με βραχύτατα σορτς και ακόμα βραχύτερο φανελάκι μακό, που προσαγορεύει τους επιβάτες ελληνο-αγγλιστί: "Go, go! Άντε κουνήσου, να περάσω!" Κι ύστερα, έμπλεως ικανοποίησεως για την άψογη εκτέλεση των καθηκόντων της, καθίζει πλάι στον οδηγό, βγάζει μια σακκουλίτσα με σάντουιτς κτλ. τρώει αρειμανίως⁵ και πετάει τα χαρτιά στο πάτωμα. Κι αν τολμήσει κανείς να διαμαρτυρηθεί, αποκρίνεται ετοιμότατα και ιταμότατα:⁶ "Τι θες τώρα; Να σε βρίσω;"». [...]

⁵ αρειμανίως: με μανία

⁶ ιταμά: με αυθάδεια, θρασύτητα

ΛΥΠΑΜΑΙ, λυπάμαι βαθύτατα, που ίσως θεωρηθώ «πομπευτής» ενός λατρεμένου τόπου. Αλλά τις πομπές **άλλοι** τις έχουν διαπράξει και τις διαπράττουν «κατά συρροήν και κατ' εξακολούθησιν». Η καταγγελία τους, και από εδώ, αποτελεί μεγαλύτερο χρέος παρά η υμνολογία για ένα νησί, που δεν έχει ανάγκη λιβανωτού.

Στο άρθρο μου του 1956, αναθυμόμουν ένα σαντορινιό τραγούδι, που άκουγα από παιδί:

«Υπομονή κι υπομονή,
καρτέρει κι ακαρτέρει,
και τούτο το ανήφορο
κατήφορο θα φέρει...»

Και πρόσθετα: «Τώρα, την ώρα της μεγάλης συμφοράς, την ώρα του πιο δύσκολου "ανήφορου", οι Σαντορινιοί μαζεύουν τα συντρίμμια της ζωής τους, αγκαλιάζουν τη σπαραγμένη γη τους –και περιμένουν τον "κατήφορο", που θα 'ρθει.»

Και ο κατήφορος ήρθε. Ολότελα διαφορετικός κατήφορος εκφραλισμού ενός απ' τους πιο όμορφους τόπους του κόσμου που πάει να γίνει «εικόνα και ομοίωση» του μεγάλου Κόσμου των καιρών μας...

Μάριος Πλωρίτης
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Χρησιμοποιήστε επιχειρήματα από το άρθρο του Μ. Πλωρίτη για να τεκμηριώσετε την άποψη του Μιχ. Γ. Μερακλή ότι «η ανάπτυξη του τουρισμού...προκάλεσε πάρα πολλές, συχνά αθεράπευτες αλλοιώσεις και παραμορφώσεις του χώρου».

2. Ο αρθρογράφος συγκρίνει τις καταστροφές της Σαντορίνης από το σεισμό του 1956 και από τον τουρισμό. Ποια θεωρεί φοβερότερη και για ποιους λόγους;
3. Αναγνωρίζετε στην περιγραφή της ανάπτυξης του τουρισμού στη Σαντορίνη τη φυσιογνωμία του σημερινού τουρίστα, έτσι όπως αυτή σκιαγραφείται στα κείμενα του Μανόλη Ανδρόνικου και του Εύβουλου; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας.

Το μέλλον του τουρισμού

ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ κινητικότητα των λαών ο τουρισμός αποκτά για την Ευρώπη μια νέα διάσταση, πέρα από το συμβατικό περιεχόμενό του ως πηγής εθνικού εισοδήματος για τις ελκυστικές τουριστικά χώρες και ως αγαθού ποιότητας ζωής για τους τουρίστες. Αποτελεί μια ευκαιρία προσέγγισης των κατοίκων της Ευρώπης, καθώς και των κοινωνιών που αναπτύσσονται στα πλαίσια της Ευρώπης, αλλά με διαφορετικές πολιτισμικές και θρησκευτικές παραδόσεις.

Ο μαζικός συμβατικός τουρισμός στην Ευρώπη ήταν και είναι ως σήμερα, στο μεγαλύτερο ποσοστό του, τουρισμός επίσκεψης μουσείων, μνημείων, ιστορικών χώρων, φαγητού και διασκέδασης (πολλές φορές κακής ποιότητας), χωρίς να δίνεται η ευκαιρία επικοινωνίας των επισκεπτών με τους κατοίκους της χώρας που επισκέπτονται.

Σήμερα αρχίζει να γίνεται συνείδηση ότι η ανάπτυξη των ήπιων μορφών τουρισμού, ο τουρισμός στον αγροτικό χώρο και ιδιαίτερα ο αγροτουρισμός, που χαρακτηρίζεται από τα στοιχεία του σεβασμού στον άνθρωπο και στο περιβάλλον, είναι οι πλέον κατάλ-

ληλες μορφές τουρισμού που θα μπορούσαν να συμβάλουν: στην καλύτερη γνωριμία και επικοινωνία των κατοίκων της Ευρώπης που διευρύνεται και ανακατατάσσεται, στην καλύτερη γνωριμία και επαφή των κατοίκων της Ευρώπης με το φυσικό πλούτο της αλλά και στη συνειδητοποίηση τους ότι οι φυσικοί πόροι αυτής της ηπείρου πρέπει να προστατευθούν, όχι μόνο για τους σημερινούς κατοίκους αλλά και για τις επόμενες γενιές και στη «διαπαιδαγώγηση» όλων των πολιτών της Ευρώπης στην «ανεκτικότητα» της διαφοράς, είτε αυτή είναι πολιτισμική είτε θρησκευτική.

Σήμερα, κατά τη γνώμη μας, αρχίζει να αναδεικνύεται καθαρότερα η άποψη ότι ο «αγροτουρισμός» δεν πρέπει να συγχέεται με τον «αγροτικό τουρισμό» και τα «ενοικιαζόμενα δωμάτια». Και αυτό διότι, σε πολύ γενικές γραμμές, ο αγροτουρισμός αναπτύσσεται μεν στον αγροτικό χώρο, μπορεί όμως να προσφέρεται από «κάθε μορφής επιχείρηση» και μάλιστα χωρίς «ειδικές ποιοτικές προδιαγραφές».

Η αγροτουριστική παραγωγή αποτελεί τελικά ένα σύνολο ήπιων μορφών τουρισμού, οι οποίες έχουν σκοπό να ανταποκριθούν στις σύγχρονες ανάγκες και προσδοκίες των τουριστών που επιθυμούν να μετατραπούν, με αυξητική τάση, σε περιηγητές. Οι υπηρεσίες αυτές σχετίζονται κυρίως:

– Με προσφορά καταλύματος, με διατροφή, με τοπικές πολιτισμικές δραστηριότητες, με υπαίθριες δραστηριότητες, με πληροφόρηση των περιηγητών και με άλλες αναγκαίες υπηρεσίες.

Ο παραπάνω ενδεικτικός κατάλογος υπηρεσιών αναφέρεται διότι δείχνει την πολυμορφία των ιδιωτικών και δημοσίων φορέων, οι οποίοι χρειάζεται να συμμετέχουν για να καλυφθούν οι ανάγκες των περιηγητών, αλλά αναδεικνύει συγχρόνως και το γεγονός ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα που

αντιμετωπίζει σήμερα ο αγροτουρισμός είναι «η οργάνωση των υπηρεσιών και της προσφοράς».

Ο «αγροτικός τουρισμός» και ο «αγροτουρισμός» τα τελευταία 20 χρόνια αποτελούν για την Ευρώπη μια προσπάθεια να συγκρατηθεί και να αναχαιτισθεί η επιθετικότητα του «βιομηχανοποιημένου τουρισμού», να ενταχθούν οι αγροτικές κοινωνίες σε έναν αναλογικότερο καταμερισμό του εθνικού τουριστικού εισοδήματος, να εξασφαλίσουν οι αγρότες συμπληρωματικό εισόδημα, να αναβιώσουν οι παραδοσιακοί οικισμοί, να προταχθεί η πολιτιστική κληρονομιά στο τουριστικό αγαθό, να μετατραπεί ο τουρίστας σε περιηγητή, οδοιπόρο και ταξιδιώτη, να εξανθρωπιστούν οι σχέσεις του επισκέπτη με τους κατοίκους της χώρας και όλοι μαζί να γίνουν ευαίσθητοι στην αξία της φύσης και των πόρων της, ανεξάρτητα από εθνικότητα.

Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ γενικά, κυρίως δε σε χώρες μικρές σαν την Ελλάδα, αποτελεί μια ανθρώπινη δραστηριότητα η οποία εντάσσεται στις προσπάθειες οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, περιέχει όμως πολλά στοιχεία αστάθειας στις σχέσεις ανθρώπου και περιβάλλοντος και περικλείει πολλούς κινδύνους. Αρκεί να θυμηθούμε ότι σε μικρές κοινωνίες (π.χ. νησιά) ο ανθρώπινος πληθυσμός στην τουριστική περίοδο μπορεί και να δεκαπλασιαστεί, με όλα τα επακόλουθα αυτής της αύξησης για τους τοπικούς φυσικούς πόρους, τους ρυθμούς ζωής της συγκεκριμένης κοινότητας και τον πολιτισμό της. Σε αυτή την κλίμακα του κοινωνικού φαινομένου της απότομης πληθυσμιακής επίθεσης η συμβατική λύση που δίνει ο βιομηχανοποιημένος τουρισμός είναι κατ' ανάγκη επιθετική. Μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα βιάζουν πολλές φορές το περιβάλλον, «πακέτα» για την καλύτερη «εκμετάλλευση» των τουριστών ετοιμάζονται, αγροτικά

προϊόντα γεμάτα χημικά στοιχεία και κακότεχνα προϊόντα «δήθεν» λαϊκής τέχνης παράγονται.

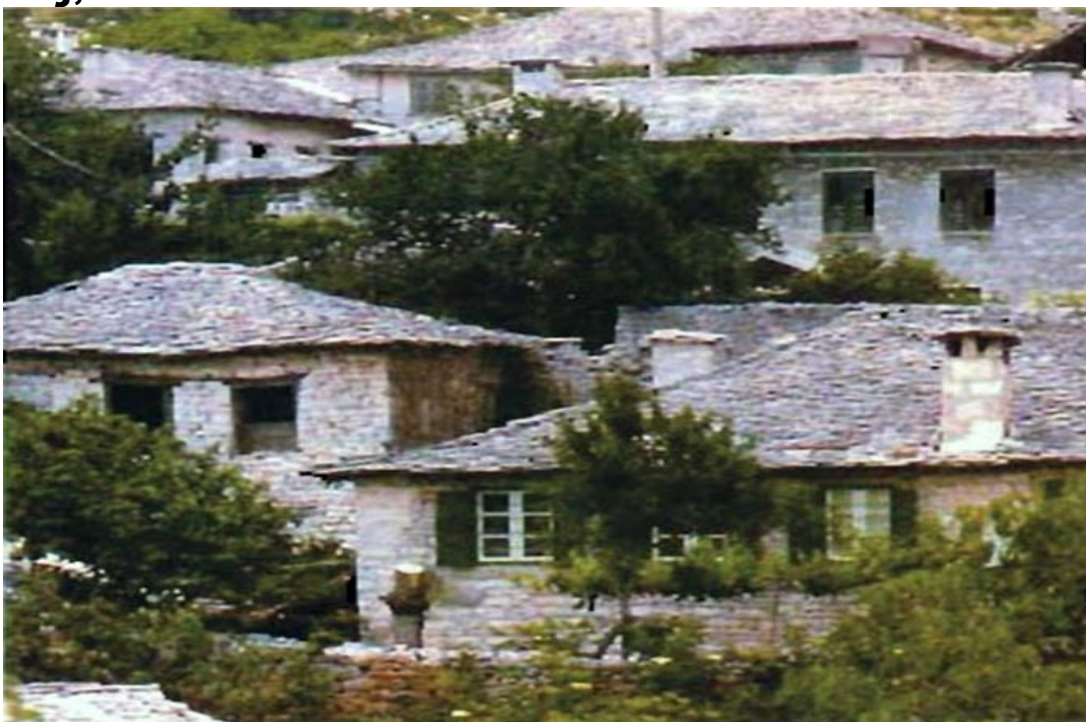
Ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα δεν έχει παράδοση συγκρινόμενος με άλλες χώρες της ΕΕ, έχει όμως τη μικρή αλλά αξιοπρόσεκτη ιστορία του που διδάσκει πώς μπορεί να υλοποιηθεί και να πετύχει ένα πρόγραμμα αγροτουρισμού σε μια νέα περιοχή. Από την ως σήμερα εμπειρία και σύμφωνα με την έκθεση του εμπειρογνώμονα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Henri Grolleau, το πιο επιτυχημένο πρόγραμμα δομημένου αγροτουρισμού έχει αποδειχθεί το δίκτυο των Γυναικείων Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών, που ξεκίνησε το 1983 ως ιδέα και πρωτοβουλία του Συμβουλίου Ισότητας των δύο φύλων και λειτουργεί με αυξανόμενη επιτυχία ως σήμερα έχοντας ανοίξει το δρόμο σε πολλούς νέους γυναικείους αγροτικούς συνεταιρισμούς σε πολλά μέρη της Ελλάδας. Τα πρώτα προγράμματα είναι της Πέτρας στη Λέσβο, του Αγίου Γερμανού και των Ψαράδων στις Πρέσπες, στα Μαστιχοχώρια της Χίου, στα Αμπελάκια της Θεσσαλίας, στη Μαρώνεια της Θράκης, στην Αράχωβα της Βοιωτίας.

Εξάλλου αρκετές αναπτυξιακές εταιρείες που στηρίζονται από τις περιφέρειες, τις νομαρχίες και την τοπική αυτοδιοίκηση καθώς και ιδιωτικές επιχειρήσεις με παραδοσιακούς ξενώνες, αγροτοβιοτεχνικές και αγροτοοικοτεχνικές μονάδες έχουν προωθήσει επιτυχημένα αγροτουριστικά προγράμματα τα οποία δείχνουν ότι ο αγροτουρισμός: συμβάλλει θετικά στη βιώσιμη περιφερειακή οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, εξασφαλίζει αυταπασχόληση και προσωπικό εισόδημα δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας, ιδιαίτερα για νέους και γυναίκες, συμβάλλει στη διαφύλαξη του περιβάλλοντος, αναδεικνύει και διατηρεί την πολιτιστική κληρονομιά και αξιοποιεί τα

τοπικά αγροτικά προϊόντα (όπως η προσπάθεια του αγροτουριστικού προγράμματος Επιδαύρου Αργολίδας σε συνδυασμό με τις ετήσιες πολιτιστικές τοπικές εκδηλώσεις του «Ιουλίου»). [...]

**Χρυσάνθη Λαΐου-Αντωνίου
Από τον ημερήσιο Τύπο**

- 1. Ποια εναλλακτική μορφή τουρισμού προβάλλει η συγγραφέας; Από ποια αδιέξοδα του συμβατικού τουρισμού προέκυψε αυτή;**
- 2. Γιατί η συγγραφέας θεωρεί την ανάπτυξη του αγροτουρισμού ως αναγκαία διέξοδο για την αναχαίτιση της επιθετικότητας του «βιομηχανοποιημένου τουρισμού»;**
- 3. Συμφωνείτε με την άποψη ότι ο αγροτουρισμός θα μπορούσε να συμβάλει στην καλύτερη γνωριμία και επικοινωνία των κατοίκων της Ευρώπης;**
- 4. Ποια οφέλη μπορούν να προκύψουν για τις τοπικές κοινωνίες και τους κατοίκους τους από τη συστηματική εφαρμογή προγραμμάτων αγροτουρισμού σε αστές;**

Με αφορμή τα κείμενα...

Ως μέλος του δεκαπενταμελούς συμβουλίου του σχολείου σας είστε απογοητευμένος/η από τη φυσιογνωμία και το περιεχόμενο που έχουν αποκτήσει οι σχολικές εκδρομές. Να αναπτύξετε σε εισήγησή σας στο συμβούλιο τις σκέψεις σας για τα αρνητικά στοιχεία που, κατά τη γνώμη σας, τις χαρακτηρίζουν και να προτείνετε ένα εναλλακτικό μοντέλο σχολικών εκδρομών ταιριαστό στη μαθητική σας ιδιότητα και θετικό για τη ζωή του σχολείου.

Carlo Soricelli

Οικολογία

Ο εφιάλτης της Περσεφόνης
Η ζωή είναι εκεί, εδώ απλώς χάνεται
Η δοκιμασία ενός πολιτισμού
Ο καραγκιόζης... οικολόγος!
Η οικολογική καταστροφή
Τον... άλλο αιώνα οι αποφάσεις για το περιβάλλον

Ο εφιιάλτης της Περσεφόνης

Εκεί που φύτρωνε φλισκούνη κι άγρια μέντα
κι έβγαζε η γη το πρώτο της κυκλάμινο
τώρα χωριάτες παζαρεύουν τα τσιμέντα
και τα πουλιά πέφτουν νεκρά στην υψικάμινο.

Εκεί που σμίγανε τα χέρια τους οι μύστες
ευλαβικά πριν μπουν στο θυσιαστήριο
τώρα πετάνε τ' αποτσιγάρα οι τουρίστες
και το καινούργιο παν να δουν διυλιστήριο.

Εκεί που η θάλασσα γινόταν ευλογία
κι είταν ευχή του κάμπου τα βελάσματα
τώρα καμιόνια κουβαλάν στα ναυπηγεία
άδεια κορμιά σιδερικά παιδιά κι ελάσματα.

Κοιμήσου Περσεφόνη
στην αγκαλιά της γης
σου κόσμου το μπαλκόνι
ποτέ μην ξαναβγείς.

Νίκος Γκάτσος
«Τα παράλογα»
(Κύκλος τραγουδιών σε
μουσική Μάνου Χατζιδάκι)

1. Με ποιον τρόπο οργανώνει τις τρεις πρώτες στροφές ο ποιητής; Τι επιδιώκει χρησιμοποιώντας τον τρόπο αυτό;
2. Η Περσεφόνη αναφέρεται στο ποίημα ως τυχαίο πρόσωπο ή σχετίζεται άμεσα με το περιεχόμενο του; Προσέξτε και σχολιάστε την τελευταία στροφή του ποιήματος.

Η ζωή είναι εκεί, εδώ απλώς χάνεται

Το οροπέδιο πάλλευκο. Το χιόνι είχε καλύψει τα πάντα. Από τις κορυφογραμμές μέχρι το μέσο του κάμπου το λευκό κυριαρχούσε. Λαμπύριζαν οι πρωινές ηλιαχτίδες, το φως εκτυφλωτικό, από την αντανάκλαση στον παγωμένο μανδύα της φύσης. Ήρεμο, ειρηνικό το τοπίο, χριστουγεννιάτικο όσο ποτέ, μετέδιδε τη γαλήνη του απέραντου. Γέμιζε την ψυχή, ελευθέρωνε το νου και γλύκαινε την καρδιά. Πρωί των Χριστουγέννων, εκεί κοντά στις πηγές του Ενιπέα, λίγο μακρύτερα από τη Φιλιαδώνα και τη Μελιτέα, τα χωριά με τα αρχαιοπρεπή ονόματα, που μαρτυρούν μακρινή καταγωγή, η φύση έδινε τα πάντα. Τα δένδρα παγωμένα, με το χιόνι κρυσταλλωμένα στα γυμνά κλαδιά, ο ουρανός καταγάλανος να μη θυμίζει τη χιονοθύελλα των προηγούμενων ημερών, όλα ακίνητα, σαν να ήταν εκεί από πάντα, έτοιμα να γοητεύσουν τον καθένα. Αριστερά και δεξιά από το ποτάμι οι ιτιές γερμένες, τα πλατάνια αγέρωχα και οι βελανιδιές με λίγα ξεχασμένα φαιοκόκκινα φύλλα, σε καλούν να πας κοντά. Να δεις, να ακούσεις το φύσημα του παγωμένου αγέρα, να νιώσεις το καλάρισμα του νερού, να πατήσεις το χιόνι, που σκεπάζει τα φύλλα, να περπατήσεις ανάλαφρα, να νιώθεις πως πετάς. Να ξεφύγεις, να γίνεις ένα με τα πουλιά, που σκίζουν τον αγέρα, κελαηδούν, σπάνε τον πάγο και κάνουν τον τόπο ακόμα ομορφότερο. Ήταν και το χιόνι, το κρύο, που τα ξεσήκωσε και τα έφερε στο ποτάμι, εκεί που ξεμύτιζε κανένα κομμάτι γης. Σμήνη σπουργιτιών, να τιτιβίζουν ακατάπαυστα, κορυδαλλοί –κατσιλιέροι για τους ντόπιους– να ορθοπετάνε και το λοφίο να ξεχωρίζει, κοκκινολαίμηδες φουσκωτοί και όμορφοι να πετάνε από θάμνο σε θάμνο για κανένα σπόρο, κοτσύφια γλυκόφωνα με τις κιτρινωπές μύτες, φλώροι πανέμορφοι και καρδερίνες μούσες να κελαηδούν και

να ξεσηκώνουν το πρωινό. Κίσσες πεταχτές και σουσουράδες λυγερές να γλυκοπατούν στις όχθες του Ενιπέα μπας και τύχει κάτι. Και μαζί σε κανένα κορμό, σε καμιά κορφή, το αρπαχτικό γεράκι να παραμονεύει το θήρα-μα.

Να ρίχνει βλέμματα επιθετικά στους απρόσκλητους περαστικούς, που ταραάζουν την ισορροπία της περιοχής, να ανοίγει τις φτερούγες και να αργοπετά όλο χάρη και σιγουριά μέχρι το επόμενο δένδρο. Και εκεί στη μέση του κάμπου, ένα απομεινάρι δάσους από βελανιδιές. Περίπου χίλια δένδρα, πυκνά το ένα δίπλα στο άλλο, σε πάνε αλλού. Εξ αυτού του λόγου γλίτωσαν στην εποχή της ξεχέρσωσης και της αύξησης των καλλιεργούμενων γαιών, έρχονται να συμπληρώσουν την εικόνα. Και έτσι ήταν όλα εκεί να βεβαιώνουν το μεγαλείο της φύσης, να κλονίζουν την πίστη μας για τον πολιτισμό μας τον αδηφάγο, που κατατρώγει τη μία μετά την άλλη τις γωνιές της ειρήνης, της γαλήνιας και φυσικής, χωρίς επεμβάσεις και φτιασιδώματα, δημιουργίας. Είναι οι εικόνες τόσο δυνατές, τόσο έντονες, τόσο νοσταλγικές όταν φεύγουν, που ταλαντεύουν και τον πιο δογματικό υπερασπιστή της πολύβουης ζωής των πόλεων. Είναι τα σήματα της φύσης τόσο διεγερτικά, τόσο ζωογόνα, που θα ξεσήκωναν ακόμη και τον πιο αλλοτριωμένο αστό, που νομίζει ότι ζει καταναλώνοντας χωρίς συστολή σ' αυτή την τερατούπολη ό,τι ξέμεινε στον κόσμο. Είναι εκεί που ο καθείς αρχίζει να αμφιβάλλει για την καθημερινότητά του τη βασανιστική, για την ταραγμένη από τους θορύβους, τη ρύπανση, το άγχος και τις υποχρεώσεις της ζωής του. Είναι εκεί που νιώθεις πραγματικά τι έχεις και τι χάνεις. Ή τέλος πάντων τι αγνοείς, τι έχεις ξεχάσει με τα χρόνια ή το λιγότερο για ποια αδιαφορείς. Εξεγείρεται εκεί η ίδια η ύπαρξη μας. Με τη σκέψη και μόνο ότι αυτός ο τόπος σε λίγα χρόνια μπορεί να είναι

νεκρός, πληγωμένος από την παρουσία μας και την υπερεκμετάλλευση του φυσικού κεφαλαίου, σε πιάνει τρέλα. Αντιλαμβάνεται ο καθείς την απώλεια, το μέγεθος της και τις συνέπειές της.

Ρύπανση, φυτοφάρμακα, σκουπίδια, λύματα του πολιτισμού μας, φωτιές, επεμβάσεις, παραγωγικές δραστηριότητες, ξοδεύουν το κεφάλαιο της φύσης. Απογυμνώνουν το περιβάλλον, αφαιρούν συνεχώς, περιορίζουν εν τέλει τη ζωή μας. Την ασχημαίνουν, την κάνουν ολοένα και πιο γκρίζα, περισσότερο θολή. Αφαιρούν το χρώμα, το φως, τη ζεστασιά, τη χαρά, καθιστούν τη ζωή ψυχρή και ανάποδη. Και ο άνθρωπος χάνει συνεχώς, κλείνεται, ολοένα και περισσότερο, αυτοπεριορίζεται για να κλειστεί τέλος στον μυστικοπαθή και σκοτεινό εσωτερικό του κόσμο, που τον τaráζει, τον μεταβάλλει, τον μετατρέπει σε ψυχολογικό ράκος.

Τούτη η πορεία, της συνεχούς και αδυσώπητης καταστροφής, πρέπει να σταματήσει τουλάχιστον εδώ. Να μην έχει συνέχεια. Και δεν είναι τούτο το έργο μόνο της πολιτείας ή της όποιας κυβέρνησης. Έχουμε όλη ευθύνη και συμμετοχή στη συντελούμενη καταστροφή. Και δεν μπορούμε να μένουμε απαθείς παρατηρητές. Υπάρχουν τρόποι, υπάρχει εμπειρία, διεθνώς. Αλλού οι πολίτες αυτενεργούν. Παίρνουν την υπόθεση της προστασίας του περιβάλλοντος στα χέρια τους. Αυτοοργανώνονται. Αναπτύσσουν εθελοντικό έργο. Κινούνται, θυσιάζουν χρόνο και υποχρεώσεις για να διαφυλάξουν τη ζωή τη δική τους και των παιδιών τους.

Αντώνης Καρακούσης
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Να προσδιορίσετε τη λειτουργία της περιγραφής του χιονισμένου τοπίου. Τι συναισθήματα προσπαθεί να δημιουργήσει ο συγγραφέας με την περιγραφή αυτή;
2. Να αξιολογήσετε τα συμπεράσματα του αρθρογράφου:
 - A. από την άποψη των επιπτώσεων στην ποιότητα της ζωής μας, που έχουν οι αλόγιστες δραστηριότητες στη φύση,
 - B. από την άποψη των ευθυνών που επωμιζόμαστε, εξαιτίας αυτών των επιπτώσεων.
3. Σκεφτήκατε ποτέ πώς μπορεί να εξελιχθεί από την επέμβαση του ανθρώπου ένα αγαπημένο σας φυσικό τοπίο; Προσπαθήστε να φανταστείτε την επίδραση αυτή και να την περιγράψετε.

Η δοκιμασία ενός πολιτισμού

[...] Το τέλος της δεύτερης χιλιετίας –παρόλο που ορόσημο αυθαίρετο– βρίσκει τη Γη και τους κατοίκους της απειλούμενους από μια ανάπτυξη χωρίς μέτρο· που μήτε το φυσικό περιβάλλον σέβεται, αλλά και τις πραγματικές ανάγκες του ανθρώπου αλλοιώνει. Αν ληφθεί υπόψιν ότι, κατά την ίδια περίοδο, μεγάλες είναι οι κατακτήσεις της επιστήμης και ότι η πρόοδος της τεχνολογίας είναι ικανή να απαλλάξει το ανθρώπινο είδος από πολλά προβλήματα, η κατάληξη αυτή των πραγμάτων έχει δυσδιάκριτες τις ερμηνείες.

Είναι αναμφισβήτητο ότι οι αντιλήψεις ή πρακτικές, που οδήγησαν σ' αυτόν τον τύπο αναπτύξεως, είναι βαθύτατα ριζωμένες και στο σύγχρονο πολιτισμό. Κάποιες από τις αντιλήψεις αυτές πιθανόν ανακλούν στο βιολογικό μας παρελθόν. Ότι η φύση υπάρχει για να εξυπηρετεί τις ανθρώπινες ανάγκες και ότι με τα άλ-

λα είδη ζώων ευρισκόμαστε εξ ανάγκης σε εμπόλεμη κατάσταση. Άλλες υποδηλώνουν μια εκπλήσσοσα αφέλεια, που οφείλεται ίσως στην γεωκεντρική αντίληψη για τον κόσμο –που εδέσποζε επί αιώνες– και την άγνοια: Το ανεξάντλητο, για παράδειγμα, των ενεργειακών πηγών της γης και οι απέραντες δυνατότητες των φυσικών της πόρων. Άλλες, τέλος, από τις πρακτικές και αντιλήψεις της αναπτύξεως, είναι ασφαλώς συνέπειες ενός κοινωνικού συστήματος, που οι ιστορικοί ονόμασαν καπιταλιστικό και που, ως προς τον σεβασμό του περιβάλλοντος τουλάχιστον, απεδείχθη ότι δεν διέφερε πολύ από το σύστημα που, οι ιστορικοί και πάλι, ονόμασαν σοσιαλιστικό.

Ασφαλώς, πολλές από τις γνώσεις ή τα προβλήματα που αναφέρονται στο περιβάλλον, έχουν πρόσφατα μόνον και με πολλά κενά κατανοηθεί από την επιστήμη· η πολυπλοκότητα, για παράδειγμα, και ο ρόλος των οικοσυστημάτων ή οι χημικές διεργασίες στην ατμόσφαιρα. Έτσι δεν υπήρχε ίσως χρόνος να αφομοιωθούν οι πληροφορίες και να καταστεί συνείδηση η πραγματικότητα της απειλής.

Όποιες και αν είναι πάντως οι αιτίες γι' αυτήν την αλόγιστη στάση, ούτε η έκταση, ούτε οι συνέπειες της καταστροφής μπορούν να αμφισβητηθούν. Αποτελούν, άλλωστε, καθημερινή πια εμπειρία για τον άνθρωπο, είτε στις μεγάλες πόλεις ασφυκτιά, είτε στη θάλασσα ή τη φύση αναζητά τη διέξοδο. Πολλοί, ασφαλώς, δεν συμμαρίζονται την απαισιοδοξία ως προς τα περιθώρια που υπάρχουν να αποφευχθεί το χειρότερο· και υπολογίζουν ότι η τεχνολογία, που δίκαια βρίσκεται στο επίκεντρο των επικρίσεων, θα αποτελέσει και τον κύριο μοχλό για την αναστροφή της πορείας.

Το πρόβλημα είναι ότι η αναστροφή αυτή προϋποθέτει τολμηρές αποφάσεις, παγκόσμια συνεργασία και ατομική υπευθυνότητα. Ακόμη περισσότερο, προϋπο-

θέτει αλλαγή νοοτροπίας και αξιών. «Χρειάζεται να καταλάβουμε» γράφει ο Α. Βεργανελάκης «ότι η ανθρωπότητα μπήκε σε μια εντελώς νέα εποχή, για την οποία το παρελθόν δεν μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα. Τα τελευταία σαράντα χρόνια ο άνθρωπος άρχισε να αλληλεπιδρά με τη φύση με καινούργια μέσα και τρόπους. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων είναι ένα συλλογικό έργο, που επιβάλλεται να γίνεται σε τοπική, εθνική και διεθνή κλίμακα».

Και εδώ έγκειται η δυσκολία. Διότι ο χάρτης του πλανήτη αποκαλύπτει μια τεράστια ποικιλία κρατών και εθνοτήτων, ένα ευρύτατο φάσμα πολιτικών συστημάτων, βιοτικού επιπέδου και βαθμού παιδείας. Το περιβάλλον της Γης αλλού θίγεται από ισχυρά συμφέροντα, κάποιες φορές από γνήσια ανάγκη και κάποτε από άγνοια ή αναισθησία. Ενώ δε τα βιομηχανικά κράτη χρεώνονται από βουλιμία ενεργειακή και διεκδικούν την μερίδα του λέοντος σε κάθε μορφής ρύπανση, τα λεγόμενα «υπό ανάπτυξιν» κράτη σύρονται ή επιθυμούν την ίδια ταυτότητα προόδου. Το δε «σύνδρομο των συνόρων» είναι πάντοτε μια γραμμή ψυχολογικής αυτοάμυνας για τον άνθρωπο. Έξω από τη δική του περιοχή ή ιδιοκτησία, η καταστροφή δεν τον αφορά. Αυταπάτη βαθύτατη, αφού ένα πυρηνικό ατύχημα ή η ρύπανση των υδάτων δύσκολα αναγνωρίζουν εθνικά και ατομικά σύνορα.

Είναι αλήθεια ότι, την τελευταία ιδίως δεκαετία, κάποια αναμφισβήτητη πρόοδος έχει συντελεσθεί. Μεμονωμένα έθνη ή σε συνεργασία μεταξύ τους έχουν νομοθετήσει συγκεκριμένα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, ενώ σε διεθνές επίπεδο το πρόβλημα τίθεται με αυξανόμενη έμφαση. Τα καταγιστικά πολιτικά γεγονότα, που προσέγγισαν άλλωστε τις μέχρι εχθές εχθρικές υπερδυνάμεις, ίσως ανοίξουν το δρόμο για σταδιακή μείωση των

εξοπλισμών και ματαίωση των σχεδίων για την παραγωγή νέων –και τερατωδών– όπλων. Ταυτόχρονα, υπάρχει μια θεαματική αύξηση της ευαισθησίας των ίδιων των κατοίκων της Γης: Οικολογικά κινήματα δραστηριοποιούνται ή πολιτεύονται σε πολλές χώρες, οι διαμαρτυρίες παίρνουν συχνά την μορφή συγκρούσεων με την αναπτυξιακή νοοτροπία, ενώ τα μέσα ενημερώσεως αφιερώνουν μεγάλο μέρος στην πληροφόρηση και επισήμανση των κινδύνων. Όσο και αν πίσω από το οικολογικό αυτό ενδιαφέρον αναγνωρίζει κανείς συχνά αφέλειες, κίνητρα ιδιοτελή ή και στοιχεία υστερίας, δεν παύει στο σύνολό του να συνιστά ένα βήμα σημαντικό, και βήμα προς την ορθή κατεύθυνση.

Ενώ όμως η σχετική αφύπνιση των εθνών και του ανθρώπου ως προς τους οικολογικούς κινδύνους είναι μια νέα και σημαντική παράμετρος, τα περιθώρια για κάποιου είδους αισιοδοξία παραμένουν αναιμικά. Ο λόγος είναι ότι ο πλανήτης έχει ήδη τραυματιστεί σοβαρά, και το κοινωνικό κόστος ή η δράση που απαιτούνται για μια αργή ανάκαμψη υπερβαίνουν κατά πολύ τις παρούσες δυνατότητες κινήσεων. Διότι οι διεθνείς διαδικασίες είναι πολύπλοκες και χρονοβόρες, και η απαραίτητη εμπιστοσύνη –ως προς τη μείωση, για παράδειγμα των εξοπλισμών ή της παραγωγής διοξειδίου του άνθρακα– δεν είναι πάντοτε δεδομένη. Συχνά, επίσης, είναι ανάγκη να θιγεί το συμφέρον ατόμων, ομάδων ή εταιριών για να βελτιωθούν τα πράγματα και τούτο, σε μια εποχή καταναλωτισμού που εκτρέφει αντίθετες αξίες, είναι συχνά αδιανόητο. Έτσι, μήτε η χρήση των φυτοφαρμάκων έχει περιοριστεί, τα λύματα των ξενοδοχείων και των βιομηχανιών εξακολουθούν να μολύνουν τις θάλασσες και οι πλαστικές σακούλες, για τις οποίες μια απλή απαγόρευση θα ήταν αρκετή, κυριαρχούν άφθαρτες στα

τοπία της Γης. Η αντιμετώπιση, άλλωστε, του υπερπληθυσμού, παρουσιάζει εγγενείς δυσκολίες. Είναι φανερό ότι απαιτείται προοδευτικός έλεγχος των γεννήσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Τούτο όμως προσκρούει στις φοβερές κοινωνικές ανισότητες μεταξύ των εθνών, σε θρησκευτικές προκαταλήψεις ή ακόμη και στην αδυναμία ενός γενικά παραδεκτού τρόπου υλοποιήσεως του ελέγχου.

Το συμπέρασμα έχει λοιπόν μια δραματική διάσταση. Για να απαλλαγεί η Γη από τους εφιάλτες της, χρειάζεται ίσως κάτι ριζικότερο από τις βραδύτατες κινήσεις σε τοπικό ή παγκόσμιο επίπεδο. Η περιβαλλοντική κρίση είναι, σε πρωτογενές επίπεδο, κρίση του σύγχρονου πολιτισμού και των αξιών του. Αυτό που χρειάζεται, συνεπώς, είναι να αμφισβητηθεί η ίδια η έννοια της προόδου και η μονομέρεια της πρακτικής της. Διότι η πρόοδος, μέχρι τώρα, περίπου ταυτίζεται με τα τεχνολογικά αγαθά και τη βελτίωση των οικονομικών παραμέτρων. Ελάχιστα αναφέρεται σε ποιοτικές παραμέτρους, στην αρμονική ισορροπία του ανθρώπου με το περιβάλλον του, σ' αυτόν καθ' εαυτό τον εσωτερικό άνθρωπο και στην ανάγκη του να υπάρξει με τους άλλους. Η τυφλή επιδίωξη της ανόδου του ατομικού ή εθνικού εισοδήματος δεν οδηγεί πάντοτε στην άνοδο του βιοτικού –με την έννοια του βίου, της ζωής– επιπέδου. Οδηγεί, συνήθως, σε έναν άνθρωπο χωρίς σοφία και ευθύνη, στερημένο από την παρηγοριά της τέχνης και την ανάσα της φύσης, έρμαιο δυνάμεων που στηρίζουν την εξουσία τους στην ισοπέδωση την δική του και της φύσεως.

Στον πρόλογο του βιβλίου «Η Μεσόγειος, ο χώρος και η ιστορία» ο F. Braudel¹ γράφει:

«Σ' αυτό το βιβλίο τα καράβια αρμενίζουν, τα κύματα επαναλαμβάνουν το τραγούδι τους· οι αμπελουργοί κατηφορίζουν από τους λόφους των Cinque Terre στην Γενοβέζικη Ριβιέρα· στην Προβηγκία και στην Ελλάδα τινάζουν τα δέντρα για να πέσουν οι ελιές· στην ήρεμη λιμνοθάλασσα της Βενετίας ή στα κανάλια της Τζέρμπα οι ψαράδες τραβούν τα δίκτυα τους· οι ξυλουργοί κατασκευάζουν βάρκες ίδιες με εκείνες του χθες...».

Παρόμοιες εικόνες γαλήνης δεν ανήκουν στο χθες, αλλά στον πολιτισμό του χθες· ή, με κάποια αισιοδοξία, στον πολιτισμό ενός μακρινού μέλλοντος. Σήμερα, παρόλο που η ανθρωπότητα ελέγχει σε μεγάλο βαθμό τις φυσικές δυνάμεις και έχει απαλλαγεί από επιδημίες, ενώ το ανθρώπινο είδος κατανοεί την αστρική εξέλιξη και την δομή της κληρονομικότητας, την ίδια στιγμή ασθμαίνει από τα αδιέξοδα μιας αναπτύξεως και απειλείται από την ίδια του την αυτοαναίρεση. Όπως τονίζει ο Κορνήλιος Καστοριάδης:

«Και εδώ βρίσκεται το έσχατο σημείο του προβλήματος. Οι τεράστιοι κίνδυνοι, και ο ίδιος ο παραλογισμός που περιέχεται μέσα στην ανάπτυξη προς όλες τις κατευθύνσεις, και χωρίς κανένα πραγματικό προσανατολισμό της τεχνοεπιστήμης, δεν είναι δυνατόν να περιοριστούν και να παραμεριστούν με κανόνες καθορισμένους μια για πάντα, ούτε από κάποιο συμβούλιο σοφών. Αυτό που χρειάζεται είναι κάτι περισσότερο ακόμα από μία μεταρρύθμιση της ανθρώπινης διάνοιας, είναι μια αλλαγή του ανθρώπινου όντος

¹ Φερνάντ Μπροντέλ (Fernand Braudel, 1902 – 1985): Γάλλος ιστορικός, άνοιξε καινούριους δρόμους στην επιστήμη της Ιστορίας

ως όντος κοινωνικού-ιστορικού. Χρειάζεται ένα ήθος της θνητότητας και μια αυθυπέρβαση του Λόγου. Δεν έχουμε ανάγκη από μερικούς σοφούς. Έχουμε ανάγκη να αποκτήσουν και να ασκήσουν τη φρόνηση όλοι οι άνθρωποι και αυτό με τη σειρά του απαιτεί ένα ριζικό ανασχηματισμό της κοινωνίας ως κοινωνίας πολιτικής, που θα εγκαθίδρυε όχι μόνο την τυπική συμμετοχή, αλλά το πάθος όλων για τα κοινά, για τη μοίρα της κοινωνίας και για τη μοίρα του θαυμάσιου αυτού πλανήτη, πάνω στον οποίο γεννηθήκαμε. Πλην όμως, το τελευταίο πράγμα που παράγει ο σημερινός πολιτισμός είναι φρόνιμα ανθρώπινα όντα. Κι αν μου έλεγε κανείς:

–Τι θέλετε λοιπόν; Ν' αλλάξετε την ανθρωπότητα;
Θα απαντούσα:

– Όχι, κάτι απείρως πιο μετριοπαθές: να αλλάξει η ίδια η ανθρωπότητα τον εαυτό της, όπως το έχει κάνει ήδη δυο-τρεις φορές στην Ιστορία».

Ο μετασχηματισμός της ανθρωπότητας, έννοια ουτοπιστική όσο και απόλυτα αναγκαία, είναι η μόνη που μπορεί να αποκαταστήσει έναν πολιτισμό σε αρμονία με τη φύση και τον εσωτερικό άνθρωπο· και να ενισχύσει ό,τι σπουδαίο συνιστά τον άνθρωπο και τις προοπτικές του, τα ίδια τα επιτεύγματα του μέχρι τώρα πολιτισμού του. [...]

Γιώργος Γραμματικάκης
«Η Κόμη της Βερενίκης»

- 1. Ποια είναι η δοκιμασία που χαρακτηρίζει τον ανθρώπινο πολιτισμό στο τέλος της δεύτερης χιλιετίας; Ποιες ερμηνείες δίνει ο συγγραφέας γι' αυτή;**
- 2. Για την αναστροφή της καταστροφικής πορείας που έχει πάρει η ανάπτυξη στις μέρες μας, ο συγγραφέας ορίζει κάποιες προϋποθέσεις. Ποια είναι τα αισιόδοξα μηνύματα για τη δημιουργία τους αλλά και ποιες οι μεγάλες δυσκολίες που πρέπει να ξεπεραστούν;**
- 3. Γιατί ο συγγραφέας πιστεύει ότι «η περιβαλλοντική κρίση είναι, σε πρωτογενές επίπεδο, κρίση του σύγχρονου πολιτισμού και των αξιών του»; Με βάση αυτή του την πεποίθηση, τι προτείνει;**
- 4. Ο συγγραφέας παραθέτει στο κείμενό του σκέψεις άλλων διανοητών. Να εξηγήσετε γιατί το κάνει, εντοπίζοντας ποιες συγκεκριμένες δικές του απόψεις θέλει να τεκμηριώσει με τα παραθέματα αυτά.**

Ο καραγκιόζης... οικολόγος!

Υπάρχει οικολογική ασυλία;

[...] Φαίνεται ότι και οι «οικολόγοι» μας έχουν αποκτήσει ασυλία. Έτσι μπορούν να λένε όποια ανακρίβεια θέλουν χωρίς να δίνουν λογαριασμό σε κανέναν. Ας μου επιτραπεί να αναφέρω εδώ μερικές χονδροειδέστατες ανακρίβειες από την αναφορά-προσφυγή στο Συμβούλιο της Επικρατείας των πέντε «μεγάλων» οικολογικών οργανώσεων για την περίφημη εκτροπή του Αχελώου. Γράφουν λοιπόν ότι με την εκτροπή «θα καταστρέψουμε το ζωντανό Δέλτα του Αχελώου για να φτιάξουμε («αναπτύξουμε οικολογικά») το κατεστραμμένο και ανύπαρκτο Δέλτα του Πηνειού». Τόσα ξέρουν, τόσα λένε.

Στις εκβολές λοιπόν του Αχελώου και του Ευήνου (δύο ποτάμια) έχουν διαπιστωθεί 230 είδη πουλιών ενώ στο «ανύπαρκτο» Δέλτα του Πηνειού 223!

Σε άλλο σημείο γράφουν άλλη ανακρίβεια: «Δεν υπάρχουν στοιχεία βάσει των οποίων αποδεικνύεται ότι υπάρχουν θετικές επιδράσεις από τη δημιουργία τεχνητών λιμνών». Ας με συγχωρεί η χάρη τους, αλλά τι άλλο από τεχνητή λίμνη που έγινε το 1930 με φράγμα στο Στρυμόνα είναι ο περίφημος υγροβιότοπος –ίσως ο καλύτερος της Ελλάδας– της Κερκίνης;

Αλλού γράφουν: «Επιπλέον δεν προκύπτει από την ελληνική εμπειρία βελτίωση των συνθηκών ζωής σε περιοχές δημιουργίας τεχνητών λιμνών». Χαιρετίσματα. Εκτός από την Κερκίνη, να αναφέρουμε και τον Ταυρωπό; Που δημιούργησε έναν οικολογικό, κοινωνικό και οικονομικό παράδεισο στην Πίνδο; Αναφέρουν επίσης ότι θα εκτοπισθεί από τα δημιουργούμενα φράγματα η βίδρα, προστατευμένο

είδος από την Ε.Ε. Εδώ ας σημειωθεί ότι η βίδα αυξήθηκε σε όλα τα φράγματα του Αχελώου.

Και όμως, αγαπητοί μου, όλοι δεχόμαστε περίπου ως «θέσφατο» οτιδήποτε λεχθεί από «οικολόγους». Οι οποίοι έχουν αποθρασυνθεί τόσο που αναφέρουν ως είδη που θα κινδυνεύσουν τους κορμοράνους. Οι οποίοι έχουν γεμίσει την Μακεδονία και τη Θράκη. Μάλιστα την Παγκόσμια Ημέρα Παρατήρησης των Πουλιών παρατηρήθηκαν κάποιες χιλιάδες από αυτά μόνο σε μία πλευρά της Κερκίνης.

Αναφέρουν ακόμη ότι θα παρεμποδιστεί η μετακίνηση της αρκούδας. Η οποία δεν υπάρχει στην περιοχή όπου γίνονται τα φράγματα!

Μάλιστα πασίγνωστος «οικολόγος», σε άρθρο του που δημοσιεύθηκε παλαιότερα, πέραν όλων των άλλων λυπητερών αναφέρεται και στα περίφημα λουκάνικα της Μεσοχώρας, τα οποία θα λείψουν όταν γίνει το φράγμα. Στην οποία, βέβαια, τα νοστιμότατα όντως λουκάνικα έρχονται από τα Τρίκαλα μια και, όπως είναι γνωστό, εκεί δεν υπάρχουν χοιρινά αλλά μόνο γιδοπρόβατα, από τα οποία δεν βγαίνουν λουκάνικα! [...]

Το νέφος είναι κοινωνικό!

Στα τέλη της δεκαετίας του '70 οι λεγόμενοι «προοδευτικοί» σε αγαστή σύμπνοια με τους «οικολόγους» είχαν πείσει τους πάντες ότι για το νέφος έφταιγαν μόνο οι βιομηχανίες της Αττικής. Όποιος τολμούσε να αναφέρει και τα αυτοκίνητα, με τις στρατιές των σαράβαλων, έπρεπε να υποστεί δημόσιο εξευτελισμό από όλους εκείνους που θεωρούσαν ότι μόνο οι κακοί βιομήχανοι έπρεπε να φταίνε για το νέφος. Κάτι που αποδείχθηκε λανθασμένο και για το οποίο ουδείς θεώρησε απαραίτητο να ζητήσει συγγνώμη.

Από τη στιγμή που το νέφος εξαρτάται από τις εξατμίσεις των αυτοκινήτων, πρώτο μέτρο θα πρέπει να είναι η ελάφρυνση της κυκλοφοριακής συμφόρησης. Πράγμα που σημαίνει μερικά απλά πράγματα όπως, π.χ., οι περιφερειακοί δρόμοι. Όταν ο σημερινός περιφερειακός του Υμηττού είναι γεμάτος και τον χρησιμοποιούν χιλιάδες Αθηναίοι καθημερινά, γιατί εμποδίζουμε –οι «οικολογούντες» εξ ημών με πάθος– την επέκτασή του; Από πού θα πήγαιναν όλοι όσοι σήμερα χρησιμοποιούν την Κατεχάκη; Ας πηγαίνουν λοιπόν ο ένας πίσω από τον άλλο κάθε Δευτέρα πρωί στη Μεσογείων και στην Κηφισιάς οι «οικολόγοι» μας που φθάνουν με πονοκέφαλο από τους ρύπους των εξατμίσεων προτού ακόμη ξεκινήσουν τη δουλειά τους.

Ίσως θυμούνται οι αναγνώστες την αναστάτωση πριν από μερικά χρόνια, όταν σχεδιαζόταν να διοχετευτούν τα επεξεργασμένα λύματα του εργοστασίου βιολογικού καθαρισμού των Ιωαννίνων στον ποταμό Καλαμά. Το πολυήμερο κλείσιμο των λιμανιών της Κέρκυρας και της Ηγουμενίτσας δεν ήταν τίποτε μπροστά στο γενικότερο κλίμα διαμαρτυρίας. Μέχρι που η Θεσπρωτία είχε «αποχωρήσει» από την Ελλάδα!

Ο καιρός όμως πέρασε και τα λύματα χύθηκαν στον Καλαμά, ο οποίος –όπως ήταν αναμενόμενο– δεν κατάστραφηκε. Και όχι μόνο δεν συνέβησαν οι καταστροφές που προέβλεπαν οι «οικολόγοι» υστερικοί, οι αφελείς και οι καιροσκόπιοι καθηγητές ότι θα γίνουν αλλά επανεμφανίσθηκαν είδη που θεωρούσαν ότι είχαν εξαφανιστεί, όπως η ποταμίσια караβίδα.

Περιβαλλοντική εκπαίδευση

Τι ηλικία λέτε να έχει ο συγγραφέας του παρακάτω κειμένου;

«Οι κούκλες τους γίνονταν από παλιά υφάσματα, φθαρμένα, κουρέλια [...] Είχαν όμως καρδιά γιατί είχαν γίνει από τα παλιά τους ρούχα, είχαν αυτές οι κούκλες κάτι δικό τους. Και μοιάζαν τόσο πολύ με τα παιδιά εκείνης της εποχής που ήταν φτωχά. Δεν ήταν τόσο ξένα όσο οι σημερινές πολυτελείς κούκλες, που είναι τελείως άσχετες με τον τρόπο ζωής των σημερινών παιδιών. Οι σημερινές οι κούκλες μπορεί να μιλάνε αλλά η φωνή τους είναι σαν ρομπότ. Ψυχρή και μηχανική. Οι κούκλες εκείνης της εποχής μιλούσαν με τη φωνή των παιδιών».

Όσο κι αν σας φανεί περίεργο, το κείμενο αυτό παρουσιάζεται να είναι γραμμένο από παιδιά δημοτικού σχολείου στα πλαίσια της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, η οποία αφορούσε τα παραδοσιακά παιχνίδια ενός χωριού της Βορείου Ελλάδος.

Έχω ξαναγράψει ότι στη λεγόμενη περιβαλλοντική εκπαίδευση συχνά οι δάσκαλοι, μέσα στη γενικότερη τάση εξωραϊσμού του παρελθόντος, υπερβαίνουν τα όρια. Έτσι «ντοπάρουν» τα ανύπνοπτα και αθώα παιδιά με ιδέες και απόψεις δικές τους τις οποίες στη συνέχεια εμφανίζουν ως προερχόμενες από τα παιδιά. Εφόσον τα παιδιά θεωρούν ότι οι παλιές κούκλες είναι καλύτερες (πού το πληροφορήθηκαν άραγε;), γιατί σήμερα προτιμούν τη Σίντι;

Σε μια παραθαλάσσια πόλη οι μαθητές του γυμνασίου διοργάνωσαν μια εκδήλωση για την προστασία του περιβάλλοντος. Παλαιότερα σε αυτή την πόλη υπήρχαν σε λειτουργία αναρίθμητα εργοστάσια σαπυνοποιίας, των οποίων οι καμινάδες γέμιζαν με καπνό τα πάντα.

Στην παρουσίαση των εργασιών τους οι μαθητές, ο ένας μετά τον άλλο, αναφέρθηκαν στο περιβάλλον με τρόπο που μόνο απέχθεια και απελπισία θα μπορούσε να δημιουργήσει σε όσους άκουγαν. Διοξειδία από εδώ, ραδιενέργεια από εκεί, άμα τη γλιτώσεις από τη δηλητηρίαση θα πας από καρκίνο του δέρματος. Στην έκθεση ζωγραφικής ξανά φουγάρα που βγάζουν μαύρο καπνό, από τον οποίο πέφτουν νεκρά τα πουλιά και – να μην ξεχνάμε και τη θάλασσα– ψόφια ψάρια.

Τα παιδιά ζούσαν σε μια πανέμορφη πόλη που ήταν κοντάρια καθαρότερη σε σχέση με ό,τι πριν από 30 χρόνια αλλά τα ξόρκια ξόρκια. Πώς, που να πάρει η ευχή, καταφέραμε να μετατρέψουμε ένα πανέμορφο πεδίο γνώσης όπως η οικολογία και το περιβάλλον σε συνώνυμο καταστροφών και μνημόσυνων;

Από την άλλη –και αυτό είναι φυσικό επακόλουθο–, πού θα πάει; Οι νεκροθάφτες και οι «οικολόγοι της συμφοράς» θα αποσυρθούν αργά ή γρήγορα στα οστεοφυλάκια της απαισιοδοξίας τους και τα αισιόδοξα μηνύματα θα πάρουν το πάνω χέρι.

Ν. Σ. Μάργαρης
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Να εξηγήσετε τον τίτλο που δίνει ο συγγραφέας στο άρθρο του. Ποιες υπερβολές του οικολογικού κινήματος επικρίνει και γιατί;
2. Πού οφείλονται, κατά τη γνώμη σας, οι απόψεις των «οικολόγων» που κατακρίνει ο συγγραφέας; Σε άγνοια, σε σκοπιμότητα ή σε υπερβολικό ζήλο; Με αφορμή τις απαντήσεις σας να συζητήσετε στην τάξη αν ένα πρόβλημα, όπως είναι η καταστροφή του περιβάλλοντος, μπορεί να αποτελεί «βιτρίνα» για την προώθηση συμφερόντων στο χώρο της οικονομίας και της πολιτικής.

Η οικολογική καταστροφή

Τον τελευταίο καιρό, όλο και περισσότερες είναι οι αναφορές στα ΜΜΕ για τις οικολογικές επιπτώσεις του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία. Το παράδοξο είναι ότι η συζήτηση επικεντρώνεται στις πιθανές επιπτώσεις στη χώρα μας, ενώ απουσιάζει σχεδόν ολοκληρωτικά η διερεύνηση αυτών των επιπτώσεων στη Γιουγκοσλαβία.

Το γεγονός αυτό, αν μη τι άλλο, δείχνει μία «ελληνοκεντρική» αντιμετώπιση του θέματος που στη βάση της είναι αντίθετη με την κεντρική οικολογική αντίληψη «δράσε τοπικά, σκέψου γενικά».

Στο πλαίσιο της οικολογικής προβληματικής, το πρώτο δίλημμα που καλούμαστε να απαντήσουμε είναι εάν «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα». Αν, δηλαδή στο όνομα της προστασίας μιας πληθυσμιακής ομάδας (Αλβανοί Κοσοβάροι) μπορούμε να εξοντώσουμε άλλες πληθυσμιακές ομάδες και να καταστρέψουμε τις βασικές υποδομές μιας χώρας και το φυσικό και ανθρωπογενές της περιβάλλον.

Η αποδοχή αυτού του γεγονότος συνεπάγεται αυτομάτως την αποδοχή της άποψης ότι η ανθρώπινη ζωή δεν έχει την ίδια αυθύπαρκτη αξία, αλλά είναι μια ελαστική έννοια, η οποία διαφοροποιείται σύμφωνα με την εκάστοτε εξωτερική σκοπιμότητα.

Στην οικολογία, η «ζωή» όλων των οργανισμών, φυτικών και ζωικών (του ανθρώπου συμπεριλαμβανομένου) έχει την ίδια «αξία», γεγονός το οποίο αποτελεί την ηθική βάση πάνω στην οποία στηρίζεται ο περιορισμός της ανθρώπινης δραστηριότητας για την προστασία των απειλούμενων οργανισμών. Αν η «ζωή» του ανθρώπου είχε περισσότερη αξία από αυτή των άλλων οργανισμών, τότε δεν θα μπορούσαμε πότε να εφαρμόσουμε

προγράμματα προστασίας, αφού θα προσέκρουαν στην ανθρώπινη αναγκαιότητα.

Σε αδιέξοδο τα οικολογικά κινήματα της Ευρώπης

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, σύμφωνα με την αρχή της οικολογίας, «ο σκοπός δεν αγιάζει τα μέσα» αλλά το μέσον ενσωματώνεται στο σκοπό και έτσι αποφεύγονται οι καταναγκαστικές πρακτικές, γεγονός που μας οδηγεί στην αρχή της «συμμετοχής», της «κοινωνικής αποδοχής» και της «ήπιας παρέμβασης». Η επιλογή είναι αποτέλεσμα της «κοινωνικής αποδοχής» και της «ισοτιμίας στην επιβίωση», μακριά από κάθε εξωτερικό ντετερμινισμό.¹ Ένα εύστοχο παράδειγμα για να κατανοήσουμε την παραπάνω άποψη είναι να αποφασίσει η Ευρωπαϊκή ένωση να προστατέψει την αρκούδα εξοντώνοντας τους λύκους και όλα τα άλλα θηλαστικά του Κοσσυφοπεδίου. Ποιος νομιμοποιεί αυτή την επιλεκτική προσέγγιση; Είναι αυτονόητο ότι στη βάση αυτής της κεντρικής αντίφασης, όλα τα οικολογικά κινήματα της Ευρώπης βρίσκονται σε αδιέξοδο.

Εκτός από τη βασική αρχή της «αξίας της ζωής», οι βομβαρδισμοί οδηγούν σε άμεσες και έμμεσες οικολογικές επιπτώσεις. Οι άμεσες επιπτώσεις αφορούν τη στιγμή της εκδήλωσης της πολεμικής επιχείρησης. Η καταστροφή των δασικών οικοσυστημάτων και των εθνικών δρυμών της νότιας Γιουγκοσλαβίας, λόγω των βομβαρδισμών θέσεων που χρησιμοποιούνται ή πιστεύεται ότι χρησιμοποιούνται ως καταφύγια των αντιπάλων, είναι ένα γεγονός αδιαμφισβήτητο.

¹ ντετερμινισμός: αιτιοκρατία

Έχουν, επίσης, παρατηρηθεί, σύμφωνα με μαρτυρίες μελών οικολογικών οργανώσεων της FYROM,² ομαδικές

μετακινήσεις πουλιών και μεγάλων θηλαστικών προς το Μαυροβούνιο. Εκτός όμως από αυτές τις κατ'αστροφές, οι βομβαρδισμοί φυσικών και περιαστικών οικοσυστημάτων λειτουργούν αποσταθεροποιητικά για τη δομή τους.

Οι έμμεσες επιπτώσεις των βομβαρδισμών σχετίζονται τόσο με τις συνέπειες της ρύπανσης από αυτές καθαυτές τις βόμβες (π.χ. ραδιενέργεια από ουράνιο 238 που χρησιμοποιείται ως περίβλημα) όσο και από τις συνέπειες λόγω της καταστροφής ειδικών στόχων (π.χ. δεξαμενές πετρελαίου, πετροχημικά εργοστάσια, εργοστάσια πλαστικών και φαρμακευτικών προϊόντων κτλ.) , οι οποίοι καιγόμενοι απελευθερώνουν μεγάλες ποσότητες τοξικών αερίων.

Τα τοξικά αυτά αέρια έχουν απευθείας επίδραση στους φυτικούς και ζωικούς οργανισμούς (του ανθρώπου συμπεριλαμβανομένου) καθώς και επίδραση στην αύξηση της τοξικότητας των εδαφών και των επιφανειακών και υπόγειων νερών, που με τη σειρά τους, μέσω των τροφικών αλυσίδων, θα καταλήξουν εντέλει πάλι στους φυτικούς και ζωικούς οργανισμούς.

Ειδικά οι μη βιοδιασπώμενες τοξικές ουσίες θα συσσωρευτούν στα ανώτερα τροφικά επίπεδα των οικοσυστημάτων και τελικά θα καταλήξουν στον άνθρωπο σε πολλαπλάσιες συγκεντρώσεις. [...]

Αφού, λοιπόν, στο περιβάλλον τίποτα δεν χάνεται αλλά μεταφέρεται, τα ερωτήματα που καλούμαστε να απαντήσουμε είναι δύο:

² Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας

1. Πόσο χρονικό διάστημα θα εμφανίζονται οι έμμεσες επιπτώσεις του πολέμου στα οικοσυστήματα;
2. Πού βρίσκεται το όριο της διασποράς των ρύπων και συνακόλουθα το όριο των έμμεσων επιπτώσεων; Δυστυχώς και στα δύο αυτά ερωτήματα δεν υπάρχουν εκ των προτέρων εύκολες απαντήσεις. Μόνο η εμπειρία του παρελθόντος μπορεί να μας δώσει τη δυνατότητα μιας πρόβλεψης.

Σχετικά με το χρόνο διάρκειας των επιπτώσεων, σήμερα γνωρίζουμε ότι οι έμμεσες επιδράσεις στα οικοσυστήματα και τον άνθρωπο είναι ακόμη εμφανείς στο Βιετνάμ παρ' όλο που έχουν περάσει 30 περίπου χρόνια από τον πόλεμο καθώς επίσης και στην ευρύτερη περιοχή του Περσικού Κόλπου έπειτα από 10 περίπου χρόνια από το πέρας του πολέμου.

Έτσι, η πρόβλεψη ότι οι έμμεσες επιπτώσεις θα εμφανίζονται για 10 έως 15 χρόνια μετά το πέρας του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία φαίνεται αρχικά ρεαλιστική με πιθανότητες να αυξηθεί η διάρκεια, αν χρησιμοποιηθούν είτε διαφορετικού τύπου όπλα είτε μεγαλύτερου όγκου δύναμη πυρός.

Ως προς το δεύτερο ερώτημα που αφορά τη διασπορά των ρύπων και των επιπτώσεών τους, η απάντηση είναι ακόμη δυσκολότερη, αν αναλογιστούμε ότι το NTI-NTI-TI που χρησιμοποιήθηκε για την καταπολέμηση των κουνουπιών και της ελονοσίας στις περί τον Ισημερινό χώρες ανιχνεύτηκε σε αβγά πιγκουίνων της Ανταρκτικής ή στο γάλα γυναικών της Βορείου Ευρώπης.

Είναι δυνατόν ο Αξιός να μην επηρεαστεί απ' τη ρύπανση;

Είναι δυνατόν να αναλογιστούμε ότι η από όλους διαπιστωμένη ρύπανση του Δούναβη στη Γιουγκοσλαβία δεν επηρεάζει το οικοσύστημα του Δέλτα του Δούναβη στη Ρουμανία; Ή είναι δυνατόν το ελληνικό τμήμα του Αξιού να μην επηρεαστεί από τη ρύπανση στο Κόσοβο στους δύο παραποτάμους που πηγάζουν από εκεί; Ή τέλος, ότι οι βροχές από τα νέφη που προέρχονται από τη Γιουγκοσλαβία δεν περιλαμβάνουν τοξικά αέρια; Έτσι φαίνεται να είναι ρεαλιστική η πρόβλεψη ότι η διασπορά των ρύπων και οι έμμεσες επιδράσεις τους θα περιλαμβάνουν όλες τις βαλκανικές χώρες και ένα μεγάλο τμήμα της υπόλοιπης Ευρώπης.

Τα παραπάνω δεν είναι κανείς αφελής να πιστέψει ότι δεν έχουν τύχει της προσοχής όλων των ανεπτυγμένων βιομηχανικά χωρών καθώς και της Ε.Ε. και των διεθνών οργανώσεων που ασχολούνται με το περιβάλλον. Απλώς, άλλη μια φορά αποκαλύπτεται η υποκρισία και αποδεικνύεται ότι τελικά «η προστασία του περιβάλλοντος» και η «οικολογική ευαισθησία» είναι έννοιες και αξίες που υπακούουν στην εξωτερική σκοπιμότητα, μέσα από μία ελαστική ερμηνεία κατά το δοκούν.

Η Γιουγκοσλαβία θα χρησιμοποιηθεί ως ένα τεράστιο εργαστήριο

Πίσω από όλα αυτά κρύβεται και ένα ακόμη πιο ανησυχητικό φαινόμενο, η υπεροψία της επιστήμης και της τεχνολογίας των ανεπτυγμένων βιομηχανικά χωρών ότι μπορεί να διορθώσει μετά το πέρας του πολέμου τα

πάντα, επαναφέροντας το περιβάλλον στην προηγούμενη αδιατάρακτη κατάσταση, φθάνει να εισρεύσει ένας πακτωλός ειδικών προγραμμάτων που θα υποστηριχθούν από τα πανεπιστημιακά εργαστήρια και τα ερευνητικά ινστιτούτα.

Ουσιαστικά, το ανομολόγητο εδώ είναι ότι θα χρησιμοποιηθεί η Γιουγκοσλαβία ως ένα τεράστιο εργαστήριο για την παραγωγή δεδομένων και εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικών με τα όρια αντοχής των οικοσυστημάτων και την ικανότητα επανάκαμψής τους μέσω κάποιων εμπειρικών μοντέλων, απαραίτητων για το σχεδιασμό των επόμενων πολέμων που πρέπει να εμφανίζουν «οικολογικά» χαρακτηριστικά.

Δεν χρειάζεται να 'ναι κανείς επιστήμονας οικολόγος ή να συμμετέχει σε οικολογικές και περιβαλλοντικές οργανώσεις για να κατανοήσει ότι ο πόλεμος αποτελεί το απόλυτο κακό και οι συνέπειές του δεν περιορίζονται από εθνικά όρια, αλλά αφορούν όλους.

Τα σύνδρομα του Βιετνάμ και του Κόλπου πρώτα στους επιτιθέμενους στρατιώτες διαγνώστηκαν. Η οικολογική προβληματική τοποθετεί τη «ζωή» όλων των οργανισμών και του ανθρώπου ως κυρίαρχη υπέρτατη αξία χωρίς δυνατότητα ελαστικής ερμηνείας του όρου, μακριά από κάθε λογική του «σκοπού που αγιάζει τα μέσα».

Αν η αρχή οργάνωσης των φυσικών οικοσυστημάτων είναι η ποικιλομορφία και η ετερογένεια, τότε γιατί αυτή η αρχή να μην μπορεί να εφαρμοστεί και στην οργάνωση των ανθρώπινων κοινοτήτων, οι οποίες με το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της

πολυπολιτισμικότητας και της ποικιλομορφίας μέσω της ειρήνης θα εγγυώνται την ανάπτυξη και την ευημερία των πολιτών τους;

**Ιωάννης Παντής
Από τον ημερήσιο Τύπο**

- 1. Να εντοπίσετε στο κείμενο τις γενικές αρχές που, κατά τον αρθρογράφο, πρέπει να διέπουν μια γνήσια οικολογική αντίληψη. Γιατί, κατά την άποψή του, οι αρχές αυτές παραβιάστηκαν στον πόλεμο εναντίον της Γιουγκοσλαβίας;**
- 2. Ποιες είναι οι απόψεις του αρθρογράφου για τις οικολογικές συνέπειες (άμεσες και μακροπρόθεσμες) του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία; Να προσέξετε τον τρόπο με τον οποίο προσπαθεί να μας πείσει γι' αυτές.**
- 3. «Οικολογική ευαισθησία – υπεροψία της επιστήμης». Τι υποκρύπτει, κατά την άποψη του συγγραφέα, για τις αναπτυσσόμενες βιομηχανικές χώρες της Ε.Ε. η συνύπαρξη των δύο αυτών στοιχείων στους κόλπους τους;**
- 4. Να προσέξετε τον επίλογο του κειμένου. Ποια αρχή της φύσης μεταφέρει στην ανθρώπινη κοινωνία ο συγγραφέας και γιατί; Ποια είναι η δική σας άποψη σχετικά με το θέμα αυτό;**

Τον... άλλο αιώνα οι αποφάσεις για το περιβάλλον

Δύο «επιτυχίες» κατεγράφησαν κατά την τελευταία διάσκεψη για το περιβάλλον στο Μπουένος Άιρες. Η μία ήταν ότι επείσθησαν οι ισχυρότεροι εκ των συμμετεχόντων –ίσως κανείς άλλος– πως η διάσκεψη κατέληξε σε κάποιο συγκεκριμένο αποτέλεσμα, και η δεύτερη ήταν η ευνοϊκή για την αμερικανική βιομηχανία εξέλιξη της διαμάχης της με τις αναπτυσσόμενες χώρες, το μέτωπο των οποίων και διέσπασε.

Το σημαντικότερο αποτέλεσμα των συνομιλιών –που τύποις επικεντρώθηκαν στην υπερθέρμανση του πλανήτη, αλλά επί της ουσίας είχαν καθαρά εμπορικό περιεχόμενο– ήταν ακριβώς αυτό: Οι Ηνωμένες Πολιτείες και τα ανά τον κόσμο βιομηχανικά συμφέροντα έστρωσαν το έδαφος για την αποδοχή, στην επόμενη «ιστορική» διάσκεψη, της καταστροφικής τους συμβολής στην αλλαγή του κλίματος. Κατά τα άλλα, οι αντιπροσωπεΐες 160 κρατών, που βρέθηκαν στην πρωτεύουσα της Αργεντινής από τις 2 έως τις 14 Νοεμβρίου,¹ κατόρθωσαν να συντάξουν ένα «σχέδιο δράσης» –«σχέδιο αδράνειας», κατά το εύστοχο σχόλιο της «Γκρίνπις»– σύμφωνα με το οποίο: «έως το 2000 θα έχουν καταβληθεί προσπάθειες για να διασφαλιστεί η εφαρμογή του Πρωτοκόλλου του Κιότο», επιτεύγματος προηγούμενης και αναλόγου αναποτελεσματικότητας διάσκεψης με θέμα το κλίμα. Σε αυτό το μικρό διάστημα, ωστόσο, από τώρα έως τα τέλη της χιλιετίας, τα οικονομικά χωρίς να περιμένουν την έκβαση των διαπραγματεύσεων αναμένεται να υποστούν σοβαρότατες καταστροφές.

Όσοι ήλπιζαν ότι οι συνομιλίες στο Μπουένος Άιρες

¹ Το έτος 1998

θα κατέληγαν στην απομόνωση των ΗΠΑ υπό την πίεση των αντιδράσεων της Ευρώπης και του μετώπου των 77 αναπτυσσόμενων χωρών (G77) και της Κίνας, εξήλθαν βαθιά απογοητευμένοι.

Τα σημεία τριβής ήταν δύο. Το ένα αφορούσε στην επιμονή της αμερικανικής αντιπροσωπείας –βάσει περσινού ψηφίσματος της Γερουσίας– να ισχύσουν οι ίδιοι, τόσο για τις βιομηχανικές όσο και για τις αναπτυσσόμενες χώρες, περιορισμοί στις εκπομπές ρύπων αν και είναι σαφές ότι οι τελευταίες φέρουν μικρό, συγκριτικά, μερίδιο ευθυνών. Το άλλο θα ήταν οι περίφημοι, αμερικανικής εμπνεύσεως, «ευέλικτοι μηχανισμοί» για την ανώδυνη συμμόρφωση των μεγάλων ρυπαντών με τους όρους της συμφωνίας του Κιότο, η οποία και καλεί τις βιομηχανικές χώρες να μειώσουν τις εκπομπές επικίνδυνων για το περιβάλλον αερίων –με κυριότερο το διοξείδιο του άνθρακα– από το 2008 έως το 2012 και κατά ποσοστό 2,5% μικρότερο σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. (Ο μεγαλύτερος ρυπαντής, ας σημειωθεί, είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες, εκπέμποντας σε παγκόσμια κλίμακα περίπου το ένα τέταρτο των συνολικών ρύπων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι υπόλοιποι είμαστε αθώοι.). Μεταξύ των προαναφερθέντων μηχανισμών και η τραγελαφική πρόταση περί «ανταλλαγής ρύπων»: χώρες, όπως η Ρωσία και η Ουκρανία –επί παραδείγματι– των οποίων η συμμόρφωση αναμένεται εύκολη λόγω της δεινής τους κατάστασης, θα μπορούν να πωλούν, βάσει ενός δρομολογούμενου διεθνούς κανονισμού, το δικαίωμα ρύπανσης στις βιομηχανικές χώρες (!).

Η διευθέτηση των δύο κρίσιμων σημείων, μετατέθηκε, τελικά στο πλαίσιο του «σχεδίου δράσης» για το 2000 και το σκηνικό στην επόμενη διάσκεψη αναμένεται το ίδιο με μία μόνο διαφορά: οι αντιδράσεις του Τρίτου Κόσμου θα είναι μικρότερες. Η αμερικανική αντι-

προσωπεία εξαγόρασε τη συγκατάθεση της Αργεντινής, υποσχόμενη ετήσια οικονομική βοήθεια εκατοντάδων εκατομμυρίων δολαρίων, ενώ τάσεις υποχώρησης έδειξαν και άλλες χώρες, όπως το Καζακστάν και η Νότια Κορέα, προς μεγάλη δυσαρέσκεια του σκληρότερου διαπραγματευτή του μετώπου, της Κίνας. Η συνοχή του αναπτυσσόμενου κόσμου έσπασε. Οι αντιπροσωπείες της Αργεντινής και του Καζακστάν κατηγορήθηκαν αμέσως για προδοσία από τις υπόλοιπες του «G77», αφού διαβεβαίωσαν ότι αποδέχονται τις αμερικανικές θέσεις και ότι θα προχωρήσουν εθελοντικά στη μείωση των εκπομπών ρύπων. Με την πρώτη ματιά, φυσικά, δεν μπορεί να θεωρηθεί αρνητική η πρόθεση μιας κυβέρνησης να λάβει οικολογικά μέτρα χωρίς να την υποχρεώνει κανείς. Αλλά στην περίπτωση αυτή η εθελοντική υποχώρηση εντάσσεται στο πλαίσιο του «ευέλικτου μηχανισμού», που θα επιτρέπει στους μεν να αυξάνουν τους ρύπους, ανάλογα με το ποσοστό μείωσης των δε...

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, από την πλευρά της, με επικεφαλής την Επίτροπο Ριτ Μπιέρεγκαρντ, αντιστάθηκε κατά το δυνατό, επικρίνοντας τα περί εμπορίου ρύπων και υπέβαλε μια από τις πιο λογικές προτάσεις τονίζοντας ότι «οι προσπάθειες θα πρέπει να επικεντρωθούν στην οικονομική υποστήριξη του Τρίτου Κόσμου, ώστε να οχυρωθεί έναντι των ακραίων καιρικών φαινομένων που προκαλεί το φαινόμενο του θερμοκηπίου». Οι πιέσεις της, ωστόσο, δεν καρποφόρησαν.

Κατά την επίσημη εκδοχή, η επιτυχία του Μπουένος Άιρες ήταν ότι οι ΗΠΑ υπέγραψαν, ακολουθώντας το παράδειγμα 60 κρατών, το Πρωτόκολλο του Κιότο, γεγονός που εκ των πραγμάτων στερείται σημασίας τη στιγμή που η Γερουσία απειλεί να σκίσει το έγγραφο, ενώ η επικύρωσή της είναι απαραίτητη για να ξεκινήσει

η εφαρμογή. Ακόμη, πάντως, κι αν μειωθούν οι ρύποι, σύμφωνα με το πρωτόκολλο, κατά 5,2%, θα πρόκειται για μια συμβολική προσφορά της ανθρωπότητας προς τη Γη, αν πιστέψει κανείς την επιστημονική επισήμανση, που θέλει οποιοδήποτε ποσοστό μικρότερο του 50%, ανεπαρκές για την προστασία των οικοσυστημάτων.

Χαρά Βουρβούρη
Από τον ημερήσιο Τύπο

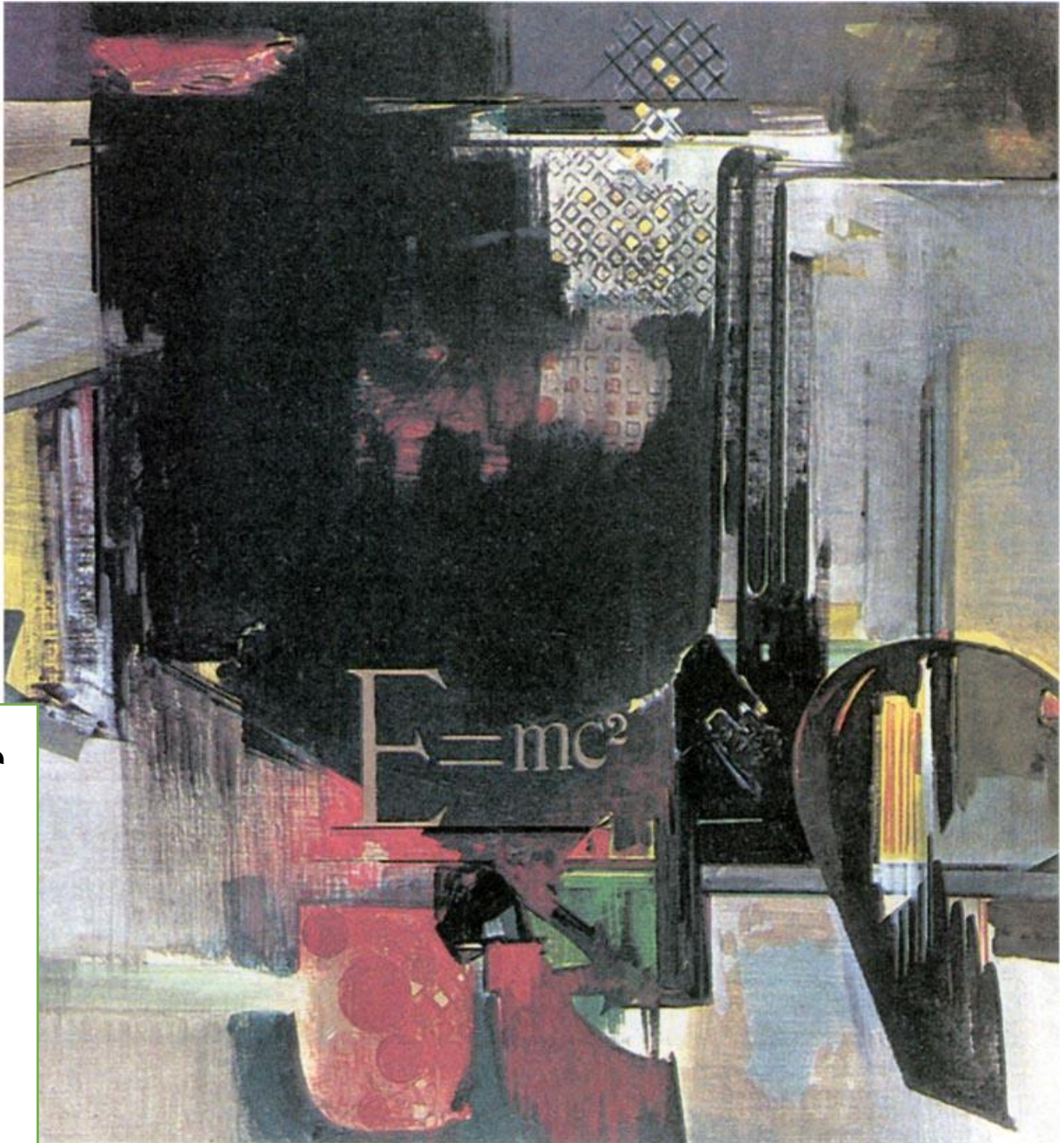
1. Ποια απόφαση του πρωτοκόλλου του Κιότο επικυρώθηκε στη διάσκεψη του Μπουένος Άιρες; Θεωρεί ικανοποιητικό ή όχι το γεγονός αυτό η αρθρογράφος; Γιατί;
2. Η αρθρογράφος υποστηρίζει ότι οι συνομιλίες στο Μπουένος Άιρες «τύποις επικεντρώθηκαν στην υπερθέρμανση του πλανήτη, αλλά επί της ουσίας είχαν καθαρά εμπορικό περιεχόμενο». Τι επικαλείται στο άρθρο της για να στηρίξει την άποψή της αυτή;
3. Να εντοπίσετε στο κείμενο του Γ. Γραμματικάκη απόψεις, οι οποίες, κατά τη γνώμη σας, μπορούν να τεκμηριωθούν με όσα διαδραματίστηκαν στη διάσκεψη του Μπουένος Άιρες και με τα αποτελέσματά της.

4. Στο άρθρο αυτό η δημοσιογράφος διαπλέκει τα γεγονότα με σχόλια. Εντοπίστε στο κείμενο:
- α) το καθαρά πληροφοριακό του μέρος,
 - β) την παρεμβολή ξένων σχολίων,
 - γ) το σχολιασμό της ίδιας της δημοσιογράφου.
- Προσπαθήστε στη συνέχεια να καθορίσετε την οπτική γωνία, από την οποία βλέπει το γεγονός της διάσκεψης. Σ' αυτό θα σας βοηθήσει και ο τίτλος του άρθρου.

R. Margitte

Αλ. Κοντόπουλος

Σχήματα

Οι ρίζες μας βρίσκονται στ' αστέρια
Η ψευδής κληρονομιά της Ντόλη
Ηλεκτρονικοί υπολογιστές: Κίνδυνος ή νέες
δυνατότητες για τον άνθρωπο;
Το Τίμημα της Προόδου
«1984»

Οι νέες τεχνολογίες στη ζωή μας
Οι αρχηγοί κρατών ερωτούν τους επιστήμονες:
Επιστήμη και ηθική
Ποιητική Τεχνολογία
Το μέλλον της αλληλογραφίας
Έρωτας στο #Hellas

Σχήματα

Κάποτε, διηγείται κάποιος ρωμαίος συγγραφέας, ναυαγοί κατόρθωσαν να φτάσουν σε μια ερημική ακρογιαλιά· τριγυρνούσαν απελπισμένοι γύρω στην ακροθαλασσιά, όταν ένας απ' αυτούς φώναξε γεμάτος χαρά: άνθρωποι, υπάρχουν άνθρωποι! Είχε δει επάνω στην άμμο σχήματα γεωμετρικά και το συμπέρασμα βγήκε αυτόματο.

Το «σχήμα», η «μορφή», η «κατασκευή» μεταμόρφωσαν το χάος, που ήταν «άμορφον και ακατασκεύαστον», σε «κόσμο»· αυτό συντελέστηκε με τη δύναμη του Λόγου του Θεού, κατά τη Γραφή. Αυτή τη μοναδική δύναμη την κληρονόμησε ο άνθρωπος, μόνος αυτός από όλα τα πλάσματα της γης. Μόνος αυτός βλέπει και δημιουργεί σχήματα, πλάθει μορφές, χτίζει γεωμετρικές κατασκευές. Χάρισμα και ανάγκη ανθρωπινή η «σχηματοποίηση».

Από πανάρχαια χρόνια μέσα στην απεραντοσύνη του ουρανού με τα διάσπαρτα αστέρια ο άνθρωπος κατόρθωσε να διακρίνει κάποιες ομάδες που εντάσσονταν σε ορισμένα σχήματα, και με τη μορφοπλαστική του φαντασία είδε σ' αυτά τα σχήματα λογής-λογής μορφές: σκορπιούς, παρθένους, ταύρους, αρκούδες, λιοντάρια κτλ. κτλ. Και το παιγνίδι του Αμλέτου με τον πατέρα της αγαπημένης του, τον Πολώνιο, που του δείχνει τα σύννεφα και τον αναγκάζει να συμφωνεί μαζί του πως μοιάζουν με καμήλα, ή με νυφίτσα ή με φάλαινα, θα μπορούσε να το παίξει ο κάθε άνθρωπος ώρες ατέλειωτες.

Αλλά η τάση του ανθρώπου να «σχηματοποιεί» δεν περιορίζεται μόνο στα αισθητά· πολύ πιο σημαντική στάθηκε η τάση του να εντάσσει μέσα σε σχήματα και όλα τα πνευματικά και ψυχικά φαινόμενα, ακόμα πιο πέρα τα κοινωνικά και ιστορικά. Από τη φαινομενική ασυναρτησία και από το χάος του κόσμου ο άνθρωπος έχει δημιουργήσει μια απέραντη τάξη, όπου συντάσσονται πειθαρχημένα ομάδες και φαινόμενα, το καθένα υποταγμένο σε κάποιο σύνολο και ρυθμισμένο ανάλογα με τα «μέτρα» του στο ανθρώπινο σχήμα. Όπως τα φυτά και τα ζώα, τ' αστέρια και τα σύννεφα, το ίδιο και οι χαρές και οι λύπες, και η φτώχεια και ο πλούτος, και το τραγούδι και ο χορός, και οι πόλεμοι και η ειρήνη, όλα έχουν μπει σε κατηγορίες, έχουν διαιρεθεί σε τάξεις και σε ομάδες ικανές να απαρτίσουν τα σχήματα που θα μπορέσει να κατατάξει ο ανθρώπινος εγκέφαλος.

Η ανακάλυψη ενός σχήματος μέσα στην ακαταστασία προκαλεί, φαίνεται, ένστικτη χαρά στον άνθρωπο, και σ' εκείνον που κάνει την ανακάλυψη και στους άλλους που τη δέχονται έτοιμη. Είναι το θαυμαστό επίτευγμα του πνεύματος που κατόρθωσε να συλλάβει τις αδιόρατες σχέσεις των πραγμάτων και πρόσφερε έτσι

στην ανθρώπινη ομάδα ένα ευσύνοπτο σχήμα, που τους απαλλάσσει από τον κόπο να ασχολούνται με τα κομμάτια που το απαρτίζουν ή που εντάσσονται μέσα σ' αυτό. Είναι αρκετό να θυμούνται την αφηρημένη έννοια του σχήματος, για να προχωρούν στους συνδυασμούς που χρειάζονται ή για να παίρνουν τις αποφάσεις τους.

Η ακρότατη σχηματοποίηση, όπου κατόρθωσε να καταλήξει το ανθρώπινο μυαλό, είναι η μαθηματική γλώσσα. Ο αριθμός αποτελεί την έσχατη αφαίρεση όλων των συστατικών στοιχείων των αισθητών πραγμάτων· 5 άνθρωποι ή 5 πύραυλοι ή 5 ιπποπόταμοι είναι απλά και μόνο 5 μονάδες, «άχρονες, άοσμες και άγευστες», όπως μαθαίναμε στα γυμνασιακά μας θρανία για το άζωτο, αν θυμούμαι καλά. Αλλά το ανθρώπινο μυαλό αποτελεί την πιο τερατώδη μηχανή που υπάρχει στον κόσμο, η απληστία του δεν έχει όρια και η καταστροφική του μανία είναι ασύλληπτη· πολύ νωρίς κορέστηκε από το καταπληκτικό σχήμα των αριθμών και δημιούργησε απ' αυτά τα εκτοπλάσματα ένα νέο έξοχο εκτόπλασμα. Οι αριθμοί 5 και 4 όταν «προστεθούν» μας δίνουν έναν άλλον αριθμό: 9. Όσο κι αν είναι αφηρημένες έννοιες και το 5 και το 4 και το 9, μας υποχρεώνουν να καθηλωθούμε μέσα σε ορισμένα πλαίσια, σχετικά στενά. Έρχεται όμως η νέα σχηματοποίηση της αλγεβρικής σκέψης και υποκαθιστά τους αριθμούς με γράμματα: α, β, γ κτλ. Έτσι μαθαίναμε στο σχολείο ότι $(\alpha+\beta)^2 = \alpha^2 + 2\alpha\beta + \beta^2$. Τώρα πια εξαφανίστηκε και το τελευταίο «υποστατικό» ίχνος των γνωστών αριθμών· τώρα προβάλλουν «ανυπόστατοι», όπως θα έλεγε ο ποιητής, γι' αυτό και τρομεροί. Θυμίζουν το πλατωνικό παραμύθι του Γύγη που μπορούσε να γίνεται άορατος, αυτό σημαίνει να γίνεται παντοδύναμος. Παίζει το ανθρώπινο μυαλό με τα αθώα, «ασήμαντα»,

αποπνευματοποιημένα ψηφία του αλφαβήτου, τα προσθέτει, τα διαιρεί, τα εξισώνει, τα μηδενίζει, τα σβήνει και τα ξαναγράφει· με μια τέτοιαν εξίσωση γραμμένη σ' ένα λευκό χαρτί κατορθώνει κάποτε να λύσει κάποιο πρόβλημα που του επιτρέπει να κατασκευάσει μίαν ατομική και αργότερα μίαν υδρογονική βόμβα. Το παιγνίδι εξακολουθεί να παίζεται από τα πιο «προικισμένα» ανθρώπινα μυαλά!

Η ανθρώπινη γλώσσα και ο ανθρώπινος εγκέφαλος κρατά ακόμα κατάλοιπα της παιδικής φάσης του, σκοντάφτει κάθε τόσο στην «ασχημάτιστη», στη συγκεκριμένη πραγματικότητα, που τον εμποδίζει να προχωρήσει με μια τρελή ταχύτητα προς τα εμπρός. Πρώτη λύση: κατασκευάζουμε μηχανικούς εγκεφάλους που δε βλέπουν και που δεν ακούν, αυτό σημαίνει δεν πονούν και δε χαίρονται, με άλλα λόγια δεν έχουν τις ανθρώπινες αναστολές. Μ' αυτούς η «σχηματοποίηση» και η αφαίρεση προχωρούν συστηματικά προς την τελειότητα. Οι εγκέφαλοι αυτοί δεν ενδιαφέρονται για υλικά σώματα, για χρώματα, για ομορφιά και ασχήμια, προ-πάντων δεν έχουν κανένα ενοχλητικό κατάλοιπο ηθικής κρίσης· οι εγκέφαλοι αυτοί «λογαριάζουν», κατασκευάζουν σχήματα, «μετασχηματίζουν» τα δεδομένα που τους θέτουμε, όλα τα «απομνημονεύουν» κατά τρόπο άψογο, χωρίς συμφραζόμενα και χωρίς τις αδυναμίες της ανθρώπινης συνείδησης. Την ώρα που λογαριάζουν είναι αλάνθαστοι, ασύλληπτοι, ακάθεκτοι. Έχουν αποθηκεύσει μέσα στο μετάλλινο κορμί τους τις «μνήμες» σε μια τέλεια σχηματοποιημένη μορφή, σε μια σοφά υπολογισμένη αφαίρεση.

Οι εγκέφαλοι μιλούν με αφηρημένα σχήματα· οι αποφάσεις που παίρνουν και που δίνουν δεν τρομάζουν κανένα, γιατί δεν υπάρχουν μέσα σ' αυτές ανθρώπινα όντα, δεν υπάρχουν καν όντα. Η νιοστή δύναμη που εκμηδενίζει μια έκταση 10n δεν μπορεί να

ερεθίσει καμιά ανθρώπινη αίσθηση. Αν η έκταση αυτή που πήρε το σύμβολο 10ν είναι η Αθήνα ή ένας αντίστοιχος χώρος στη Σαχάρα δεν έχει καμιά σημασία για τους υπολογισμούς μας. Αν τελικά λύσουμε το οποιοδήποτε πρόβλημά μας με τα μαγικά αυτά σύμβολα που χοροπηδούν μέσα στις μηχανές που κατασκευάσαμε, θα κατορθώσουμε να φτάσουμε στη θριαμβική απόδειξη της παντοδυναμίας του ανθρώπου. Τότε ο άνθρωπος θα πάρει τη θέση του Θεού, θα μπορέσει με μίαν εξίσωσή του να ερημώσει τον πλανήτη του.

Ίσως παρασύρθηκα από ένα όραμα, ίσως το «σχήμα» που έπλασα με οδήγησε πολύ μακριά· ευτυχώς πέρα από τα σχήματα ή μάλλον πριν απ' αυτά υπάρχουν τα ίδια τα πράγματα, άσχημα και ατίθασα, ανάμεσα σ' αυτά υπάρχει ο άνθρωπος με τις αδυναμίες του, το υλικό βάρος του, τις συναισθηματικές του ταλαντεύσεις, τα κατάλοιπα μιας ηθικής, που είναι φαίνεται βαθιά ριζωμένη μέσα στη σάρκα του. Μέσα στα σχήματα που κατασκευάζει ο άνθρωπος τοποθετεί ακόμα υπαρκτά όντα και, όταν η ανθρώπινη κραυγή για δικαιοσύνη υψώνεται θαρραλέα, υποχρεώνει τη νιοστή δύναμη των ίδιων του των τεράτων να σταματήσει. Και δεν είναι μόνον αυτή η κραυγή. Ο G. Orwell¹ στο συγκλονιστικό του μυθιστόρημα 1984 καταλύει την τυραννία του παντοδύναμου κράτους με τον έρωτα των δύο ηρώων· κατορθώνουν να διασπάσουν το φράγμα της απάνθρωπης μηχανής που εξουσιάζει τους ανθρώπους με τη δύναμη του ερωτικού πάθους.

¹ Τζωρτζ Όργουελ (George Orwell, 1903 – 1950): Άγγλος μυθιστοριογράφος και δημοσιογράφος. (Δες στην ίδια ενότητα απόσπασμα από το μυθιστόρημα του «1984».)

Να είναι αυτή η ευαισθησία που θα συντρίψει την αναισθησία των μηχανών ή μήπως θα χρειαστεί η φαντασία της νέας γενιάς που θέλει να σπάσει τα σχήματα με την πιο ρευστή δύναμη του κόσμου, με το όνειρο;

Μανόλης Ανδρόνικος
«Παιδεία ή Υπνοπαιδεία»

1. Ποια είναι κατά το συγγραφέα η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου σε σχέση με όλα τα πλάσματα της γης; Πώς την παρουσιάζει;
2. Να παρακολουθήσετε τους αναβαθμούς της τάσης του ανθρώπου για σχηματοποίηση όπως παρουσιάζονται στο κείμενο.
3. Γιατί ο άνθρωπος επινόησε τους μηχανικούς εγκεφάλους; Πώς τοποθετείται ο συγγραφέας απέναντι στην επινόηση αυτή;
4. Ποιες δυνάμεις εμφανίζει ο συγγραφέας στον επίλογο ως αντίβαρο στην αναισθησία των μηχανών; Να σχολιάσετε το ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν οι δυνάμεις αυτές στην τεχνοκρατούμενη εποχή μας

Οι ρίζες μας βρίσκονται στ' αστέρια

Συχνά υποτιμούμε την παιδαγωγική και πολιτισμική σημασία της αστρονομίας στην εκπαίδευση. Επί καιρό την αντιμετωπίζαμε σαν ένα ευχάριστο χόμπι, λιγότερο ή περισσότερο άχρηστο, ένα πολιτιστικό βερνίκι για έναν «τίμιο άνθρωπο». Ωστόσο η επιστήμη αυτή έχει προνομιακή θέση. Ενδιαφέρεται για μια πραγματικότητα που μας αφορά απ' όλες τις πλευρές. Αν ο κόσμος των άστρων είναι ένας κόσμος

συγκινήσεων και ονείρων, είναι επίσης και ένας τόπος επιστημονικών ερευνών που πραγματοποιούνται με τις πιο εξελιγμένες τεχνικές και τις πιο αφηρημένες εννοιολογικές αναλύσεις.

Αυτή η ειδική θέση προσδίδει στην αστρονομία μοναδική παιδαγωγική αξία. Οι καθηγητές γνωρίζουν πόσο πιο προσεκτικοί γίνονται οι μαθητές τους και πόσο μεγαλύτερο κίνητρο αποκτούν, όταν η θεωρία που τους διδάσκουν εφαρμόζεται στα ουράνια σώματα, όταν τα παραδείγματα προέρχονται από τον ουρανό. Η χημεία αποκτά γούστο, όταν ενδιαφερόμαστε λ.χ., για τον σχηματισμό των μορίων στα μεσοαστρικά σύννεφα. Οι νόμοι της μηχανικής είναι εντυπωσιακοί, όταν παρασύρουν στην τροχιά τους μεγαλοπρεπείς πλανήτες.

Η μεταμόρφωση της ύλης

Αλλά, πέρα από το παιδαγωγικό ενδιαφέρον, η αστρονομία μπορεί να λάβει μια πολιτιστική διάσταση υψίστης σημασίας. Ορισμένες επιστημονικές ανακαλύψεις έχουν επιπτώσεις που ξεπερνούν τα όρια της επιστήμης. Αγγίζουν τη μεταφυσική και συνεπώς αξίζει να στοχαστούμε για τη διάδοσή τους.

Η σύγχρονη αστρονομία μάς δίνει μια εικόνα του απώτερου παρελθόντος του κόσμου. Ο κόσμος πριν από 15 δισεκατομμύρια χρόνια, την εποχή του Μπιγκ Μπανγκ, έμοιαζε με έναν γιγαντιαίο πυρακτωμένο πούρο. Ήταν το πρωταρχικό χάος, δεν είχε κανένα οργανωμένο σύστημα: ούτε γαλαξίες, ούτε άστρα, ούτε πλανήτες. Ούτε ίχνος από μόρια, άτομα ή νουκλεόνια. Μόνο κουόρκ, ηλεκτρόνια, φωτόνια και μια πανοπλία από άλλα στοιχειώδη σωματίδια.

Το σημερινό Σύμπαν, αντιθέτως, με την εκπληκτική ποικιλία του, προσφέρει μια εντυπωσιακή συλλογή

από οργανωμένες δομές, είτε πρόκειται για το σύνολο των φυτικών και ζωικών ειδών είτε για τα έξι δισεκατομμύρια ανθρώπους που ζουν στον πλανήτη μας.

Πώς καταλαβαίνουμε αυτή τη μεταμόρφωση της ύλης; Μελετώντας τα διάφορα στάδια της αύξησης της πολυπλοκότητας. Ακόμη και αν πολλές πλευρές παραμένουν ακόμη στο σκοτάδι, οι αστρονομικές παρατηρήσεις σε συνδυασμό με τα εργαστηριακά πειράματα μας επιτρέπουν να ανακατασκευάσουμε πολλά από τα στάδια αυτά.

Η πυρηνική φυσική προσπαθεί να εξηγήσει με ακρίβεια τις διάφορες αντιδράσεις μέσω των οποίων, στα πρώτα μικροδευτερόλεπτα, τα κουόρκ συνδυάστηκαν για να γίνουν νουκλεόνια και τα νουκλεόνια μετατράπηκαν σε ατομικούς πυρήνες μέσα στις αστρικές χοάνες. Η χημεία μάς πληροφορεί για την ανάπτυξη των μεσοαστρικών μορίων, που παρατηρούνται με ραδιοτηλεσκόπια, στα μοριακά σύννεφα του γαλαξία μας. Η πλανητολογία περιγράφει τον σχηματισμό των πλανητικών βάσεων πάνω στις οποίες οι ατμόσφαιρες και οι ωκεανοί μπορούν να παραμείνουν αιωνίως. Η βιοχημεία προσπαθεί να περιγράψει τις χημικές αντιδράσεις που κυριάρχησαν στην εμφάνιση των ζωντανών φαινομένων πιθανότατα στα αρχικά υδάτινα στρώματα της Γης. Η εξελικτική βιολογία προσπαθεί να αποσαφηνίσει τα φαινόμενα μέσω των οποίων οι διάφορες μορφές των φυτών και ζώων διαδέχθηκαν η μία την άλλη στον πλανήτη μας, ως την εμφάνιση ενός νοήμονος όντος, ικανού να αναρωτηθεί από πού προέρχεται.

Υπεύθυνοι για τον πλανήτη μας

Όλα αυτά μας δίνουν μια περίληψη των κυριότερων σταδίων που σημάδεψαν την αύξηση της πολυπλοκότητας στο Σύμπαν. Αλλά το πιο εντυπωσιακό στοιχείο αυτής της αύξησης είναι ότι κατέστη δυνατή. Οι νόμοι της φυσικής, δηλαδή, υπήρχαν από την αρχή μέσα στο χάος και μπόρεσαν να δημιουργήσουν την πολυπλοκότητα. Σήμερα ανακαλύπτουμε ότι αυτοί οι νόμοι εφαρμόζονται και στην οργάνωση της ύλης και ότι τυχόν αλλαγή τους – ακόμη και ελάχιστη– δε θα μπορούσε ποτέ να είχε οδηγήσει στην πολυπλοκότητα.

Για να μεταχειριστούμε τους αριστοτελικούς όρους,¹ μπορούμε να εξετάσουμε την ιστορία του Σύμπαντος σαν μια ενεργοποίηση των αρχικών ιδιοτήτων των δυνάμεων και των σωματιδίων που ήταν δυνητικά ικανά να οδηγήσουν σε αυτό το αποτέλεσμα. Το γεγονός αυτό αξίζει να το σκεφθούμε και ο καθένας ας δώσει τη δική του ερμηνεία.

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρουσία μας εδώ και τώρα είναι συνδεδεμένη με ένα σύνολο φαινομένων στα οποία αναμειγνύεται ολόκληρος ο κόσμος. Η αστρονομία μάς αποκαλύπτει σήμερα τη γενεαλογία μας, τη συμμετοχή μας στον κόσμο. Μας τοποθετεί στον μεγάλο μηχανισμό της κοσμικής οργάνωσης που υπάρχει επί δισεκατομμύρια χρόνια και εκτείνεται σε δισεκατομμύρια έτη φωτός.

¹ Εννοεί την αρχή της «εντελέχειας» του Αριστοτέλη, σύμφωνα με την οποία κάθε ον έχει μέσα του τις δυνάμεις και τις δυνατότητες εκείνες που, με την υλοποίησή τους, το οδηγούν στην ολοκλήρωση. Έτσι πετυχαίνει τους σκοπούς, για τους οποίους υπάρχει.

Από αυτό προκύπτουν πολλά μηνύματα, τα οποία παίρνουν ιδιαίτερη σημασία στο πολιτικό μας πλαίσιο. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια μπορεί να βρει μια νέα βάση, όταν συνειδητοποιήσουμε τη συμμετοχή μας στο έπος της κοσμικής πολυπλοκότητας. Η αστρονομία μάς παρέχει το αίσθημα ότι ανήκουμε κάπου –αίσθημα που μας είναι απολύτως αναγκαίο– αλλά το κάνει με τρόπο πολύ πιο ικανοποιητικό από εκείνο των εγχειριδίων ιστορίας. Προτού γίνουμε Γάλλοι ή Καναδοί, λευκοί ή μαύροι, άνδρες ή γυναίκες, ήμασταν γήινοι, ηλιακοί, γαλαξιακοί, γιοι και κόρες του Σύμπαντος. Οι ρίζες μας βρίσκονται στ' αστέρια.

Είμαστε όμως υπεύθυνοι για το μέλλον αυτής της μακράς ιστορίας· δηλαδή, πιο συγκεκριμένα, είμαστε υπεύθυνοι για τον πλανήτη μας και για την ικανότητά του να φιλοξενεί τη ζωή. Η παρατήρηση αυτή είναι εξαιρετικά επίκαιρη δεδομένης της επιδείνωσης της κατάστασης του περιβάλλοντος. Για αυτό το ζήτημα οι κώδωνες του κινδύνου έχουν ήδη αρχίσει να κρούονται.

Όταν τον εξετάζουμε από αυτή την κοσμική οπτική, ο αγώνας κατά της μόλυνσης του περιβάλλοντος λαμβάνει μια διάσταση ακόμη πιο δραματική. Η αστρονομία συναντά την οικολογία. Και εμείς θέτουμε το κρίσιμο ερώτημα. Η πολυπλοκότητα είναι βιώσιμη; Σε εμάς έγκειται να αποδείξουμε ότι η εξυπνάδα έχει μέλλον και ότι δεν είναι καταδικασμένη να αυτοκαταστραφεί. Αυτό είναι το πρόβλημα που μας θέτει η φύση. Εμείς πρέπει να το λύσουμε.

**Υμπέρ Ριβς
Από τον ημερήσιο Τύπο**

1. Ποια είναι, κατά το συγγραφέα, η σημασία της αστρονομίας στην εκπαίδευση και γιατί, πέρα από το παιδαγωγικό ενδιαφέρον, έχει «μια πολιτιστική διάσταση υψίστης σημασίας»;
2. Ορισμένες επιστημονικές ανακαλύψεις, ισχυρίζεται ο συγγραφέας, αγγίζουν τα όρια της μεταφυσικής. Γιατί; Εντοπίστε τα σημεία του άρθρου που στηρίζουν την άποψή του αυτή και οργανώστε τα σε μία δική σας παράγραφο (ανάπτυξη με αιτιολόγηση).
3. Ποιες επιμέρους επιστήμες μελετούν τα διάφορα στάδια της μεταμόρφωσης της ύλης και της πολυπλοκότητας στο σύμπαν; Τι μελετά η κάθε μια;
4. Θεωρείτε επιτυχημένο τον τίτλο του άρθρου; Αν όχι, εξηγείστε γιατί. Αν ναι, εντοπίστε τις παραγράφους εκείνες που, κατά τη γνώμη σας, δικαιώνουν τη χρήση του.
5. Πώς συνδέει ο συγγραφέας την ανθρώπινη παρουσία στον κόσμο με την αστρονομία; Ποια μηνύματα και ποιες ευθύνες προκύπτουν από τη σύνδεση αυτή για τον άνθρωπο;

Η ψευδής κληρονομιά της Ντόλη

Η ανακοίνωση τον Φεβρουάριο του 1997 της γέννησης ενός προβάτου με το όνομα Ντόλη, ενός ακριβούς γενετικού αντιγράφου της μητέρας της, προκάλεσε παγκόσμιες συζητήσεις για τις ηθικές και ιατρικές συνέπειες της κλωνοποίησης. Μερικές πολιτείες των ΗΠΑ και μερικές ευρωπαϊκές χώρες απαγόρευσαν την κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων. Εν τούτοις επιστήμονες από τη Νότια Κορέα ισχυρίστηκαν τον περασμένο μήνα ότι έκαναν ήδη το πρώτο βήμα. Στο πιο κάτω δοκίμιο για το περιοδικό TIME ο εμβρυολόγος Wilmut, ο οποίος ήταν επικεφαλής της ομάδας, η οποία έφερε στη ζωή την Ντόλι στο Ινστιτούτο Ρόσλιν της Σκωτίας, εξηγεί γιατί πιστεύει ότι η διαμάχη για την κλωνοποίηση των ανθρώπων έχει απολέσει κατά μεγάλο ποσοστό το στόχο.

Στις διαφωνίες για την ηθική της τεχνητής αναπαραγωγής ζωής δεν έχει ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι, προς το παρόν, η κλωνοποίηση είναι μεθοδολογία μικρής αποδοτικότητας. Η συχνότητα θανάτων στα έμβρυα και στους απογόνους που παράγονται με κλωνοποίηση είναι πολύ μεγαλύτερη από ό,τι είναι κατά τη φυσική αναπαραγωγή – 10 φορές μεγαλύτερη από τη φυσιολογική πριν από τη γέννηση, σύμφωνα με τις μελέτες μας στο Ρόσλιν. Αυτές οι συχνότητες αποτυχιών είναι πολύ απογοητευτικές για τους ερευνητές που εργάζονται με πειραματόζωα και ασφαλώς δεν επιτρέπουν ούτε καν τη σκέψη για εφαρμογή τέτοιας μεθοδολογίας σε ανθρώπους.

Ακόμα και αν η τεχνική βελτιωνόταν, θα έπρεπε να διερωτηθούμε ποια πρακτική αξία θα είχε η κλωνοποίηση ολόκληρου όντος. Ποια θα ήταν η ακριβής διαφορά μεταξύ ενός «κλωνοποιημένου» βρέφους και

ενός παιδιού που έχει γεννηθεί με φυσικό τρόπο – και γιατί θα επιθυμούσαμε ένα κλωνοποιημένο;

Το κλωνοποιημένο παιδί θα ήταν ένα γενετικώς γνήσιο, ίδιο, δίδυμο του αρχικού και άρα φυσικώς πολύ όμοιο –πολύ περισσότερο όμοιο απ' ό,τι ο φυσικός γονέας προς το παιδί του. Η ανθρώπινη προσωπικότητα όμως αναδύεται από τις επιδράσεις των γονιδίων, που κληρονομούμε (από τη φύση μας) και από τους περιβαλλοντικούς παράγοντες, στους οποίους εκτιθέμεθα (από την ανατροφή μας). Δύο κλώνοι θα αναπτύξουν διακεκριμένες προσωπικότητες, όπως οι δίδυμοι αναπτύσσουν μοναδικά χαρακτηριστικά ταυτότητας. Και επειδή το αντίγραφο θα γεννιέται συχνά σε διαφορετική οικογένεια, τα κλωνοποιημένο δίδυμα θα είναι λιγότερο όμοια ως προς την προσωπικότητά τους από τα φυσικά γνήσια (ίδια) δίδυμα.

Αρχικώς τίθεται το ερώτημα: γιατί «να αντιγράφονται» άνθρωποι; Ζευγάρια που δεν μπορούν να κάνουν παιδιά θα μπορούσαν να επιλέξουν να αποκτήσουν παιδί αντίγραφο ενός από τους δύο συζύγους αντί να δεχθούν τη παρείσφρηση γονιδίων από δότη. Η γυναίκα μου και εγώ έχουμε δύο δικά μας παιδιά και ένα υιοθετημένο, αλλά θα επιθυμούσα να διερευνήσω τι θα μπορούσε να συμβεί στο γάμο μου εάν μπορούσε να παραχθεί ένα αντίγραφο μου για την αντιμετώπιση ενδεχόμενης έλλειψης γονιμότητας. Η γυναίκα μου και εγώ πρωτοσυναντηθήκαμε στο γυμνάσιο. Πώς θα αισθανόταν απέναντι σε ένα φυσικό αντίγραφο του νεαρού άνδρα, τον οποίο ερωτεύτηκε; Πώς θα μπορούσε ο καθένας μας να ζήσει με τον εαυτό του (αντίγραφο μας) ως μέλος της οικογένειας; Ασφαλώς, ο κλώνος μεγαλύτερης ηλικίας –εγώ σ' αυτή την περίπτωση– θα πίστευα ότι γνωρίζω (καλύτερα) πώς θα έπρεπε να συμπεριφέρεται το αντίγραφό μου

και θα ήταν πιθανότερο να επιβάλω τις προσδοκίες μου σ' αυτό σε σύγκριση προς το μέσο πατέρα στο παιδί του. Πάνω απ' όλα πώς ένας έφηβος θα αντιμετώπιζε εμένα, έναν μεγάλης ηλικίας άνδρα με φαλάκρα, στον οποίο θα έβλεπε το φυσικό του μέλλον;

Καθένας από μας μπορεί να φανταστεί υποθετικές οικογένειες δημιουργημένες με την είσοδο σ' αυτές κλωνοποιημένου παιδιού – για παράδειγμα αντίγραφο ενός από τους συντρόφους σε μια ομοφυλόφιλη σχέση ή ενός ανύμφευτου ή ανύπαντρου γονέα. Αυτό που λείπει απ' όλη αυτή τη θεώρηση είναι η εξέταση του ερωτήματος για το ποια είναι τα συμφέροντα του κλωνοποιημένου παιδιού. Επειδή δεν υπάρχει μορφή έλλειψης γονιμότητας, η οποία να αντιμετωπίζεται μόνο με κλωνοποίηση, δεν θεωρώ αποδεκτές αυτές τις προτάσεις. Οι προβληματισμοί μου δεν έχουν θρησκευτικές βάσεις, ούτε βασίζονται σε εσώτερη ηθική αρχή. Η άποψή μου είναι μάλλον ότι θα είναι δύσκολο σε οικογένειες δημιουργημένες με αυτό τον τρόπο να προσφέρουν κατάλληλο περιβάλλον για το παιδί. [...]

Η αντιγραφή προτείνεται επίσης σαν τρόπος, με τον οποίο οι γονείς θα αποκτούν το παιδί των ονείρων τους.

Ζευγάρια θα είναι πιθανόν να μπορούν να επιλέγουν την απόκτηση αντίγραφου ενός σταρ του κινηματογράφου, ενός γνωστού αθλητή ή ενός επιστήμονα, ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους.

Αλλά, επειδή η προσωπικότητα είναι εν μέρει μόνο αποτέλεσμα της γενετικής κληρονομιάς του ατόμου, είναι βέβαιο ότι θα προκληθούν συγκρούσεις στην περίπτωση, κατά την οποία το κλωνοποιημένο παιδί αποτύχει να αναπτύξει τα ίδια ενδιαφέροντα με το πρωτότυπο. Τι θα συμβεί εάν το αντίγραφο του Αϊνστάιν δεν δείξει ενδιαφέρον για την επιστήμη; Ή εάν ένας παίκτης του φουτ μπολ ενδιαφερθεί να γίνει ηθοποιός; Η επι-

τυχία εξαρτάται επίσης από την τύχη. Τι θα συμβεί εάν το παιδί δεν ανταποκριθεί στις ελπίδες και τα όνειρα του γονέα, απλώς από κακή του τύχη;

Κάθε παιδί πρέπει να είναι επιθυμητό γι' αυτό που είναι ως άτομο. Παράγοντας ένα αντίγραφο του εαυτού του ή ενός φημισμένου προσώπου ο γονεύς προδιαγράφει σκοπίμως τον τρόπο που αυτός ή αυτή επιθυμεί να αναπτυχθεί το παιδί. Στα πρόσφατα χρόνια ιδιαιτέρως στις ΗΠΑ δίνεται σημασία στο δικαίωμα των ατόμων να αναπαράγουν με τρόπους που επιθυμούν. Προτείνω ότι υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη να προσεχθούν τα συμφέροντα του παιδιού και να απορριφθούν οι προταθείσες χρήσεις της κλωνοποίησης. [...]

Επιπλέον υπάρχουν πολλά που δεν γνωρίζουμε όσον αφορά την κλωνοποίηση σχετικώς με τη γήρανση. Καθώς γηράσκουμε επέρχονται μεταβολές στα κύτταρά μας, οι οποίες περιορίζουν τις φορές που αυτά μπορούν να αναπαράγουν. Το ρολόι της ηλικίας επανατοποθετείται στην αρχή με τη φυσιολογική αναπαραγωγή, με την παραγωγή σπέρματος και ωαρίων γι' αυτό τα παιδιά κάθε νέας γενιάς έχουν πλήρη διάρκεια ζωής. Δεν είναι ακόμη γνωστό κατά πόσον η γήρανση αναστρέφεται κατά την κλωνοποίηση ή εάν η φυσιολογική διάρκεια ζωής του κλώνου περιορίζεται κατά τα χρόνια, τα οποία έχει ήδη ζήσει ο γονεύς του. Επίσης υπάρχει το πρόβλημα των γενετικών λαθών που συσσωρεύονται στα κύτταρά μας.

Υπάρχουν συστήματα στον οργανισμό μας που αναζητούν και διορθώνουν τα λάθη κατά τη διάρκεια της φυσιολογικής αναπαραγωγής· δεν είναι όμως γνωστό ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει κατά την κλωνοποίηση. Υπάρχει επείγουσα ανάγκη να γίνουν έρευνες, οι οποίες θα μετρήσουν τη διάρκεια ζωής και

θα προσδιορίσουν τις αιτίες θανάτου ζώων που παρήχθησαν με κλωνοποίηση.

Απομένουν επίσης σημαντικά ερωτήματα για το ποια είναι τα καταλληλότερα μέσα και οι τρόποι για τον έλεγχο της ανάπτυξης και για τη χρησιμοποίηση αυτών των τεχνικών. Θεωρείται δεδομένο ότι η παραγωγή και η πώληση φαρμάκων θα ελέγχεται από τις κυβερνήσεις, αλλά δεν ήταν έτσι πάντα.

Υπάρχουν πολλά ακόμα που πρέπει να μάθουμε για τη βιολογία της κλωνοποίησης. Ο χρόνος που θα χρειασθεί γι' αυτές τις έρευνες θα δώσει την ευκαιρία σε κάθε κοινωνία να αποφασίσει πώς επιθυμεί να χρησιμοποιείται η τεχνική της κλωνοποίησης. Κάποτε στο μέλλον η κλωνοποίηση θα έχει πολλά να προσφέρει στην ιατρική των ανθρώπων, αλλά πρέπει να τη χρησιμοποιούμε με προσοχή.

Ίαν Γουίλματ
Περιοδικό «Time»
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Να αποδώσετε σε ένα σχεδιάγραμμα την άποψη και τους προβληματισμούς του συγγραφέα αναφορικά με τη διαμάχη για την κλωνοποίηση ανθρώπων.
2. Πώς απαντούν οι υποστηρικτές της κλωνοποίησης ανθρώπων στο ερώτημα: γιατί να «αντιγράφονται» άνθρωποι; Ποιες είναι οι περιπτώσεις, για τις οποίες προτείνουν την κλωνοποίηση;

3. Τι είδους και ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να αντικρούσει τις απόψεις σχετικά με τις προτεινόμενες χρήσεις της κλωνοποίησης του ανθρώπου;
4. Γιατί, κατά την άποψη του Wilmut, το θέμα της κλωνοποίησης ανθρώπων πρέπει ν' αντιμετωπιστεί πρωτίστως από την πλευρά του κλωνοποιημένου παιδιού; Ποια είναι η δική σας άποψη πάνω στο θέμα αυτό;
5. Μπορείτε να φανταστείτε ότι η τεχνική της κλωνοποίησης ανθρώπων θα αποκτήσει στο μέλλον και μια οικονομική-εμπορική διάσταση; Ποιο ρόλο θα παίξει το Διαδίκτυο για την υλοποίηση της διάστασης αυτής; Να δώσετε παραδείγματα που τεκμηριώνουν την άποψή σας.
6. Με αφορμή τον επίλογο του άρθρου, συζητήστε στην τάξη για τις πιθανές θετικές χρήσεις της κλωνοποίησης στο χώρο της ιατρικής αλλά και για τα νομικά, ηθικά και επιστημονικά πλαίσια, που θεωρείτε απαραίτητα, ώστε αυτές να καθορίζονται με ασφάλεια.

Ηλεκτρονικοί υπολογιστές: Κίνδυνος ή νέες δυνατότητες για τον άνθρωπο;

[...] Θα αντιμετωπίζατε αρνητικά την προοπτική κατασκευής ενός τεχνητού εγκεφάλου;

«Κατ' αρχάς πιστεύω ότι πρέπει να είμαστε προσεκτικοί όταν χρησιμοποιούμε τη λέξη «εγκέφαλος». Υπάρχουν πολλά στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ο εγκέφαλος που τον κάνουν να μοιάζει με ηλεκτρονικό υπολογιστή. Αυτό κανείς δεν το αμφισβητεί».

Με συγχωρείτε που σας διακόπτω, αλλά πριν από όλα θα ήθελα να ξέρω τι εννοείτε εσείς όταν λέτε τη λέξη «εγκέφαλος».

«Είναι λίγο δύσκολο να δώσει κανείς τον ορισμό, πολύ περισσότερο δε να μεταφράσει αυτή τη λέξη από τα αγγλικά σε άλλες γλώσσες. Από τη μία έχει να κάνει με τη συνείδηση –και αυτό για μένα είναι το μεγαλύτερο από τα μυστήρια του μυαλού. Ό,τι δηλαδή έχει να κάνει με την ενσυνείδητη σκέψη, η οποία είναι τελείως διαφορετική από την μηχανική λειτουργία της σκέψης... Έχω αυτή την εντύπωση –παρ' όλο που δεν έχω στοιχεία για να μπορώ να το αποδείξω. Κατά την άποψή μου ένας (ηλεκτρονικός) υπολογιστής ούτε κατά διάνοια δεν διαθέτει χαρακτηριστικά όπως η συνείδηση. Είναι κάτι εντελώς άγνωστο προς τη λειτουργία του. Αν και υπάρχουν πράγματα που ένας υπολογιστής τα κάνει πολύ καλά, όπως το να παίζει σκάκι, για παράδειγμα. Τα κάνει όμως με τρόπο τελείως διαφορετικό από ό,τι θα τα έκανε ένας άνθρωπος. Ο άνθρωπος κατά το ήμισυ λειτουργεί μηχανικά και κατά

το υπόλοιπο ήμισυ σκέφτεται. Η σκέψη είναι διαδικασία που ανάγεται στη συνείδηση. Το να κάνεις υπολογισμούς δεν έχει σχέση με αυτό, παρ' όλο που κάποιοι πιστεύουν ότι όταν μιλάμε για υπολογισμούς ενός συγκεκριμένου επιπέδου εμπεριέχεται σε αυτούς η λειτουργία της συνείδησης. Εγώ διαφωνώ, και μάλιστα πιστεύω ότι υπάρχουν ισχυρότατα επιχειρήματα για να αποδείξει κανείς ότι δεν είναι έτσι».

Επομένως δεν πιστεύετε ότι κάποια στιγμή οι μηχανές θα κυριαρχήσουν...

«Όχι, δεν το νομίζω. Σήμερα η λειτουργία των ρομπότ ελέγχεται από ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Υπάρχουν άνθρωποι, όπως ο Κέβιν Μόρικ στη Βρετανία, οι οποίοι πιστεύουν ακράδαντα ότι αυτό είναι κάτι κακό, γιατί θα οδηγήσει στον απόλυτο έλεγχο από την πλευρά των μηχανών, και άλλοι, όπως ο Χανς Μόριβεκ στην Αμερική, οι οποίοι αντιμετωπίζουν θετικά μια τέτοια προοπτική. Δέχονται δηλαδή ότι κάποια ημέρα οι μηχανές θα αποκτήσουν τον απόλυτο έλεγχο και δεν έχουν κανένα πρόβλημα ως προς αυτό. Προσωπικά πιστεύω ότι και οι δύο έχουν άδικο. Είναι σαν να αποδίδουν και οι δύο στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές ιδιότητες τις οποίες δεν έχουν –επιθυμίες και ικανότητα να αισθάνονται. Τα κομπιούτερ κάνουν ό,τι τους λέμε εμείς. Άλλωστε αυτό εννοεί κανείς όταν λέει «ρομπότ» –την έλλειψη της δυνατότητας να αισθάνεσαι και να καταλαβαίνεις κάτι από μόνος σου. Σίγουρα υπάρχουν κίνδυνοι, αλλά δεν προέρχονται από τις μηχανές. Αφορούν τη δική μας αδυναμία να καταλάβουμε τι ακριβώς κάνουν αυτές και πώς λειτουργούν. Το αποτέλεσμα είναι να τους αποδίδουμε δύναμη μεγαλύτερη από αυτήν που στην πραγματικότητα έχουν και ως άνθρωποι να χάνουμε

την αυτοεκτίμησή μας, πιστεύοντας ότι οι μηχανές κάνουν τα πράγματα καλύτερα από ό,τι εμείς. Νομίζουμε ότι παίζουν καλύτερο σκάκι από εμάς, άρα πρέπει να είναι ανώτερες. Αυτός λοιπόν πιστεύω ότι είναι και ο μεγαλύτερος κίνδυνος από όσους υπάρχουν και απορρέουν από τις εξελίξεις της επιστήμης σήμερα.

Υπάρχει κάτι στο μέλλον το οποίο φοβάστε;

«Σε γενικές γραμμές ο προβληματισμός που υπάρχει έχει να κάνει με το γεγονός ότι δεν γνωρίζουμε τις συνέπειες της τεχνολογικής εξέλιξης. Αυτή νομίζω ότι είναι και η μεγαλύτερη δυσκολία· από τη μία η αδυναμία να κατανοήσουμε κάποια πράγματα, από την άλλη οι πιέσεις που ασκούνται από την πλευρά του εμπορίου και οι οποίες σαφώς δεν έχουν στόχο το γενικό καλό. Εννοώ δηλαδή ότι σε επίπεδο ατομικής πρωτοβουλίας μπορούν κάποιοι άνθρωποι, εκμεταλλευόμενοι τις δυνατότητες της τεχνολογίας, να προωθήσουν ατομικά τους συμφέροντα που να μην αφορούν τον υπόλοιπο κόσμο». [...]

[...] Αν είχατε τη δυνατότητα να μπειτε στη μηχανή του χρόνου και να βρεθείτε στο μέλλον, πώς θα το φανταζόσασταν;

[...] «Μάλλον θέλετε να μάθετε πώς φαντάζομαι το μέλλον. Τι θα έβλεπα αν είχα τη δυνατότητα να βρεθώ εκεί. Αυτό, ξέρετε, είναι κάτι που το σκέφτονται πολλοί άνθρωποι εν όψει της καινούργιας χιλιετίας που πλησιάζει. Προσωπικά θα δίσταζα να αποτολμήσω προβλέψεις. Προφανώς οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές θα παίζουν σημαντικό ρόλο. Ίσως κάποια στιγμή σταματήσουν να εξελίσσονται και σταθεροποιηθούν σε

ένα ορισμένο πλαίσιο δυνατοτήτων. Προς στιγμήν όμως δεν το βλέπω να συμβαίνει. Το πρόβλημα δεν είναι ότι ίσως κάποια στιγμή τα κομπιούτερ θα κάνουν τα πάντα στη θέση μας. Ας μην ξεχνάμε ότι η ζωή γίνεται ολοένα και πιο περίπλοκη. Αγοράζοντας σήμερα ένα κομπιούτερ πολύ γρήγορα θεωρείται ξεπερασμένο και καλείσαι να προσαρμοστείς στον χειρισμό καινούργιων συστημάτων. Υπάρχει μια περίπλοκη σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις κοινωνικές πιέσεις, στο εμπόριο και στις επιστημονικές εξελίξεις. Είναι προφανές ότι τα δύο πρώτα καθορίζουν και διαμορφώνουν το τελευταίο. Γι' αυτό και τα βήματα που γίνονται σήμερα στην επιστήμη είναι τεράστια, επειδή ακριβώς οι πιέσεις που ασκούνται προέρχονται από την κοινωνία και πολύ περισσότερο από τις ανάγκες του εμπορίου. Κάτω από αυτές τις συνθήκες είναι δύσκολο να υπάρξει ισορροπία.

Αντιθέτως, στο παρελθόν τα πράγματα γίνονταν πιο αργά και μέσα από έλεγχο. Από το ένα στάδιο στο επόμενο εξασφαλιζόταν μια ισορροπία. Πάντως με τους ρυθμούς με τους οποίους προχωράει η εξέλιξη σήμερα, είναι πολύ δύσκολο να κάνεις οποιαδήποτε πρόβλεψη». [...]

Συνέντευξη του Ρότζερ Πένροουζ
στο Θανάση Λάλα
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Ποια είναι, κατά την άποψη του Πένροουζ, η διαφορά της ανθρώπινης από την ηλεκτρονική σκέψη;
2. Ποια είναι η άποψη και η επιχειρηματολογία του αναφορικά με την ενδεχόμενη κυριαρχία των ρομπότ στο μέλλον;

3. Ποιος είναι, κατά την άποψη του Πένροουζ, ο μεγαλύτερος κίνδυνος από όσους υπάρχουν και απορρέουν από τις εξελίξεις της σύγχρονης επιστήμης; Συμφωνείτε με τη διαπίστωσή του;
4. Ποιοι είναι οι φόβοι του Πένροουζ για το μέλλον της τεχνολογικής εξέλιξης; Μπορείτε να προσθέσετε και τους προσωπικούς σας φόβους αναφορικά με το θέμα αυτό;
5. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές πιέσεις, στο εμπόριο και στις επιστημονικές εξελίξεις; Μπορείτε να δώσετε ένα παράδειγμα που διασαφηνίζει τις σχέσεις αυτές;

Το Τμήμα της Προόδου

Γιατί βάζει το στοχαστικό και ευαίσθητο άνθρωπο του καιρού μας σε ανησυχία η τεράστια ανάπτυξη της τεχνικής που χαρακτηρίζει τον αιώνα μας; Το τι χρωστάει ο πολιτισμός, όχι μόνο ο υλικός αλλά και ο πνευματικός, στις τεχνικές κατακτήσεις, είναι τόσο αυτονόητο και χιλιοειπωμένο, που δεν αξίζει τον κόπο να το επαναλάβομε. Αυτές του έκαναν όχι μόνο ευκολότερη και αποδοτικότερη την εργασία, αλλά τον απελευθέρωσαν από πολλές σκλαβιές, οικονομικές και ηθικές, και άνοιξαν το δρόμο προς την κατάκτηση των πολιτικών ελευθεριών. Τώρα λοιπόν γιατί φοβόμαστε αυτή την κίνηση που διαρκώς προχωρεί προς όλο και πιο θαυμαστές πραγματοποιήσεις; Ποτέ άλλοτε δεν είδε ο κόσμος τις ανέσεις και τον όλβο των δικών μας ημερών. Ποτέ στο παρελθόν δεν είχε ο άνθρωπος υπό τον έλεγχο του τόσες δυνάμεις φυσικές, όσες έχει σήμερα. Τελειοποίησε τις κατασκευές του (τις κάθε λογής κατά-σκευές) έως τέτοιο βαθμό, που και ο ίδιος δε μπορεί πια ν' αναμετρήσει την έκταση και την

ποικιλία των δυνατοτήτων τους. Τι έχει λοιπόν να φοβηθεί; Γιατί τον τρομάζει αυτή η εκπληκτική πρόοδος, που, ακόμη και αν δεν συνεχιστεί με τον ίδιο ρυθμό στο μέλλον, πάλι στην ακμή που έχει φτάσει σήμερα εμπνέει το δέος;

[...] Είναι τάχα η μηχανή αιτία των αντινομιών¹, όπου στριφογυρίζει ο πολιτισμός μας χωρίς να βρίσκει διέξοδο; Ή μήπως αυτή ακριβώς είναι που με την εξάπλωση και την τελειοποίησή της θα προωθήσει την ανθρωπότητα σε νέες εξελίξεις και θα λύσει τα δεινά προβλήματα που μας περιζώνουν; [...] Η τελειοποιημένη και παντοδύναμη «μηχανή» εγκαινίασεν ένα νέο τρόπο ζωής, δεν είναι όμως κατά βάθος η αιτία των οικονομικοπολιτικών συγκρούσεων που ταλαιπωρούν τη σημερινή ανθρωπότητα, αλλά ο λόγος που οι συγκρούσεις αυτές επήραν μεγαλύτερη έκταση και έγιναν οξύτερες. Έβαλε δηλαδή ανώτερο εκθέτη στα γεγονότα, μεγάλωσε την κλίμακα και μαζί την έντασή τους. [...] Ένας οξυδερκής παρατηρητής που δεν στέκει στην επιφάνεια των πραγμάτων, πολύ καλά καταλαβαίνει ότι οσοδήποτε τέλεια κι αν είναι μια τεχνική κατασκευή, δεν παύει να είναι όργανο στα χέρια του ανθρώπου που τη μεταχειρίζεται. Το όργανο τούτο, φυσικά, απλώνει και πολλαπλασιάζει τη δύναμη του κατόχου του, δεν δημιουργεί όμως και τις προθέσεις του. Ας μη μετατοπίζουμε λοιπόν τις ευθύνες από τη βούληση των έμψυχων όντων που δημιουργούν με τη δραστηριότητά τους την ιστορία, στις άψυχες μηχανές που μεταχειρίζονται τα όντα αυτά για να επιτύχουν ό,τι επιδιώκουν. Το χέρι που φτιάχνει και κινεί τη μηχανή είναι υπαίτιο για το καλό, όπως και για το κακό που εκείνη κάνει.

¹ αντινομία: αντιφατικότητα

Το μαχαίρι στα χέρια του γιατρού δίνει τη ζωή, στα χέρια του κακούργου την αφαιρεί.

[...] Αλλά το ζήτημα έχει και μιαν άλλη άποψη, και αυτήν θέλω τώρα να παρουσιάσω. Η εκπληκτική ανάπτυξη της τεχνικής στα χρόνια μας δεν ωφέλησε ούτε έβλαψε εξίσου όλες τις χώρες της γης και όλους τους ανθρώπους κάθε κοινωνίας. Απεναντίας έκανε μια νέα κατάταξη των δυνάμεων και δημιουργήσε μια νέα και πολύ επικίνδυνη ανισότητα ανάμεσα στους λαούς της οικουμένης και στις κοινωνικές τάξεις μέσα στον ίδιο το λαό. Γιατί η τελειοποιημένη μηχανή των ημερών μας κοστίζει τεράστια χρηματικά ποσά –γίνεται από σπάνια, επομένως πολύτιμα, υλικά και κατασκευάζεται σε εργοστάσια που η αξία των εγκαταστάσεων τους φτάνει σε αστρονομικούς αριθμούς. Λίγοι λοιπόν μέσα σε μια χώρα και λίγες χώρες μέσα στον κόσμο μπορούν ν' αποκτήσουν αυτά τα δαπανηρότατα τεχνικά θαύματα. Αυτοί οι λίγοι όμως άνθρωποι και λαοί συγκεντρώνουν με τούτο τον τρόπο στα χέρια τους ανυπολόγιστα μεγάλη δύναμη. Και επειδή η δύναμη διαρκώς ανοίγει την όρεξη για μεγαλύτερη δύναμη, οι μεγιστάνες των μηχανών, άτομα, εταιρίες, τρασς, κόμματα, κράτη, έχουν γίνει οι νέοι κύριοι του κόσμου, αυτοί που επιβάλλουν τη θέλησή τους ως νόμο στους άλλους και αποφασίζουν αυθαίρετα για την τύχη του πλανήτη μας. Έτσι δημιουργείται σιγά-σιγά ένας νέος δεσποτικός καισαρισμός, φοβερότερος από κάθε προηγούμενο, αφού κανείς αντίστοιχος του στο παρελθόν δεν είχε στα χέρια του τα τεχνητά μέσα που δια-θέτει αυτός σήμερα, και στο έπακρο επικίνδυνος για τις ελευθερίες των ατόμων και για την ειρήνη του κόσμου. [...]

Στην τεχνική των πολύπλοκων ρυθμιστικών μηχανημάτων, των ρομπότ, των ηλεκτρονικών εγκεφάλων

και παρόμοιων κατασκευών έχει δοθεί το όνομα cybernetics, που άλλο δεν είναι παρά η ελληνική λέξη «κυβε-ρνητική»². Οι ειδικοί προβλέπουν ότι τα μηχανικά αυτά τέρατα, με την τελειότητα που ολοένα αποκτούν, θα μπορούν και στο μέλλον να «κυβερνούν» από μακριά και να εκτελούν έως τις παραμικρές λεπτομέρειες έργα δυσκολότατα που απαιτούν σήμερα μυριάδες ανθρώπων, και μάλιστα προικισμένων με μυϊκές και διανοητικές δυνάμεις όχι συνηθισμένες. Παράλληλα προς αυτήν έχει αναπτυχθεί και διαρκώς τελειοποιείται μια άλλη «κυβερνητική» πολιτική που με τους μηχανισμούς του κόμματος, του τύπου, του ραδιοφώνου και άλλων μέσων υποβολής των μαζών ρυθμίζει κατά ενιαίο τρόπο και διευθύνει προς ορισμένη κατεύθυνση τις ιδέες, τα συναισθήματα, τη βούληση των ανθρώπων. Πλούτος και δύναμη από το ένα μέρος, από το άλλο πενία και έλλειψη προστασίας διανοητικής και ηθικής απέναντι στις καταχθόνιες μηχανές της μαζικής υποβολής. Τι περιμένει τον άνθρωπο κάτω απ' αυτόν το φοβερό τροχό της μοίρας που έρχεται να τον συνθλίψει –δε χρειάζεται πολλή σοφία να το μαντέψει κανείς. Ο εξανδραποδισμός...

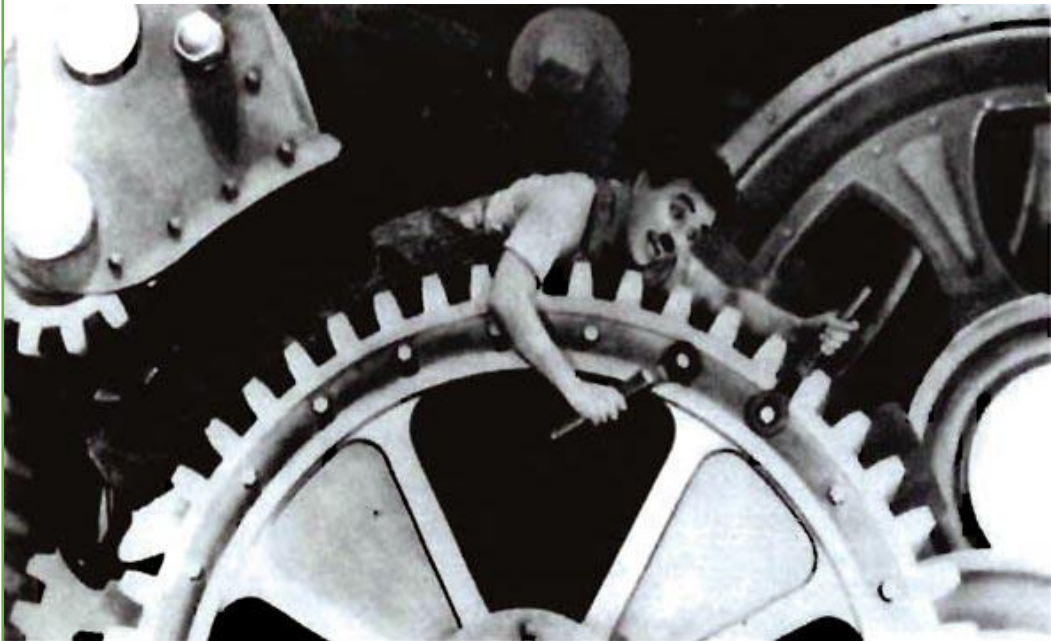
Αυτό θα είναι άραγε το τίμημα της προόδου; Και το αξίζει; Ιδού η απορία.

Ε. Π. Παπανούτσος
«Επίκαιρα και ανεπίκαιρα»

² Κυβερνητική: Από το ελληνικό ρήμα κυβερνώ. Ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγραφούν οι επιστήμες εκείνες που ασχολούνται με τους μηχανισμούς επικοινωνίας και ελέγχου τόσο στους ζωντανούς οργανισμούς (ανθρώπους και ζώα), όσο και στις σύγχρονες πολύπλοκες ηλεκτρονικές μηχανές.

1. Ποιες είναι οι θετικές επιπτώσεις της τεχνολογικής ανάπτυξης, σύμφωνα με τον συγγραφέα, και σε ποιους τομείς τις εντοπίζει;
2. Πού τοποθετεί ο συγγραφέας την αιτία της θετικής ή αρνητικής λειτουργίας των μηχανών;
3. Γιατί η ανάπτυξη της τεχνικής αποτελεί στα χρόνια μας παράγοντα ανισότητας ανάμεσα σε λαούς και κοινωνικές τάξεις; Να εντοπίσετε και να αναπτύξετε μια συγκεκριμένη μορφή ανισότητας που δημιούργησε η τεχνική πρόοδος.
4. Ποιες τεχνολογικές ανακαλύψεις της εποχής μας σχετίζονται με τον όρο «κυβερνητική» και ποιος είναι ο μέγιστος κίνδυνος που απειλεί τον άνθρωπο από τη χρήση τους, σύμφωνα με το συγγραφέα; Πώς σχετίζονται τα τελικά του συμπεράσματα με τον τίτλο που έδωσε στο δοκίμιο του;

Chaplin . Μοντέρνοι Καιροί

Ήταν μια λαμπρή κρύα μέρα του Απρίλη, και τα ρολόγια έδειχναν μία η ώρα το μεσημέρι. Ο Ουίνστον Σμιθ, με το πηγούνι χωμένο στο στήθος του προσπαθώντας ν' αποφύγει τον απαίσιο άνεμο, γλίστρησε μέσ' από τις γυάλινες πόρτες του Μεγάρου της Νίκης, κουβαλώντας μαζί του κι ένα στρόβιλο σκόνης ανακατεμένης με άμμο. Ο διάδρομος ανάδινε μια ανάμικτη μυρωδιά από βρασμένο λάχανο και παλιά κουρελιασμένα χαλιά. Στην άκρη του διαδρόμου ήταν καρφωμένη στον τοίχο μια πελώρια χρωματιστή αφίσα. Έδειχνε ένα γιγάντιο πρόσωπο πλάτους περισσότερο από ένα μέτρο: ήταν το πρόσωπο ενός ανθρώπου γύρω στα σαράντα πέντε, μ' ένα παχύ μαύρο μουστάκι και τραχιά όμορφα χαρακτηριστικά. [...] Σε κάθε πάτωμα απέναντι από το ασανσέρ, υπήρχε η ίδια αφίσα με το γιγάντιο πρόσωπο που σε παρατηρούσε από τον τοίχο. Ήταν μια απ' αυτές τις φωτογραφίες που είναι έτσι φτιαγμένες ώστε τα μάτια να δίνουν την εντύπωση πως σε παρακολουθούν όπου κι αν βρίσκεσαι. Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΔΕΡΦΟΣ ΣΕ ΒΛΕΠΕΙ, έγραφε η λεζάντα από κάτω.

¹ Ο Τζωρτζ Όργουελ έγραψε το μυθιστόρημα αυτό στη δεκαετία του 1940 απογοητευμένος τόσο από την εξέλιξη της αστικής δημοκρατίας, όσο και από τα φαινόμενα ολοκληρωτισμού του σταλινικού καθεστώτος στη Σοβιετική Ένωση, στην επανάσταση της οποίας είχε πιστέψει. Πρόκειται για ένα έργο πολιτικής και επιστημονικής φαντασίας που περιγράφει με ζοφερά χρώματα τις προοπτικές για την ελευθερία του ανθρώπου.

Μέσα στο διαμέρισμα, μια γλυκιά φωνή διάβαζε δυνατά ένα κατάλογο στοιχείων που αφορούσαν την παραγωγή χυτοσιδήρου. Η φωνή ερχόταν από μια μακρόστενη μετάλλινη πλάκα σαν θαμπό καθρέφτη που αποτελούσε μέρος της επιφάνειας του δεξιού τοίχου. Ο Ουίνστον γύρισε ένα διακόπτη και η φωνή εξασθένησε κάπως, αν και οι λέξεις διακρίνονταν ακόμα. Η συσκευή αυτή (τηλεοθόνη την έλεγαν) μπορούσε μεν να σκοτεινιάσει, αλλά δεν υπήρχε τρόπος να την κλείσει κανείς εντελώς. Προχώρησε προς το παράθυρο. [...]

Το πρόσωπο με το μεγάλο μουστάκι δέσποζε σε κάθε καίριο σημείο των δρόμων. Υπήρχε μια τέτοια αφίσα στην πρόσοψη του απέναντι σπιτιού. Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΔΕΡΦΟΣ ΣΕ ΒΛΕΠΕΙ, έγραφε η λεζάντα, ενώ τα σκοτεινά μάτια κοίταζαν βαθιά, διαπεραστικά μέσα στα μάτια του Ουίνστον. Κάτω, στο δρόμο μια άλλη αφίσα, ξεσχισμένη στη μια γωνιά παράδερνε σπασμωδικά στον άνεμο, σκεπάζοντας και ξεσκεπάζοντας διαδοχικά τη μοναδική λέξη ΑΓΓΣΟΣ (Αρχικά του Αγγλικός Σοσιαλισμός). Σε μακρινή απόσταση ένα ελικόπτερο έκανε βουτιές ανάμεσα στις στέγες, αιωρείτο στον αέρα σαν μύγα, κι ορμούσε ξανά προς τα εμπρός με μια καμπυλωτή κίνηση. Ήταν η Αστυνομική περίπολος που κατασκόπευε μέσα στα παράθυρα του κόσμου. Οπωσδήποτε, οι περιπολίες δεν είχαν σημασία. Μόνο η Αστυνομία της Σκέψης είχε σημασία.

Πίσω από την πλάτη του Ουίνστον, η φωνή από την τηλεοθόνη φλυαρούσε ακόμα για το σίδηρο, και για την υπερκάλυψη του Ενάτου Τρίχρονου Σχεδίου. Η τηλεοθόνη ήταν ταυτόχρονα πομπός και δέκτης. Μπορούσε να συλλάβει κάθε θόρυβο που προερχόταν από τον Ουίνστον, και που ήταν πάνω από το επίπεδο ψιθύρου. Επί πλέον, όσο βρισκόταν μέσα στο οπτικό πεδίο της μετάλλινης πλάκας, οι κινήσεις του

μπορούσαν να παρακολουθούνται όπως και ν' ακούγονται. Βεβαίως, δεν υπήρχε τρόπος να ξέρει κανείς ποια ακριβώς στιγμή παρακολουθούσαν. Το πόσο συχνά ή με ποιο σύστημα συνδεόταν η Αστυνομία της Σκέψης με την κάθε συσκευή, μόνο να το μαντέψει μπορούσε κανείς. Θα μπορούσε ακόμα να διανοηθεί κανείς ότι παρακολουθούσαν τους πάντες συνεχώς. Οπωσδήποτε πάντως μπορούσαν να συνδεθούν με τη συσκευή σου όποτε ήθελαν. Έπρεπε να ζεις –συνήθισες να ζεις (αυτή η συνήθεια είχε καταλήξει να γίνει ένστικτο) με την προϋπόθεση ότι κάθε ήχος που έβγαζες ακουγόταν, και ότι κάθε σου κίνηση παρακολουθείτο, εκτός αν ήταν σκοτάδι.

Ο Ουίνστον εξακολουθούσε να έχει την πλάτη του γυρισμένη στην τηλεθόνη. Ήταν πιο ασφαλές· παρ' όλο, που, όπως ήξερε πολύ καλά, ακόμα και μια πλάτη μπορεί να είναι αποκαλυπτική. Ένα χιλιόμετρο μακριά το Υπουργείο Αλήθειας, όπου εργαζόταν, υψωνόταν τεράστιο και άσπρο πάνω από το γυμνό τοπίο. [...]

Το Υπουργείο Αλήθειας –ΥΠΑΛ, στη Νέα Ομιλία²– είχε χτυπητή διαφορά από κάθε τι που το περιστοίχιζε. Ήταν μια πελώρια πυραμιδοειδής οικοδομή από άσπρο αστραφτερό μπετόν, που από πάτωμα σε πάτωμα υψωνόταν τριακόσια μέτρα στον αέρα. Από τη θέση που στεκόταν ο Ουίνστον, μόλις μπορούσε να διαβάσει στην άσπρη πρόσοψη του κτιρίου τα κομψά γράμματα που σχημάτιζαν τα τρία συνθήματα του Κόμματος:

**Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΕΙΡΗΝΗ
Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΣΚΛΑΒΙΑ
Η ΑΓΝΟΙΑ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΜΗ**

² Η Νέα Ομιλία είναι η επίσημη γλώσσα της Ωκεανίας, της φανταστικής χώρας του μυθιστορήματος.

Το Υπουργείο Αλήθειας, είχε –όπως λεγόταν– τρεις χιλιάδες δωμάτια πάνω από την επιφάνεια του εδάφους, και αντίστοιχες υπόγειες διακλαδώσεις. Σκορπισμένα μέσα στο Λονδίνο βρίσκονταν τρία ακόμα κτίρια με παρόμοια εμφάνιση και όγκο. Με τον όγκο τους δέσποζαν τόσο πολύ σ' όλη την αρχιτεκτονική της πόλης που αν βρισκόσουν στη στέγη του Μεγάρου της Νίκης μπορούσες να τα δεις και τα τέσσερα ταυτόχρονα. Στέγαζαν τα τέσσερα Υπουργεία στα οποία είχε διαιρεθεί ολόκληρος ο Κυβερνητικός μηχανισμός. Το Υπουργείο Αλήθειας, που ασχολείτο με τα νέα, την ψυχαγωγία, την εκπαίδευση και τις καλές τέχνες. Το Υπουργείο Ειρήνης, που ασχολείτο με τον πόλεμο. Το Υπουργείο Αγάπης, που αγρυπνούσε για την τήρηση της τάξης. Και το Υπουργείο της Αφθονίας, που ήταν υπεύθυνο για τα οικονομικά θέματα. Τα ονόματά τους στην Νέα Ομιλία ήταν: ΥΠΑΛ, ΥΠΕΙΡ, ΥΠΑΓ, και ΥΠΑΦ. [...]

Ο Ουίνστον γύρισε απότομα. Έντυσε τα χαρακτηριστικά του μ' εκείνη την έκφραση της ήσυχης αισιοδοξίας που έπρεπε να έχει όταν ατένιζε την τηλεοθόνη. Διέσχισε το δωμάτιο για να πάει στη μικροσκοπική κουζίνα. [...]

Ξαναγύρισε στο λίνινγκ ρουμ, και κάθισε σ' ένα μικρό τραπέζι που βρισκόταν στ' αριστερά της τηλεοθόνης. Έβγαλε από το συρτάρι του τραπεζιού ένα κοντυλοφόρο, ένα μελανοδοχείο, κι ένα χοντρό άγραφο τετράδιο, με σκληρό εξώφυλλο και κόκκινη ράχη.

Για κάποιο άγνωστο λόγο, η τηλεοθόνη στο λίνινγκ ρουμ ήταν τοποθετημένη ασυνήθιστα. Αντί να τοποθετηθεί όπως θα ήταν φυσικό στον ακρινό τοίχο, απ' όπου θα μπορούσε να επιθεωρεί όλο το δωμάτιο, βρισκόταν στο μακρύτερο τοίχο, απέναντι απ' το παράθυρο. Στη μια πλευρά του υπήρχε μια μικρή εσοχή στην οποία καθόταν τώρα ο Ουίνστον, και που όταν

χτιζόταν το διαμέρισμα, φαίνεται ότι προοριζόταν για ράφια βιβλιοθήκης. Με το να κάθεται σ' αυτή την εσοχή, και προς τα πίσω, ο Ουίνστον κατάφερνε να βρίσκεται έξω από το οπτικό πεδίο της τηλεθόνης. Μπορούσαν βέβαια να τον ακούν αλλά, όσο βρισκόταν σ' αυτή τη θέση, δεν μπορούσαν να τον δουν. Αυτή η ασυνήθιστη διαρρύθμιση του δωματίου απ' τη μια, και τούτο το τετράδιο που μόλις έβγαλε από το συρτάρι απ' την άλλη, του είχαν δώσει την ιδέα να κάνει αυτό που τώρα ετοιμαζόταν να κάνει.

Ήταν ένα παράξενο όμορφο τετράδιο. Τα φύλλα του ήταν από ένα λείο κρεμ χαρτί, κιτρινισμένο από το χρόνο, ένα είδος που δεν κατασκευαζόταν πια εδώ και σαράντα χρόνια το λιγότερο. Ο Ουίνστον μπορούσε πάντως να υποθέσει ότι το τετράδιο ήταν πιο παλιό. Το είχε δει πεταμένο στην βιτρίνα ενός πανάθλιου μικρού παλαιοπωλείου σε μια βρωμερή συνοικία (σε ποια ακριβώς δε θυμόταν) και κυριεύτηκε αμέσως από την ακατανίκητη επιθυμία να το αποκτήσει. Τα μέλη του Κόμματος υποτίθεται ότι δεν έπρεπε να πηγαίνουν σε συνηθισμένα μαγαζιά («να συναλλάσσονται με την ελεύθερη αγορά», έλεγαν), αλλά ο κανόνας δεν τηρείτο αυστηρά, γιατί υπήρχαν διάφορα πράγματα, όπως κορδόνια παπουτσιών και ξυραφάκια, που ήταν αδύνατον να προμηθευτεί κανείς με άλλο τρόπο. Είχε ρίξει μια γρήγορη ματιά πάνω-κάτω στο δρόμο, μετά γλίστρησε στο μαγαζί, και αγόρασε το τετράδιο για δυόμισι δολάρια. Εκείνη τη στιγμή δεν είχε συνειδητοποιήσει ότι το ήθελε για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό. Το μετέφερε σπίτι του μέσα στο χαρτοφύλακά του, έχοντας ένα αίσθημα ενοχής. Ακόμη και άγραφο τον εξέθετε σε κίνδυνο.

Αυτό που επρόκειτο να κάνει, ήταν ν' αρχίσει να κρατάει ημερολόγιο. Τούτη η πράξη δεν ήταν παράνομη (τίποτα δεν ήταν παράνομο, αφού δεν υπήρχαν πια

νόμοι) αλλά αν τον ανακάλυπταν ήταν σίγουρο πως θα τον τιμωρούσαν με θάνατο, ή τουλάχιστον με είκοσι πέντε χρόνια καταναγκαστικά έργα. Ο Ουίνστον έβαλε μια πένα στον κοντυλοφόρο και την καθάρισε. Η πένα ήταν αρχαϊκό εργαλείο που σπάνια το χρησιμοποιούσαν ακόμα και για υπογραφές· την είχε προμηθευτεί κρυφά, και με δυσκολία, απλώς και μόνο επειδή είχε το αίσθημα ότι αυτό το όμορφο χαρτί άξιζε να γραφτεί με μια αληθινή πένα αντί να γρατζουνιστεί από ένα στυλό. Πραγματικά, δεν ήταν συνηθισμένος να γράφει με το χέρι. Εκτός από πολύ σύντομες σημειώσεις, συνήθιζε να υπαγορεύει τα πάντα στο φωνογράφο, πράγμα που αποκλειόταν φυσικά σε τούτη την περίπτωση. Βούτηξε την πένα και το μελάνι και δίστασε για ένα δευτερόλεπτο. Μια τρεμούλα συντάραξε τα σωθικά του.

Το παν ήταν ν' αρχίσει να γράφει στο χαρτί. [...]

Τζωρτζ Όργουελ
«1984»

Μετάφραση: Ν. Μπάρτης

1. Συσχετίστε την τελευταία παράγραφο του δοκιμίου του Ε. Π. Παπανούτσου με τα αποσπάσματα του «1984». Τι διαπιστώνετε; Με βάση τις διαπιστώσεις σας, αναζητήστε τα κίνητρα του G. Orwell για τη συγγραφή του συγκεκριμένου μυθιστορήματος.
2. Εντοπίστε στο απόσπασμα τους τρόπους επιβολής του καθεστώτος στους πολίτες. Να τους ιεραρχήσετε με βάση την αποτελεσματικότητά τους στην επίτευξη του σκοπού που επιδιώκουν και να αιτιολογήσετε την ιεράρχησή σας.

3. Περιγράψτε την επίσημη χρήση της γλώσσας από το καθεστώς τόσο ως προς το περιεχόμενο, όσο και ως προς τη μορφή των λέξεων. Τι επιδιώκει, πιστεύετε, με τη συγκεκριμένη χρήση; Μπορείτε να εντοπίσετε ανάλογες χρήσεις της γλώσσας σήμερα; (αναφερθείτε σε φορείς και σε τομείς όπου κυρίως εμφανίζονται).
4. Περιγράψτε το συγκεκριμένο τρόπο, με τον οποίο το καθεστώς εκμεταλλεύεται την τεχνολογία για τον έλεγχο της ζωής των πολιτών και την εισβολή στο χώρο της ιδιωτικής τους ζωής. Μπορείτε να εντοπίσετε ανάλογες χρήσεις της τεχνολογίας σήμερα από φορείς εξουσίας (και ποιους;) για την επίτευξη παρόμοιων στόχων;
5. Πώς χαρακτηρίζετε την απόφαση του ήρωα ν' αρχίσει να κρατά ημερολόγιο; Στηρίξτε την απάντησή σας στα εξής στοιχεία:
 - A. στα υλικά που θα χρησιμοποιήσει για την πράξη του,
 - B. στον τρόπο, με τον οποίο τα προμηθεύτηκε, και στον απόκρυφο χαρακτήρα της απόφασης του,
 - Γ. στα πιθανά κίνητρα που τον οδηγούν σ' αυτή και στα αισθήματα που τον κατακλύζουν, όταν ξεκινά να την υλοποιήσει.

Οι νέες τεχνολογίες στη ζωή μας

Ποιες είναι οι κυριότερες νέες τεχνολογίες που θα καθορίσουν το μέλλον;

«Η έμφαση δεν δίδεται στις τεχνολογίες αλλά σε αυτό που θα κάνουν για τη ζωή μας. Θα μας περιτριγυρίζουν χιλιάδες προϊόντα της επανάστασης της πληροφορίας αλλά ποτέ δεν θα τα σκεφτόμαστε ως τεχνολογία της πληροφορίας. Απλώς θα ανήκουν στην καθημερινή ρουτίνα μας και θα επηρεάζουν εξίσου την προσωπική και την επαγγελματική ζωή μας». [...]

Πώς θα αλλάξει η προσωπική ζωή μας;

«Σχεδόν σε κάθε επίπεδο. Το πρωί θα σας ξυπνάει ένα τραγούδι, το οποίο θα σας το παρέχει η υπηρεσία αφύπνισής σας. Το τραγούδι αυτό δεν θα το έχετε ξανακούσει αλλά θα σας αρέσει. Η υπηρεσία θα γνωρίζει τα γούστα σας και θα επιλέγει τα τραγούδια που είναι πιο κοντά στις προτιμήσεις σας. Κατόπιν, μπορεί να σας βοηθήσει να διαλέξετε τα ρούχα σας και να σας υπενθυμίσει πού πρέπει να πάτε εκείνη την ημέρα. Αργότερα, καθώς θα διαβάζετε τα νέα, θα σας πληροφορήσει ότι ένας από τους φίλους σας αρραβωνιάστηκε ενώ συγχρόνως θα σας δίνει και τις διεθνείς ειδήσεις. Και θα μπορείτε να συνεχίσετε έτσι όλη την ημέρα σας: με τα θέματα υγείας, τα ραντεβού σας, τη διασκέδαση σας –κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα. Άλλωστε μπορείτε να σκεφτείτε μια δραστηριότητα που δεν θα επωφεληθεί από την Αγορά της Πληροφορίας;

Οι προσωπικές σχέσεις και η αισθηματική ζωή;

«Φανταστείτε τους ηλικιωμένους που ζουν μόνοι τους. Ένα από τα πράγματα που θα μπορούν να κάνουν στην Αγορά της Πληροφορίας είναι να ανοίγουν την οθόνη τους και να επικοινωνούν με τους φίλους τους. Σήμερα αυτό γίνεται μέσω e-mail, αύριο θα βλέπουν και εικόνα στην οθόνη τους. Θα μπορούν να εμπλουτίσουν τη μοναχική ζωή τους με ανθρώπινες σχέσεις».

Δεν νομίζετε ότι υπάρχει ένα στοιχείο «Μεγάλου Αδελφού που μας παρακολουθεί» σε όλες αυτές τις νέες τεχνολογίες;

«Αντιθέτως. Ο Μεγάλος Αδελφός την έχει άσχημα γιατί η Αγορά της Πληροφορίας φέρνει σε επαφή εκατομμύρια ανθρώπους σήμερα. Σε μία δεκαετία θα συνδέει ως και ένα δισεκατομμύριο. Χάρη σ' αυτήν θα ακούγονται οι φωνές των ανθρώπων, έτσι θα έχει πολλή μεγάλη επιρροή εκδημοκρατισμού. Και δεν πρόκειται για τη φωνή ενός μεμονωμένου περιοδικού ή ενός μεμονωμένου τηλεοπτικού σταθμού. Είναι το ακριβώς αντίθετο από αυτό που είπατε. Διώχνει μακριά τον Μεγάλο Αδελφό. Η συγκεκριμένη τεχνολογία μάς καθιστά πολύ πιο ικανούς να ακουστούμε και να ακούσουμε τους άλλους. [...]

Ποιες θα είναι οι επιπτώσεις των αλλαγών αυτών στην κοινωνία ως σύνολο;

«Είμαστε οι ίδιοι αρχαίοι άνθρωποι που ήμασταν πάντα. Οι αλλαγές αυτές είναι τα εργαλεία. Αλλάξαμε ριζικά με την εισαγωγή των αυτοκινήτων ή του ηλεκτρισμού; Αν πιστεύετε ότι η απάντηση είναι θετική,

τότε θα αλλάξετε το ίδιο ριζικά με την τεχνολογία της πληροφορίας. Κατ' εμέ, αυτές δεν είναι ριζικές αλλαγές».

Πόση από την πραγματικότητά μας θα γίνει εικονική;

«Όχι πολλή. Πιστεύω ότι οι άνθρωποι έχουν κοινή λογική. Πολλοί φοβούνται ότι θα επιβληθεί μια παγκόσμια κουλτούρα που θα ομοιογενοποιήσει τους πάντες. Αυτό είναι ανοησία. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση λ.χ. όλα τα μέλη μιλούν αγγλικά. Αυτό άλλαξε με κάποιον τρόπο την κουλτούρα των Ιταλών, των Γάλλων ή των Ελλήνων; Απλώς εισήγαγε ένα πολύ λεπτό στρώμα κοινών πολιτιστικών προτύπων. Το ίδιο θα συμβεί με την Αγορά της Πληροφορίας. Θα εισαγάγει λίγα κοινά πρότυπα, αλλά οι περισσότεροι άνθρωποι, οι φυλές και τα έθνη θα παραμείνουν σχεδόν όπως είναι σήμερα».

Μπορούν οι νέες τεχνολογίες να λύσουν μερικά από τα παλαιά ανθρώπινα προβλήματα;

«Μπορούν επίσης και να τα κάνουν χειρότερα. Αυτό που με φοβίζει περισσότερο είναι το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών. Οι πλούσιοι μπορούν να προμηθευθούν τις νέες τεχνολογίες, να γίνουν πιο παραγωγικοί και πιο πλούσιοι, ενώ οι φτωχοί θα μείνουν πίσω».

Τι θα γίνει στις πλούσιες κοινωνίες με εκείνους που δεν είναι έτοιμοι να δεχθούν τις νέες τεχνολογίες;

«Οι άνθρωποι αντιστάθηκαν στα αυτοκίνητα πριν από 100 χρόνια. Αλλά οι περισσότεροι έχουν προσαρμοστεί

και το αν θα πρέπει να αγοράζουμε ή όχι αυτοκίνητα δεν αποτελεί ζήτημα προς συζήτηση στις εφημερίδες ή στο ραδιόφωνο. Έχουν ενσωματωθεί στην κουλτούρα μας».

Ωστόσο λόγω των αυτοκινήτων έχουμε τη μόλυνση. Υπάρχει ο κίνδυνος να εμφανιστεί ένα είδος τεχνολογικής ρύπανσης;

«Ναι. Κάθε φορά που εμφανίζεται μια τεχνολογία υπάρχουν πράγματα που μας βοηθούν και παρενέργειες που μας δυσκολεύουν. Υπάρχει η πυρηνική ιατρική και οι πυρηνικές βόμβες. Υπάρχει ο ηλεκτρισμός που φωτίζει τα σπίτια μας και η ηλεκτρική καρέκλα. Η ίδια η τεχνολογία δεν μας φέρνει το καλό ή το κακό. Οι άγγελοι και οι διάβολοι βρίσκονται μέσα μας, όχι μέσα στην τεχνολογία. Το πραγματικό ερώτημα είναι: Ανοίγεις την πόρτα σε μια νέα τεχνολογία και ακολουθείς την προσπάθεια των ανθρωπίνων όντων να ερευνήσουν και να βελτιώσουν τον εαυτό τους, παίρνοντας στη διαδρομή και ορισμένα δεινά, ή κλείνεις την πόρτα και μένεις με αυτά που έχεις. Εγώ προσωπικά προτιμώ να ανοίξω την πόρτα και να προχωρήσω».

Ποιες είναι οι ελπίδες και τα όνειρά σας για τον επόμενο αιώνα;

«Ελπίζω ότι μετά από τρεις επαναστάσεις –πρώτη η αγροτική, που βασιζόταν στο άροτρο, δεύτερη η βιομηχανική, που βασιζόταν στη μηχανή, και τρίτη η επανάσταση της πληροφορίας, που βασίζεται στους υπολογιστές– έχει φθάσει πλέον ο καιρός για μια επανάσταση που δεν θα βασίζεται σε αντικείμενα. Και

θα ήθελα να δω να βιώνουμε μια τέταρτη επανάσταση, κατά την οποία θα προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τον πιο πολύτιμο πόρο στη Γη: τους εαυτούς μας».

**Συνέντευξη του Μάικλ Δερτούζου
στους D. Sulic και Zarachowicz
Από τον ημερήσιο Τύπο**

- 1. Σχολιάστε την απάντηση του Μ. Δερτούζου στο ερώτημα «πώς θα αλλάξει η προσωπική ζωή μας». Θα επιθυμούσατε μια τέτοιου είδους καθημερινή πληροφόρηση; (Σκεφτείτε ότι αυτό προϋποθέτει γνώση πολλών πλευρών της προσωπικής σας ζωής από την «υπηρεσία» σας).**
- 2. Να συγκρίνετε την απάντηση του Μ. Δερτούζου για τον «Μεγάλο Αδελφό» με τα αποσπάσματα του «1984» που προηγήθηκαν. Σας πείθει; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.**
- 3. Πώς αντιμετωπίζει γενικά ο Μ. Δερτούζος την επίδραση των νέων τεχνολογιών στην προσωπική ζωή των ανθρώπων και στην κοινωνία; Αισιόδοξα ή απαισιόδοξα; Με ποια επιχειρήματα; Ποια είναι η δική σας στάση απέναντι στο πρόβλημα;**
- 4. Πώς αντιλαμβάνεσθε την τελευταία απάντηση του Μ. Δερτούζου; Αναπτύξτε τις σκέψεις σας σχετικά με το περιεχόμενο και την αναγκαιότητα της «τέταρτης επανάστασης».**

Οι αρχηγοί κρατών ερωτούν τους επιστήμονες Επιστήμη και ηθική

ΖΑΚ ΝΤΕΛΟΡ: Ενώ η επιστήμη, από την εποχή της Αναγέννησης, είναι συνυφασμένη με την ιδέα της αντικειμενικότητας, της αλήθειας και της προόδου, συμβαίνει να βρίσκεται στην πηγή μιας βιομηχανικής ανάπτυξης οι αντιφάσεις της οποίας καθίστανται όλο και περισσότερο προφανείς (σπατάλη, υπανάπτυξη, καταστροφή του περιβάλλοντος). Σύμφωνα με την εμπειρία σας γύρω από τις σχέσεις επιστήμης και βιομηχανίας, επιστήμης και κοινής γνώμης, επιστήμης και πολιτικής, πού και πώς μπορεί να τοποθετήσει κανείς ασφαλιστικές δικλείδες; Πιστεύετε ότι θα πρέπει να υιοθετηθούν σε παγκόσμια κλίμακα ηθικοί κανόνες που να ρυθμίζουν την εφαρμογή των επιστημονικών ανακαλύψεων; Ως επιστήμων, δέχεστε την υπαγωγή της επιστήμης στην ηθική;

ΖΑΚ-ΥΒ ΚΟΥΣΤΩ: Πράγματι, κύριε Πρόεδρε, κάθε σημαντική απόφαση θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της όλους τους παράγοντες: οικονομικούς, οικολογικούς, τεχνικούς, κοινωνιολογικούς, φιλοσοφικούς και γεωπολιτικούς. Αξίζει όμως να αναρωτηθεί κανείς αν η επιστήμη, η οποία είναι η πηγή της γνώσης και άρα – κατ' αρχήν– η πηγή της ηθικής προόδου, πρέπει να παρεμβαίνει άμεσα, διακινδυνεύοντας να παραστρατήσει καθώς συγκρούεται με τα ιδιωτικά συμφέροντα. Αν αναγκαζόμαστε σήμερα να θέσουμε αυτό το ερώτημα, είναι γιατί έχει επέλθει μια σύγχυση ανάμεσα στην αληθινή επιστήμη, την εφαρμοζόμενη επιστήμη και την τεχνολογία. Οι δύο τελευταίες εκφάνσεις της επιστήμης έχουν δώσει τροφή στην

απληστία των εκμεταλλευτών και σε έναν καταιγισμό έργων επιστημονικής φαντασίας.

Προκειμένου να αποφύγουμε τις αντιφάσεις μιας βιομηχανικής ανάπτυξης, η ανθρώπινη κοινότητα θα πρέπει οπωσδήποτε να τοποθετήσει ασφαλιστικές δικλείδες ανάμεσα στη θεμελιώδη επιστήμη, από τη μια πλευρά, και στη βιομηχανία, την κοινή γνώμη και τη γεωπολιτική, από την άλλη πλευρά. Θα πρέπει να τοποθετήσει με σοφό τρόπο φωτεινούς σηματοδότες σε πολλούς τομείς και να δίνει κόκκινο ή πράσινο φως κατά περίπτωση: να ενθαρρύνει τη μόρφωση και όχι μόνον την εκπαίδευση, να κρατήσει τον όρο «επιστήμη» μόνο για την καθαρή έρευνα και να χρησιμοποιεί τον όρο «τεχνολογία» για την εφαρμοσμένη έρευνα.

Θα ήταν ευχής έργον αν οι περισσότερες χώρες παραχωρούσαν ένα τμήμα της εθνικής τους κυριαρχίας σε μian ανώτατη αρχή με εξουσίες ελέγχου και αν υιοθετούσαν τα Ηνωμένα Έθνη ένα κείμενο που θα προστάτευε το δικαίωμα των επερχόμενων γενεών στην ελευθερία και την αξιοπρέπεια.

Όσο για τη σχέση της επιστήμης με τις ηθικές αξίες, και εδώ υπεισέρχεται η σύγχυση που προανέφερα ανάμεσα στην επιστήμη και την τεχνολογία. Η επιστήμη έχει ως μοναδική αποστολή τη γνώση και δεν έχει καμία σχέση με την ηθική. Η συμμαχία αντιθέτως, της τεχνολογίας, της πρωτογενούς ή της ψευδούς πληροφορίας των μαζικών μέσων ενημέρωσης και των εθνικών ή δημοσίων συμφερόντων εναντίον της φύσης αποτελεί ένα σύμπλεγμα που επιβάλλεται να υπαχθεί πάραυτα σε ηθικές αξίες. Η καθαρή επιστήμη και η ηθική δεν έχουν κανένα απολύτως πρόβλημα συγκατοίκησης.

Για να απαντήσει στα ερωτήματα του Ζακ Ντελόρ, ο Ζακ-Υβ Κουστώ προβαίνει σ' έναν διαχωρισμό:

α) Τι διαχωρίζει και γιατί;

β) Για ποιες δραστηριότητες δίνει θετική απάντηση στα ερωτήματα;

γ) Ποιους συγκεκριμένους τρόπους ελέγχου των δραστηριοτήτων αυτών προτείνει;

Ποιητική Τεχνολογία

Χαίρε, ω χαίρε
Ποίημα
από τα σπλάχνα του υπολογιστή βγαλμένο
με δύο κλικ σε κατεδαφίζω
και σε τρεις μέρες σε χτίζω
σε κάνω κάθετο
σε οριζοντιώνω
σε επιλέγω
και σε ακυρώνω
σε ανατρέπω
και σε μετατρέπω
Αν θέλω, το στυλ σου αλλάζω
ώρα τα γράμματά σου πλαγιάζω
τα μεγαλώνω, τα κάνω δεκάρια
Τα μικραίνω, τα κάνω εφτάρια.

Εκδικούμαι για τους ποιητές που ικετέψαν
κι ένα νεύμα σου μάταια γυρέψαν.
Λοιπόν, τα άειδε και τα έννεπε τέλος.
Θα σε σβήσω απ' την μνήμη αν δεν θέλω.
Έχω επάνω σου μια εξουσία·
όσο ανθίστασαι, θ' αλλάζω στοιχεία.
Σωρό με πεσσούς θα σε κάνω

Να σωριάσω τα κομμάτια μου επάνω.

Τασούλα Καραγεωργίου
«Ποιητική Τεχνολογία»

Σχολιάστε το ρόλο του υπολογιστή ως διαμεσολαβητή ανάμεσα στην ποιήτρια και την ποιητική δημιουργία, απαντώντας στα εξής:

- 1. Τι υποκαθιστά ο υπολογιστής, όσον αφορά τις πηγές της ποιητικής έμπνευσης;|(προσέξτε ιδιαίτερα τους τρεις πρώτους στίχους),**
- 2. Πού οφείλεται η αίσθηση της ποιήτριας ότι μπορεί να ασκήσει έλεγχο πάνω στο αντικείμενο της δημιουργίας της;**
- 3. Η αίσθηση αυτή ανταποκρίνεται στα πράγματα ή αποτελεί εκ μέρους της ειρωνική υπογράμμιση των προσδοκιών για τις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών στην καλλιτεχνική δημιουργία;**

Το μέλλον της αλληλογραφίας

Μέχρι πρόσφατα χρησιμοποιούσα το κομπιούτερ μου σαν να ήταν απλώς μια ταχύτερη γραφομηχανή. Φέτος έκανα τη μεγάλη επανάσταση να συνδεθώ με το Διαδίκτυο. Δεν κατάφερα βέβαια να βρω πληροφορίες με την παροιμιώδη ευκολία που διαφημίζουν οι χρήστες. Ομολογώ πως είμαι ανίδεη: αφού δεν μπορώ ν' αλλάξω μπαταρία σε κασετόφωνο, πόσο περισσότερο να προσανατολιστώ σε τέτοιους δύσβατους ηλεκτρονικούς δρόμους. Αλλά όσο ζω ελπίζω.

Άλλωστε, έμαθα να στέλνω e-mail, το ηλεκτρονικό μου ταχυδρομείο. Και πρέπει να πω, ύστερα από χρήση μερικών μηνών, ότι το e-mail, ως εφεύρεση, ενίσχυσε την εμπιστοσύνη μου στο μέλλον. Όχι για τους λόγους που περιγράφουν συνήθως οι «σέρφερ», ταχύτητα και αποτελεσματικότητα, αλλά για κάτι που ξεπερνά όλα αυτά και τα περικλείει. Στέλνοντας γραπτό μήνυμα στους φίλους σου ανανεώνεις ουσιαστικά κάτι που έμοιαζε από χρόνια χαμένο: την αλληλογραφία, τη γραπτή επικοινωνία.

Μικροί αλληλογραφούσαμε με τους περίφημους Pen-Friends, ελπίζοντας, όταν μεγαλώσουμε, να μας καλέσουν στην εξωτική Γουαδελούπη. Ήταν παιδιάστικη αλληλογραφία του στιλ «πώς λένε τον καλύτερο σου φίλο» ή «ποιο είναι το αγαπημένο σου χρώμα» αλλά μας έμαθε το τυπικό της αλληλογραφίας. Να ρωτάς τον άλλο αν είναι καλά, να του λες τα νέα σου, να επινοείς ένα κλείσιμο για το γράμμα σου και να υπογράφεις με τ' όνομά σου. Ό,τι μάθαμε τότε, το αξιοποιήσαμε αργότερα με γράμματα στις φίλες μας και – κυρίως– με ερωτικά γράμματα, ένα ανεπίδοτο¹ μάθημα

¹ ανεπίδοτος: που δεν επιδόθηκε

αισθημάτων και ύφους.

Ποιος γράφει συστηματικά γράμματα πια; Ακόμη και οι καρτ-ποστάλ πωλούνται σε πλειστηριασμούς ως αποδεικτικά παλαιότητας (της τυπογραφίας και των αισθημάτων). Πολλοί μάλιστα βιάστηκαν να πουν ότι η αλληλογραφία πέθανε όταν εφευρέθηκε το φαξ και η κινητή τηλεφωνία. Το e-mail αντιστρέφει όλα αυτά τα κινδυνολογικά επιχειρήματα, αντιπροτείνοντας, στη θέση τους, την τροπαιοφόρο επιστροφή της γραπτής επικοινωνίας.

Μόνο στην Ελλάδα, μαθαίνουμε, διακινούνται περίπου 400.000 ηλεκτρονικά μηνύματα ημερησίως. Μάλλα λόγια τετρακόσιες χιλιάδες άνθρωποι ανταλλάσσουν σκέψεις, πληροφορίες, συναισθήματα μέσω υπολογιστών. Σκέφτονται και γράφουν, κάτι που προγραμματικά απέκλειε ο υπολογιστής όπως μας έλεγαν παλιότερα.

Το αμερικανικό σύστημα AOL (America on Line) θεωρεί ότι βασίζει την επικοινωνιακή του επιτυχία στο ηχητικό μήνυμα «Έχετε αλληλογραφία» που ακούγεται κάθε φορά που ο χρήστης έχει ηλεκτρονικό μήνυμα. Είναι ένα μήνυμα που οι άνθρωποι χαίρονται ν' ακούνε και γι' αυτό η εταιρεία επέλεξε τη φιλική φωνή ενός νέου που ακούει στο όνομα Έλγουντ Έντουαρντς.

Αυτό είναι ένα από τα ευρήματα που χρησιμοποιεί η σεναριογράφος Νόρα Έφρον στην ταινία «Έχετε μήνυμα στον υπολογιστή σας». Εκεί, η Μεγκ Ράιαν και ο Τομ Χανκς ερωτεύονται μέσω υπολογιστή, στην πρώτη ταινία που απεικονίζει τη διαδικτυωμένη ζωή να κυλάει παράλληλα με την πραγματική. Οι δύο ήρωες είναι έντονα αμφιθυμικοί απέναντι στην τεχνολογία αλλά αυτό δεν τους εμποδίζει να εκφράσουν τις βαθύτερες επιθυμίες τους με e-mail. Δεν είναι τυχαίο, ίσως, ότι οι δύο εραστές, χωρίς να ξέρουν ο ένας την ταυτότητα του άλλου, εργάζονται στον ίδιο κλάδο: εκείνος

έχει το κολοσσιαίο βιβλιοπωλείο που χτίζεται δίπλα στο μικρό παιδικό βιβλιοπωλείο του Μανχάταν και απειλεί να του κλέψει την πελατεία. Στο τέλος, μάλιστα, το μαγαζάκι κλείνει για λόγους κινηματογραφικού ρεαλισμού: ο κολοσσός κλέβει πράγματι την πελατεία του μικρομάγαζου, αλλά ο έρωτας θριαμβεύει.

Προφανές δίδαγμα: όσο κι αν αλλάξει ο κόσμος μας, η επικοινωνία θα βρίσκει τον τρόπο της. Ακόμη κι αν χρειαστούν σύνθετοι αποκωδικοποιητές, τα μηνύματα θα ανταλλάσσονται και θα φτάνουν στον προορισμό τους.

Επιπλέον δεν θ' ατροφήσουν οι μύες του σώματος, τα χέρια θα συντονίζονται για να εκφράσουν γραπτώς μια σκέψη. Το τηλέφωνο δεν θα αντικαταστήσει τα γράμματα, ούτε ο υπολογιστής δημιουργεί, εξ ορισμού, μια ανώνυμη κοινωνία.

Έχουμε ζήσει πολλά χρόνια με αναθέματα εναντίον της τεχνολογίας, εναντίον του μέλλοντος. Έχουμε μάθει να εμπιστευόμαστε μόνο ό,τι αναγνωρίζουμε, πράγμα όχι εντελώς παράλογο. Όταν οι συνήθειες αλλάζουν πρόσωπο ακολουθεί, μοιραία, μια περίοδος προσαρμογής. Μπορούμε όμως τουλάχιστον να δοκιμάσουμε να ζήσουμε εντός της εποχής, χρησιμοποιώντας τη γλώσσα της, τους κώδικες, τα δήθεν πολύπλοκα μυστικά της. Δεν είναι τόσο πολύπλοκα όσο φαίνονται, ούτε έχουν σκοπό να αλλοιώσουν γενετικά τον άνθρωπο.

Αμάντα Μιχαλοπούλου
Από τον ημερήσιο Τύπο

Η στάση της αρθρογράφου απέναντι στο Διαδίκτυο και το e-mail είναι θετική ή αρνητική; Με ποια επιχειρήματα την στηρίζει; Ποια είναι η προσωπική σας άποψη;

Έρωτας στο # Hellas

Λίγο πριν από το 2000 εκατοντάδες άνθρωποι αντιμετώπιζον τη μοναξιά τους με γνωριμίες μέσω Internet. Από το παιχνίδι με τα μάτια, στο παιχνίδι με τα πλήκτρα.

Όταν η Μάγδα γνώρισε τον Μπάμπη

Magdalini: "Gia sou..."

Katharma: "Xerete".

Magdalini: "A/s/l?".

Katharma: "Op! Ti ine pali afto/...?".

Τη στιγμή που η **Magdalini** ρώτησε, το **Katharma** τα έχασε. Πού μπλέξαμε πάλι, αναρωτήθηκε. Ήταν άλλωστε νέος στο κόλπο των γνωριμιών μέσω Internet. Και όμως το μόνο που ήθελε να μάθει η δίδα **Magdalini** –στέλεχος ετών 37 από τη Χαλκίδα– ήταν η ηλικία, το φύλο και ο τόπος διαμονής του **Katharmatos**(a/s/l = age, sex, location αγγλιστί). Μάλιστα!

«29/Αθήνα» απάντησε εν τέλει αλλά και αυτό ήταν ψέμα. Γιατί ο κατά κόσμον Μπάμπης ήταν ετών 19 και μαθητευόμενος πωλητής στη λαχαναγορά.

«M/F?», δηλαδή «αρσενικό ή θηλυκό;», επέμεινε η Μάγδα γιατί το 29 δεν την αποθάρρυνε. «M», άντρας, ήταν η απάντηση, και σε αυτό τουλάχιστον ο Μπάμπης φάνηκε ειλικρινής.

Και τότε έφτασε η άλλη ατάκα καπάκι και τον αποτελείωσε. «Pic?» (φωτογραφία έχεις να μας δείξεις, κύριε;).

Αν υπήρχε «φωτό» πάλι καλά, ίσως και η Μαγδαληνή ανακάλυπτε την απάτη του καθάρματος και αποφάσιζε ότι τα 19χρονα δεν είναι του ύφους της. Ο Μπάμπης με

ένα απλό DCC θα έστειλε τη φωτογραφία του στον υπολογιστή της ενδιαφερομένης. Τελικά φωτογραφία δεν εστάλη και η κοπέλα αφήνοντας τον πωλητή σύξυλο πληκτρολόγησε στα γρήγορα ένα BRB («επιστρέφω αμέσως» στη γλώσσα του Internet) και αναζήτησε τον επόμενο συνομιλητή της μέσα από την τεράστια λίστα των υποψηφίων του ηλεκτρονικού δωματίου # Hellas (υπάρχουν δεκάδες παρόμοιες διευθύνσεις). Τη λύση της εποχής δηλαδή που προτείνει το Internet για γνωριμίες, για κουβέντα και για ό,τι ήθελε προκύψει.

Μια λίστα σαν τηλεφωνικός κατάλογος

Diavolos, Dora, Erastis, Flu, Giannis27 (ηλικία ντε!), **Giorgos, Glykula, Ice Tea, Kanivalos** (όπα!), **Karpuzi, Katharma, Katya, keratas (!), kokos, Midia, Natali, Nikiforos, Niptiras (!)** και πάει λέγοντας.

Το IRC (Internet Relay Chat) είναι μια υπηρεσία «ζωντανής» επικοινωνίας μέσω Internet. Η Magdalini και το Katharma είναι μόλις δύο από τους δεκάδες ιντερνετόπληκτους και ιντερνετόπληκτες, ανθρώπους όλων των ηλικιών που από γραφείο, σπίτι ή νετκαφέ μοιάζουν να υποκατέστησαν τις ρομαντικές βόλτες, τις ανθοδέσμες και το ρομάντζο παραδοσιακού τύπου με την ακτινοβολούσα οθόνη ενός ψυχρού υπολογιστή. Οι περισσότεροι με ψευδώνυμα, απελευθερωμένοι μέσω της ανωνυμίας συχνά, παραδίδονται σε αυτή τη γλυκιά και εθιστική πρόκληση.

Δεκαεπτά ώρες μπροστά στο μόνιτορ του υπολογιστή

«Ναι, έχω κάτσει απίστευτες ώρες μπροστά στον υπολογιστή μου» παραδέχεται η Κατερίνα 22 ετών από τη Νάξο. «Τι να πω, ως και 17 ολόκληρες ώρες έχω περάσει εκεί μέσα. Μου έχει τύχει να κανονίζω και ραντεβού με άτομα που δεν τα έχω δει ποτέ μου. Οι περισσότεροι δεν αξίζουν, αλλά ποτέ δεν ξέρεις τι γίνεται». Η φοιτήτρια που μπαίνει με το ψευδώνυμο **Trelokoritso**, αντί να χαίρεται τις παραλίες και το ελληνικό καλοκαιράκι, προτιμά να συνομιλεί μέσω Internet με αγόρια και κορίτσια από όλη την Ελλάδα. «Και αυτό δεν είναι τίποτε. Αν το ψάξεις, θα βρεις άτομα που κάθονται και τρεις ημέρες συνέχεια... άσε, πανικός σου λέω...»

«Δεν βρίσκω τίποτε περίεργο σε αυτό το είδος των γνωριμιών» αντιλέγει ο Pink Panther, Χρήστος Π., ιδιωτικός υπάλληλος, ετών 30, που επιθυμεί και αυτός να διατηρήσει την ανωνυμία του. Στον ψηφιακό κόσμο των BITS δισταγμοί και κωλύματα δεν υπάρχουν, αντίθετα με την καθημερινή συναναστροφή όπου οι κοινωνικές συμβάσεις μάς κρατούν κουμπωμένους. Και ο προσαρμοσμένος στα νέα ψηφιακά ήθη άντρας συνεχίζει: «Είναι το είδος επικοινωνία του επόμενου αιώνα. Εγώ με τη δουλειά μου δεν έχω χρόνο να τριγυρνάω όπως άλλοτε, εξάλλου είναι και διασκεδαστικό, οι πιθανότητες να γνωρίζεις συνέχεια κόσμο είναι ανεξάντλητες».

«Εμένα μου βγάζει μια μελαγχολία» λέει η 24 ετών Μαρία Χ. Γνωστή και ως Black Lady (μαύρη κυρία) στον κόσμο του IRC. «Έχω γνωρίσει αρκετό κόσμο, αλλά πιο συχνά απογοητεύομαι. Δεν πιστεύω ότι είναι υγιές να μιλάς με αγνώστους για θέματα εντελώς προσωπικά σε καθημερινή βάση».

Τα θέματα συζήτησης ποικίλλουν. Από την αναζήτηση απλών πληροφοριών ως θέματα μουσικά, αθλητικά, καλλιτεχνικά, επί παντός επιστητού. Ίσως όλα είναι προσχήματα και κλειδιά που ανοίγουν την κερκόπορτα της καρδιάς του άγνωστου συνομιλητή. Και όταν η γνωριμία εδραιώνεται, οι πιο τολμηροί ανταλλάσσουν φωτογραφίες και η ανωνυμία καταργείται. Με χιλιάδες παρατσούκλια οι πάντες σερφάρουν ψάχνοντας τον καλό ή την καλή τους σε έναν κόσμο που δεν ενθαρρύνει τις παραδοσιακού τύπου γνωριμίες.

Βασιλική Αρτινοπούλου: Μια ρεαλιστική εξέλιξη

Η κυρία Βασιλική Αρτινοπούλου είναι επίκουρη καθηγήτρια στο Τμήμα Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Δεν διστάζει να χαρακτηρίσει τον τρόπο γνωριμίας μέσω Διαδικτύου εξέλιξη «απόλυτα συνυφασμένη με τη σύγχρονη εποχή».

«Πράγματι, μπορούμε να πούμε ότι πλέον η μηχανή παρεμβαίνει στις ανθρώπινες σχέσεις. Πριν από περίπου μία πενταετία, όταν ακόμη το Internet δεν είχε τη σημερινή διάδοσή του, η υποψία και μόνο ότι θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε συντρόφους μέσω υπολογιστών αφενός θα προκαλούσε τον πανικό και αφετέρου θα οδηγούσε τον χρήστη σε κοινωνική απόξένωση. Σήμερα ωστόσο όσοι ασχολούνται με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές είναι σε μεγάλη πλειονότητα άτομα συγκροτημένα που συμμετέχουν στις κοινωνικές σχέσεις. Βεβαίως ορισμένοι στην αρχή εθίζονται, ωστόσο μετά επέρχεται η εξισορρόπηση».

Πώς όμως λειτουργεί η ανωνυμία; Η χρήση ψευδωνύμων με ποιο τρόπο διαμορφώνει τις σχέσεις μεταξύ αγνώστων;

«Η αλήθεια είναι ότι η ανωνυμία καταργεί τα προσχήματα και αυτό μπορεί σε περιπτώσεις να λειτουργήσει διττά· αρνητικά ή θετικά. Σε κάποιους παρέχεται η κάλυψη και λειτουργούν βάσει ενστίκτων, φέρνοντας σε δύσκολη θέση τους συνομιλητές τους, άλλοι όμως διευκολύνονται στην επικοινωνία. Δεν αποκλείεται δηλαδή οι άνθρωποι, οι οποίοι κανονικά θα είχαν πρόβλημα να εκφράζονται ελεύθερα, μέσω των υπολογιστών να προβάλλουν τα θετικά στοιχεία του χαρακτήρα τους».

Τελικά η δημιουργία φιλικών διαπροσωπικών σχέσεων μέσω Internet είναι μια φυσιολογική εξέλιξη στο τέλος της νέας χιλιετίας ή ένα κακό της εποχής;

«Θα σας έλεγα ότι πρόκειται για μια ρεαλιστική εξέλιξη των πραγμάτων. Εφόσον θεωρούμε ότι οι σύγχρονοι αναλφάβητοι είναι εκείνοι που δεν ασχολούνται με την ψηφιακή εποχή, πρέπει να δεχθούμε και όλα τα συμπαρομαρτούντα αυτής της τεχνολογικής και κοινωνικής επανάστασης».

**Γιάγκος Τσιμπίδης
Από τον ημερήσιο Τύπο**

- 1. Με αφορμή το κείμενο «Όταν η Μάγδα γνώρισε τον Μπάμπη» να συζητήσετε για την επίδραση που ασκούν στην ελληνική γλώσσα οι «συνομιλίες» στο Ίντερνετ.**
- 2. Πιστεύετε ότι οι δυνατότητες επικοινωνίας που παρέχει το Ίντερνετ συμβάλλουν στην ανάπτυξη των ανθρώπινων σχέσεων ή είναι αποτέλεσμα και αιτία αποξένωσης; Να αναπτύξετε την άποψή σας βασιζόμενοι στις προσωπικές σας εμπειρίες, αν έχετε, ή τις εμπειρίες των γνωστών σας.**
- 3. Θα αναπτύσσετε μια φιλική ή ερωτική σχέση μέσα από την ανώνυμη κατ' αρχάς επικοινωνία που σας προσφέρει το Ίντερνετ; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 4ου ΤΟΜΟΥ

12. β Παιδεία – Εκπαίδευση	5
13. Οι ελληνικοί τόποι και τα μνημεία τους	21
14. Τουρισμός	49
15. Οικολογία	73
16. Επιστήμη – Τεχνολογία	104

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.